

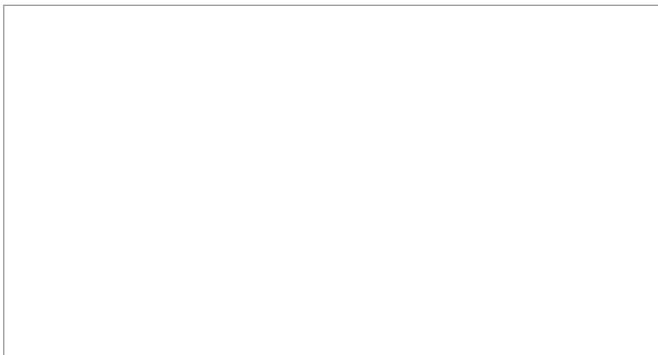
ความตาย

Whomsoever

พุทธทาสธรรม (๑๔)

ความตาย

พุทธทาสภิกขุ

พิมพ์ครั้งแรก ธันวาคม ๒๕๔๗

พิมพ์และจัดจำหน่ายโดย

สายส่งสุขภาพใจ

บริษัท บুদ্ধิใหม่ จำกัด

๑๔/๓๗๐ หมู่ ๑๐ ถ.พระราม ๒ (ซอย ๓๘) แขวงบางมด เขตจอมทอง กทม. ๑๐๑๕๐

โทรศัพท์ ๐-๒๔๑๕-๒๖๒๑, ๐-๒๔๑๕-๖๕๐๗, ๐-๒๔๑๕-๖๗๙๗

โทรสาร ๐-๒๔๑๖-๗๗๔๔

พิมพ์ที่ : ฝ่ายโรงพิมพ์ บริษัท ตตต่า พับลิเคชั่น จำกัด

โทรศัพท์ ๐-๒๔๑๕-๓๒๙๔

ราคา ๑๒๐ บาท

ความตาย

Whom? 2019.01.18

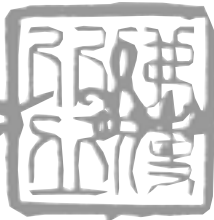

สุขภาพใจ

สารบัญ

ผู้ไม่ประมาทในความตาย.....	๑
การเวียนว่ายตายเกิดคืออะไร ?	๙
ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ	๔๓
รู้จักความตายให้ถูกต้อง	๗๑
รู้จักความตายให้ถูกต้อง (ต่อ)	๙๓

Phnom Penh

Phnom Penh

ภาคผนวก

- ความอยู่ ความตาย ๑๑๕
- เราจะทำอย่างไร ความตายจึงจะไม่พบกับเรา ? ๑๓๙
- หัวข้อธรรมในคำกลอนฯ หมวดความตาย
- ความแก่ ๑๕๗
  - ต้นสนเฒ่า ๑๕๘
  - ตายก่อนตาย ๑๕๙
  - ปริญญาจากสวนโมกข์ ๑๖๐
  - หนทางชนะความตาย ๑๖๑
  - คาถาดับสังขาร ๑๖๒
  - มันมีเท่านี้เอง ๑๖๓
  - รสแห่งความเปลี่ยนแปลง ๑๖๓
  - ดับสังขาร ๑๖๔
  - บางนาที่ท่านมีมัน ๑๖๕
  - ชีวิตนี้คืออะไรกันแน่ ? ๑๖๖
  - ภัทเทกรัตต์ ๑๖๗
  - พุทธทาสจักไม่ตาย ๑๖๘
  - วิธีทำไม่ให้อันตาย ๑๖๙
  - อยู่กันนิรันดร ๑๗๐

ผู้ไม่ประมาทในความตาย

จาก ธรรมเนียมของพุทธทาส “**ขุมทรัพย์จากพระโฆษฐ์**”
(หมวดที่ ๑ ชุดจากพระโฆษฐ์ อดับที่ ๓ บนแถบพื้นสีน้ำตาล)
หมวดที่ ๑๒ ว่าด้วยการเป็นอยู่ชอบ,
ข้อ ค. เกี่ยวกับการทำให้ตรงตามพุทธประสงค์ หน้า ๒๗๙

ผู้ไม่ประมาทในความตาย^๑

ภิกษุ

ท. ! มรณสติ (ความระลึกถึงความตาย) อันบุคคล
เจริญทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่
ยิ่งลงสุนิพพาน มีนิพพานเป็นที่สุด. พวกเธอเจริญ
มรณสติอยู่บ้างหรือ ?

เมื่อรับสั่งดังนั้นแล้ว ภิกษุรูปหนึ่งทูลขึ้นว่า “แม่ข้าพระองค์
ก็เจริญมรณสติอยู่ พระเจ้าข้า”.

พ. “เธอเจริญมรณสติอย่างไรเล่า ? ภิกษุ !”

ภิก. “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ในการเจริญมรณสตินี้
ข้าพระองค์มีความคำนึงอย่างนี้ว่า “โอหนอ เราอาจจะมีชีวิต
อยู่ได้เพียงวันหนึ่งคืนหนึ่ง. เราพึงใส่ใจถึงคำสอนของพระ-

^๑ บาลี พระพุทธภาษิต อภฺจก. อ. ๒๓/๓๒๗/๑๗๐,
ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่หมู่บ้านนาทิกะ.

ผู้มีพระภาคเจ้าเกิด. การปฏิบัติตามคำสอน ควรทำให้มากแล้ว
หนอ” ดังนี้. ข้าพระองค์เจริญมรณสติอย่างนี้แล พระเจ้าข้า”.

อีกรูปหนึ่งทูลว่า “ถึงข้าพระองค์ ก็เจริญมรณสติอยู่
พระเจ้าข้า”.

พ. “เธอเจริญมรณสติอย่างไรเล่า ? ภิกษุ !”

ภ. “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ในการเจริญมรณสตินี้
ข้าพระองค์มีความคำนึงอย่างนี้ว่า “โอหนอ เราอาจจะมีชีวิต
อยู่ได้เพียงชั่วเวลากลางวัน. เราพึงใส่ใจถึงคำสอนของพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าเกิด. การปฏิบัติตามคำสอน ควรทำให้มากแล้ว
หนอ” ดังนี้. ข้าพระองค์เจริญมรณสติอย่างนี้แล พระเจ้าข้า”.

อีกรูปหนึ่งทูลว่า “ถึงข้าพระองค์ ก็เจริญมรณสติอยู่ พระเจ้า
ข้า”.

พ. “เธอเจริญมรณสติอย่างไรเล่า ? ภิกษุ !”

ภ. “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ในการเจริญมรณสตินี้
ข้าพระองค์มีความคำนึงอย่างนี้ว่า “โอหนอ เราอาจจะมีชีวิต
อยู่ได้เพียงชั่วขณะที่ฉันบิณฑบาตเสร็จมือหนึ่ง. เราพึง
ใส่ใจถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเกิด. การปฏิบัติคำสอน
ควรทำให้มากแล้วหนอ” ดังนี้. ข้าพระองค์เจริญมรณสติอย่าง
นี้แล พระเจ้าข้า”.

อีกรูปหนึ่งทูลว่า “ถึงข้าพระองค์ ก็เจริญมรณสติอยู่
พระเจ้าข้า”.

พ. “เธอเจริญมรณสติอย่างไรเล่า ? ภิกษุ !

ภิก. “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ในการเจริญมรณสตินี้ ข้าพระองค์มีความคำนึงอย่างนี้ว่า “โอหนอ เราอาจจะ**มีชีวิตอยู่ได้เพียงชั่วขณะที่ฉันอาหารเสร็จเพียง ๔ – ๕ คำ**, เราพึ่งใส่ใจถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเกิด. การปฏิบัติตามคำสอน ควรทำให้มากแล้วหนอ” ดังนี้. ข้าพระองค์เจริญมรณสติแม้อย่างนี้แล พระเจ้าข้า”.

อีกรูปหนึ่งทูลว่า “ถึงข้าพระองค์ ก็เจริญมรณสติอยู่ พระเจ้าข้า”.

พ. “เธอเจริญมรณสติอย่างไรเล่า ? ภิกษุ !”

ภิก. “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ในการเจริญมรณสตินี้ ข้าพระองค์มีความคำนึงอย่างนี้ว่า “โอหนอ เราอาจจะ**มีชีวิตอยู่ได้เพียงชั่วขณะที่ฉันอาหารเสร็จเพียงคำเดียว**. เราพึ่งใส่ใจถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเกิด. การปฏิบัติตามคำสอน ควรทำให้มากแล้วหนอ” ดังนี้. ข้าพระองค์เจริญมรณสติแม้อย่างนี้แล พระเจ้าข้า”.

อีกรูปหนึ่งทูลว่า “ถึงข้าพระองค์ ก็เจริญมรณสติอยู่ พระเจ้าข้า”.

พ. “เธอเจริญมรณสติอย่างไรเล่า ? ภิกษุ ท. !

ภิก. “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ในการเจริญมรณสตินี้ ข้าพระองค์มีความคำนึงอย่างนี้ว่า “โอหนอ เราอาจจะ**มีชีวิตอยู่ได้เพียงชั่วขณะที่หายใจเข้าแล้วหายใจออก หรือชั่วหายใจออกแล้วหายใจเข้า**. เราพึ่งใส่ใจถึงคำสอนของ

พระผู้มีพระภาคเจ้าเกิด. การปฏิบัติตามคำสอน ควรทำให้มากแล้วหนอ” ดังนี้. ข้าพระองค์เจริญมรณสติแม้อย่างนี้แล พระเจ้าข้า”.

เมื่อสิ้นคำพูดทั้งหมดแล้ว, พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า :-
 ภิกษุ ท. ! ภิกษุพวกที่เจริญมรณสติอย่างนี้ว่า “โอหนอ เราอาจจะมีชีวิตอยู่ได้ เพียงวันหนึ่งคืนหนึ่ง --- ดั่งนี้ก็ดี. เราอาจจะมีชีวิตอยู่ได้เพียงช่วงเวลากลางวัน --- ดั่งนี้ก็ดี, เราอาจจะมีชีวิตอยู่ได้เพียงช่วงเวลาที่ฉันบิณฑบาตเสร็จมื้อหนึ่ง --- ดั่งนี้ก็ดี, เราอาจจะมีชีวิตอยู่ได้เพียงช่วงเวลาที่ฉันอาหารเสร็จเพียง ๔ - ๕ คำ. เราพึงใส่ใจถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเกิด. การปฏิบัติตามคำสอน ควรทำให้มากแล้วหนอ” ดั่งนี้ก็ดี; ภิกษุเหล่านี้ เราเรียกว่า ยังเป็นผู้ประมาทอยู่ ยังเจริญมรณสติเพื่อความสิ้นอาสวะเข้าไป.

ภิกษุ ท. ! ภิกษุพวกที่เจริญมรณสติอย่างนี้ว่า “โอหนอ เราอาจจะมีชีวิตอยู่ได้ เพียงช่วงขณะฉันอาหารเสร็จเพียงคำเดียว --- ” ดั่งนี้ก็ดี, ว่า “โอหนอ เราอาจจะมีชีวิตอยู่ได้เพียงช่วงเวลาที่หายใจเข้า แล้วหายใจออก หรือช่วงหายใจออกแล้วหายใจเข้า. เราพึงใส่ใจถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเกิด. การปฏิบัติตามคำสอน ควรทำให้มากแล้วหนอ” ดั่งนี้ก็ดี; ภิกษุเหล่านี้ เราเรียกว่า เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว, เป็นผู้เจริญมรณสติเพื่อความสิ้นอาสวะอย่างแท้จริง.

สุโขทัย

ภิกษุ ท. ! เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ พวกเธอทั้งหลาย พึง
สำเหนียกใจไว้ว่า “เราทั้งหลาย จักเป็นผู้ไม่ประมาทเป็นอยู่,
จักเจริญมรณสติ เพื่อความสิ้นอาสวะอย่างแท้จริง” ดังนี้. ภิกษุ
ท. ! เธอทั้งหลาย พึงสำเหนียกใจไว้อย่างนี้แล.

การเวียนว่ายตายเกิด คืออะไร ?

จาก ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส “อะไรคืออะไร ?”

หมวดที่ ๔ ชุดชุมนุมธรรมบรรยาย อันดัมภ์ ๓๗.๑ บนพื้นแถบสีน้ำเงิน

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิชาขุขุชา เป็นครั้งที่ ๑๑ ในวันนี้ อาตมาก็จะได้บรรยายเรื่อง อะไรคืออะไร ในทัศนะของพุทธบริษัท ต่อไปตามเดิม; แต่หัวข้อโดยเฉพาะสำหรับในวันนี้มีว่า **การเวียนว่ายตายเกิดนั้นคืออะไร ?**

ท่านทั้งหลายคงจะได้ยินคำว่า เวียนว่ายตายเกิด อยู่ก่อนแล้วด้วยกันทุกคน; แต่ก็ยังไม่มีความรู้อันถูกต้องและแน่นอนว่ามันเป็นเรื่องอะไรกัน; ก็ฟัง ๆ กันมาตามขนบธรรมเนียมประเพณี, ยังไม่สามารถจะขจัดปัญหานานาประการ อันเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดนั้นได้. ในวันนี้อาตมาจึงกล่าวถึงเรื่องนี้.

เวียนว่ายตายเกิดคือเรื่องสังสารวัฏฏ์

เมื่อพูดถึงเวียนว่ายตายเกิด ก็เป็นภาษาไทย; ถ้าเป็นภาษาบาลีก็เรียกว่าสังสารวัฏฏ์. **สังสารวัฏฏ์** คำนี้เขาแปลว่า วงกลมแห่งการว่ายเวียน, วงกลมแห่งการว่ายเวียน ก็คือเวียนว่ายตายเกิด นั่นเอง.

เรามักจะพูดทับกันลงไปอีกทีหนึ่งว่า การว่ายเวียนในสังสารวัฏฏ์. การว่ายเวียนนั้นเวียนไปในสังสารวัฏฏ์ คือเวียนไปในวงกลมแห่งการว่ายเวียน, และการว่ายเวียนนั้นมันมีลักษณะเป็นวงกลม จึงได้เรียก สังสารวัฏฏ์ เรียกกันว่า สังสารวัฏฏ์สั้น ๆ ง่าย ๆ ก็สะดวกดี.

ผู้ที่ยังไม่เข้าใจก็ยังมี จึงอยากจะบอกให้ทราบว่ สิ่งทีเรียกว่ สังสารวัฏฏ์นั้นตรงกันข้ามจากสิ่งทีเรียกว่านิพพาน : ถ้าไม่นิพพานก็ต้อเวียนอยู่ในสังสารวัฏฏ์; ถ้าไม่เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏฏ์ ก็คือนิพพาน; ดังนั้นจึงกล่าวว่านิพพานเป็นสิ่งที่ตรงกันข้าม กับการเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏฏ์.

ทีนี้ เราในฐานะทีเป็นพุทธบริษัท รู้จะไร หรือทำอะไรทีเกี่ยวข้องกันอยู่กับสิ่งทีเรียกว่สังสารวัฏฏ์, แล้วเรามีหน้าทีอย่างไร เกี่ยวกับสิ่งทีเรียกว่สังสารวัฏฏ์ ขอให้สนใจให้ดี.

สังสารวัฏฏ์ เป็นชื่อแห่งความทุกข์; นิพพาน เป็นชื่อแห่งความดับสนิทแห่งความทุกข์. การเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏฏ์ ก็คือเวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์ ซึ่งถือว่่าเป็นลักษณะธรรมดา

สามัญของปฏิกุชน ซึ่งจะเวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์.

สิ่งที่เรียกว่า สังสารวัฏฏ์ หรือ การเวียนว่ายตายเกิด นี้ มีอยู่ทั้งในภาษาคน และทั้งในภาษาธรรม ขอให้จำไว้ตลอดกาลว่า ภาษา ๒ ภาษา คือ ภาษาคน และภาษาธรรมนี้ต้องเคียงคู่กันไป ไม่มีทางที่จะเลิกเสียได้. เราจะต้องรู้พร้อมกันไปทั้งภาษาคน และภาษาธรรม ในเรื่องหนึ่ง ๆ จึงจะรู้ถึงที่สุดของเรื่องนั้น ๆ. สิ่งที่เรียกว่า สังสารวัฏฏ์นี้ มีทั้งในภาษาคน มีทั้งในภาษาธรรม.

ควรศึกษาสังสารวัฏฏ์ เพื่อปฏิบัติดับทุกข์ได้โดยเร็ว

ปัญหามีว่า เราจะศึกษากันอย่างไรหน ที่จะได้รับประโยชน์มากกว่าหรือจำเป็นกว่า ?

ถ้าพูดอย่างภาษาคน สังสารวัฏฏ์ก็อธิบายว่า มีคนตายแล้วเกิด, ตายแล้วเกิด; ตายแล้วเกิด ไม่มีที่สิ้นสุด จนกว่าจะบรรลุถึงพระนิพพาน. นี้เรียกว่าพูดอย่างภาษาคนตามความรู้ที่ได้บอกเล่าสั่งสอนกันมา.

ถ้าพูดเป็นภาษาธรรม ก็หมายถึงการเกิดซ้ำ ๆ ซาก ๆ ในจิตใจของคน แห่งความคิดนึกที่เป็นอุปาทาน คือความยึดมั่นเรื่อง ตัวตน – ของตน; เกิดแล้วเกิดเล่า, เกิดแล้วเกิดเล่า, เกิดแล้วดับ ดับแล้วเกิด, อย่างนี้อยู่เรื่อยไปเรียกว่า ตัวตน – ของตน

มันเวียนว่ายอยู่ในกระแสแห่งการเกิดดับ ในจิตใจของคน นี้ก็อีกอย่างหนึ่ง. เรียกว่าสังสารวัฏฏ์ในภาษาธรรม.

ที่นั่นท่านทั้งหลายลองพิจารณาดูเถิดว่า สังสารวัฏฏ์ในความหมายไหนที่มีความจำเป็นรีบด่วน ที่เราจะต้องศึกษาให้รู้ ? หรือว่าสังสารวัฏฏ์ในความหมายไหน ที่จะให้ประโยชน์แก่การประพฤติปฏิบัติ เพื่อดับทุกข์ของเราโดยเร็ว ?

แต่ถึงอย่างไรก็ดี อาตมายังยืนยันว่า สังสารวัฏฏ์ทั้ง ๒ ความหมายยังมีประโยชน์อยู่ด้วยกันทั้งนั้น; แต่ว่าจะต้องแยกกัน.

การถือความหมายของคำว่า สังสารวัฏฏ์ ในภาษาคน มีคนเวียนว่ายตายเกิดนี้ก็ดี มันจำเป็นที่จะต้องมี สำหรับคนที่ยังไม่รู้ธรรมะอันลึกซึ้ง; มีประโยชน์ในทางศีลธรรม สำหรับประชาชนทั่วไป. เขาจะให้เกิดความรู้สึกที่กลัวบาป แล้วก็กลัวบุญ, แล้วก็ตั้งใจที่จะทำบุญไว้ให้มาก ๆ สำหรับจะได้เวียนว่ายตายเกิดอย่างดี.

ฟังดูก็น่าประหลาดอยู่ ที่ว่าจะได้เวียนว่ายตายเกิดอย่างดี. คือมีความสุขตามที่เขาต้องการ. เขาต้องการจะเวียนว่ายตายเกิดไปในกองแห่งความสุข นี่มันจะเป็นไปได้ หรือไม่ได้ ? มันจะนำหัวหรือไม่ ? เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองทุกข์นั้น มองเห็นได้ง่าย, เข้าใจได้ง่าย แต่เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในความสุข นี้จะเป็นได้อย่างไร ? เดียวกันจะได้พิจารณากันดูอีกทีก็ได้.

เราจะต้องมีคำสอนเรื่องเวียนว่ายตายเกิด ในภาษาคน

คือที่รู้สึกกันอยู่ทั่วไปแล้วนี้แหละ ไว้สำหรับคนธรรมดาสามัญ ซึ่งไม่มีหนทางที่จะหยุดการเวียนว่ายตายเกิด; พร้อมกันนั้นเราก็จะต้องมีความรู้เรื่องเวียนว่ายตายเกิด ในภาษาธรรมคือเกิดแห่งความคิดนึกที่เป็นอุปาทาน. ความรู้นี้ก็สำหรับผู้ที่มีความรู้, มีความรู้ธรรมะที่เป็นธรรมส์จะยิ่งขึ้นไป, และสามารถที่จะหยุดการเวียนว่ายเสียได้ คือมีวิธีที่จะหยุดการเวียนว่ายเสียได้ ทันในปัจจุบันที่ทันตาเห็นนี้.

เปรียบเทียบอย่างภาษาคนกับภาษาธรรม

จะพูดถึง การเวียนว่ายในภาษาคน โดยละเอียดต่อไปอีกหน่อย เพื่อจะเปรียบเทียบกัน. เมื่อพูดโดยภาษาคน การเวียนว่ายตายเกิดนั้นมันต้องมีคนตามที่เขารู้สึกกันอยู่ว่ามี ตัวฉัน ตัวเรา ตัวกู นี่แหละเป็นผู้เวียนว่าย เพราะเป็นการพูดในภาษาคน ก็ต้องมีคน แต่ถ้าพูดในภาษาธรรม มันไม่มีคน มีแต่ธรรม, มันเลยกกลายเป็นนามธรรม คือความคิดนึก.

ถ้าพูดอย่างภาษาคน ก็มีมีคนคนหนึ่ง ของแต่ละคน ที่เราเรียกว่าตัวเรา ซึ่งเวียนว่ายไปในสังสารวัฏฏ์; แล้วก็เชื่อกันว่าจนกว่าจะถึงพระนิพพาน จึงจะหยุดเวียนว่าย.

แต่ขอให้เข้าใจว่า การเวียนว่ายอย่างนี้ เป็นลัทธิที่สอนกันอยู่ก่อนพุทธกาล, หรือแม้ในสมัยพุทธกาล หรือหลังจาก

พุทธกาล ของอีกพวกหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่พุทธศาสนา ซึ่งเราเรียกกันว่าของฝ่ายฮินดู.

ฝ่ายฮินดูเขาก็มีคำสอนเรื่องเวียนว่ายตายเกิดของตัวเองตนก็เวียนว่ายไป, เวียนว่ายไป, ก็ฉลาดขึ้น – ฉลาดขึ้น – ฉลาดขึ้น, ก็เวียนว่ายไปจนฉลาดถึงที่สุด สามารถหยุดการเวียนว่ายเสียได้ เพราะว่าได้เข้าไปรวมอยู่กับตัวตนอันใหญ่ยิ่ง ที่เรียกว่า *ปรมาตม* หรือ *บรมอัตตา*.

การเวียนว่ายตายเกิดของฝ่ายฮินดูนี้ ก็คือ อัตตา เป็นผู้เวียนว่าย : เวียนว่ายสร้างสมความดี ความฉลาด สติปัญญา มากขึ้น ๆ จนเป็นมหาอัตตา เป็นมหาตมา, คือมีตัวตนที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมอันใหญ่หลวง; แล้วไม่เท่าไรมหาอัตตา หรือ มหาตมา นี้ก็จะเข้าไปรวมกับ *ปรมาตม* หรือ *ปรมาตมา* คือ *บรมอัตตา* แล้วก็จบกัน เพราะว่าอยู่เป็นนิรันดร ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่เวียนว่ายตายเกิดอีก. อย่างนี้เขาก็มีอยู่ลัทธิหนึ่ง และมีอยู่แล้ว.

พุทธศาสนาเกิดขึ้น ก็ยอมรับเรื่องเวียนว่ายตายเกิดไปตามเหตุตามปัจจัย. พุทธโดยภาษาคนสำหรับคนธรรมดาฟัง ก็พูดว่าเวียนว่ายไปในวิภวสังสาร จนกว่าจะมีความรู้เกิดขึ้น กระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน คือทำลายความรู้สึกว่าตัวตน ซึ่งเป็นผู้เวียนว่ายนั้นเสีย.

ท่านลองคิดว่า มันเดินกันคนละทางอย่างไร ? เราจะหยุดเวียนว่ายได้ โดยการศึกษาจนรู้ว่า มันไม่มีใครเวียนว่าย,

มันไม่มีตัวมีตน, หรือเป็นอัตตาอะไรที่ไหน ที่มาเวียนว่าย มันเป็นแต่เพียงธรรมชาติ นามรูป คิดนึก รู้สึกเป็นตัวตน แล้วก็เวียนว่าย. พอรู้แจ้งว่าไม่มีตัวตน มันก็หยุดเวียนว่ายเอง เพราะมันไม่มีตัวตนที่จะเวียนว่าย; แปลว่าเราทำลายตัวตนผู้เวียนว่ายเสีย มันก็หมดการเวียนว่าย, สิ้นสุดการเวียนว่าย เพื่อสิ้นสุดแห่งความทุกข์ ไม่ไปเป็นอะไรในวัฏจักร อย่างในศาสนาฮินดู.

เรื่องมันก็แตกต่างกันอยู่อย่างนี้ คือศาสนาฮินดูเขาก็มีตัวตนเรื่อยไปตลอดเวลา จนไปรวมเป็นตัวตนใหญ่ แล้วก็อยู่เป็นนิรันดร. อย่างฝ่ายเรานี้ก็อธิบายว่า มีตัวตนด้วยความสำคัญผิด ว่าตัวตนไปพลาง ก็เวียนว่ายไปตามความงมงายหรืออวิชชานั้น จนกว่าจะรู้สึกว่ เอ้า, ไม่มีตัวตน มีแต่ธรรมชาติล้วน ๆ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย; พอหยุดตัวตนเสีย มันก็ไม่มีตัวตนที่จะเวียนว่าย. นี่สังสารวัฏฏ์ก็หยุดลง; มีความเป็นนิพพาน คือความดับลง สลายลงแห่งตัวตน, ก็เลยเลิกกัน ไม่ต้องมีอะไรที่จะเหลืออยู่เป็นนิรันดร.

ที่ว่านิพพานเป็นนิรันดร เป็นอมตะ ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งนั้น หมายถึงสภาวะที่ปราศจากการปรุงแต่งนั้น เมื่อเข้าถึงได้ ก็เรียกว่าเข้าถึงสภาพนิรันดร คืออสังขตธรรม ซึ่งเป็นของที่ไม่ต้องมีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง อยู่ได้เองเป็นนิรันดร; ไม่ใช่ว่าตัวตนหรืออัตตานั้นไปเป็นนิรันดร. แต่ถ้าพูดอย่างนี้ไม่ค่อยมีคนชอบ.

ถ้าจะพูดให้ว่า ตัวตนนี้มันเข้าไปสู่อสังขตะ หรือ นิพพาน

เป็นนิรันดร ไปก็ได้เหมือนกัน แต่มันเป็นเรื่องพุทธชนิดที่สำหรับ
โฆษณาชวนเชื่อ เสียมากกว่า; อย่างเดียวกับที่จะพูดว่า นิพพาน
เป็นสุขอย่างยิ่งนั้น ก็เพื่อโฆษณาชวนเชื่อ ให้สนใจในนิพพาน.

ที่จริงนิพพานนั้นอยู่เหนือความเป็นสุข อย่างยิ่งไปเสียอีก
มันเหนือความเป็นสุข จนไม่เกี่ยวกับความสุข นั่นคือนิพพาน;
แต่ถ้าพูดอย่างนี้ไม่มีใครชอบ มันไม่สนุกอะไร ผู้พูดว่า นิพพาน
เป็นสุขอย่างยิ่ง ไม่ได้.

นี้ก็เหมือนกัน ถ้าพูดว่า การเวียนว่ายตายเกิดก็ไปจบลง
ที่พระนิพพาน คือ สลายลงแห่งตัวตน ไม่มีตัวตนจะเวียนว่ายอีก
ต่อไป มันก็เหลืออยู่แต่สภาพที่ไม่เวียนว่าย คือพระนิพพาน.

จงรู้จักแยกให้เห็นความแตกต่าง ระหว่างนิพพานในพุทธ-
ศาสนา กับนิพพานในศาสนาอื่น เช่นศาสนาฮินดู เป็นต้น.

ขอให้เข้าใจไว้ว่า คำว่า นิพพาน นี้เป็นของเก่า, ไม่ผูกขาด
ไว้ในศาสนาใดศาสนาหนึ่ง; มีคำว่า นิพพานใช้ด้วยกันทุก
ศาสนา, เป็นคำพูดที่มีความหมายในตัวเอง ว่ามันไม่มีความ
ทุกข์ ดับเย็นสนิทแห่งความทุกข์ ใคร ๆ ก็ชอบ. แต่แล้วก็มี
การสอนให้ลูถึงนิพพานโดยวิธีต่าง ๆ กัน; คนก็รับเอาไปเชื่อ
ด้วยกันทุก ๆ ลัทธิ, ตามระดับแห่งสติปัญญาของตน.

สอนถูกเกินไป สอนจริงเกินไป คนโง่ก็รับเอาไม่ได้, ก็สั่นหัว
แล้วก็ไม่รับเอา. ฉะนั้นจะต้องสอนในระดับหนึ่ง ซึ่งคนโง่รับเอา
ได้ และพอใจยินดี.

เช่น มีลัทธิที่สอนว่า ความสมบูรณ์ถึงที่สุดแห่งกามารมณ์

เป็นนิพพาน อย่างนี้เข้าใจว่าคนโง่ทั้งหลายคงจะรีบตะครุบเอา; แต่ก็มีคนที่ไม่โง่ถึงขนาดนั้นไม่ยอมเชื่อ; จึงมีคนที่สอนว่า จตุตถฌานเป็นนิพพาน อย่างนี้ก็ยังมีคนรับนับถือเอา จนกว่าจะมีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้วสอนว่า ความสิ้นสุดแห่งตัวตน สิ้นสุดแห่งกิเลสต้นหาอุปาทานนั้นเป็นนิพพาน. นี้ก็มีคนเชื่อ และมีคนรับนับถือเอา มันก็เป็นไปได้ แต่ในวงของผู้ที่มีสติปัญญาเท่านั้น. พุทธบริษัทที่มีสติปัญญา ก็รับนับถือลัทธินี้เรื่อย ๆ มาว่านิพพานนั้นเป็นที่สิ้นสุดแห่งกิเลส.

เมื่อพูดในภาษาคนก็พูดว่า หยุดเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสาร ก็เป็นนิพพาน. ถ้าจะพูดใน ภาษารธรรม ก็หยุดการเกิดแห่งกิเลส หยุดการปรุงแต่งแห่งกิเลส ก็เป็นนิพพาน.

คนกลัวเวียนว่าย แต่ยังสร้างความคิดอยู่เรื่อย เพราะยังอยากเกิด

คนธรรมดา แม้ว่าท่านทั้งหลายที่ฟังอยู่ที่นี้ ก็คงได้ยินคำที่ว่า เวียนว่ายตายเกิด ได้รับคำสั่งสอนให้เห็นให้เข้าใจว่า การเวียนว่ายตายเกิดนี้เป็นทุกข์; อยากจะบรรลุนิพพานกันทั้งนั้น ได้รับคำสั่งสอนให้กลัวการเวียนว่ายตายเกิด ให้สะดุ้งกลัวต่อความทุกข์ ในการเวียนว่ายตายเกิด.

แต่แล้วมันก็ไม่จริง ในจิตใจมันรู้สึกอย่างไร มันดูจะกลัว

แต่ปากกันเสียมากกว่า ไม่ได้กลัวจริง ๆ , กลัวแต่ปาก. ปากพูดว่ากลัว การเวียนว่ายตายเกิด; แต่ในจิตใจโดยแท้จริงนั้นมันไม่ได้กลัว เพราะว่าไม่เข้าใจ ไม่รู้จักสิ่งนี้โดยแท้จริง, ไม่อยากจะหยุดการเวียนว่ายตายเกิด คือมันอยากที่จะเกิดเรื่อยไป.

เอาความรู้สึกของแต่ละคน ในระดับธรรมดาเป็นหลัก ยังอยากที่จะเกิด, มันยังไม่อึดไม่พอในการซ้ำ ๆ ซาก ๆ มันอยากจะลองใหม่, อยากจะเปลี่ยนฉากใหม่อะไรอยู่เรื่อย. เมื่อไม่อยากจะหยุดการเกิด มันก็ไม่กลัวการเกิด; พูดว่ากลัวก็พูดแต่ปาก. ดังนั้น วัฏฏสงสารมันก็ไม่หยุด, มันก็เวียนว่ายต่อไป, ของคนทั่ว ๆ ไปมันเป็นอย่างนี้.

มันอยากอยู่ เพราะมีอะไรที่น่ารัก น่าพอใจ ที่ยึดมันถือมันอยู่ มันไม่อยากจะตาย. ถ้าตายแล้วมันก็อยากที่จะกลับมาหาสิ่งเหล่านี้อีก : คือกามคุณทั้งหลายในโลกนี้มันยังมีอยู่; เขายังชอบยังพอใจอยู่. แม้จะต้องตายก็หวังที่จะกลับมาเกิดอีก เพื่อมาหาสิ่งเหล่านี้; ในเมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว มันจะหยุดการเวียนว่ายตายเกิดได้อย่างไรกัน.

ขอให้ลองคิดดูให้ดี ๆ ว่าเรากำลังเล่นตลกกับตัวเองในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด; ไม่รู้จักสิ่งนี้โดยแท้จริง ไม่ได้กลัวสิ่งนี้โดยแท้จริง, มันก็มัวหลอกตัวเองอยู่ที่นี้, มัวแต่จะสร้างเหตุสร้างปัจจัยสำหรับการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ร่ำไป.

นี่เรียกว่าปัญหาเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด : เมื่อพูดโดยภาษาคนคือพูดว่า มีคน, แล้วก็เวียนว่ายตายเกิด เพราะอำนาจ

แห่งความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น, ไม่อยากจะดัดแปลง ไม่อยากจะหยุด, ไม่อยากจะสิ้นสุดแห่งการเวียนว่าย.

ที่นี้ก็จะพูดถึงการเวียนว่ายตายเกิด ในภพชาธรม เวียนว่ายตายเกิดในภพชาธรมนั้น มันคือความเกิด, ตายเกิด, ตายเกิด, อยู่ข้างในใจ; ไม่ต้องเกี่ยวกับเนื้อหนังร่างกาย, ไม่ต้องเกี่ยวกับการเข้าโลงออกโลงเกิดภพใหม่, ไม่ต้องเกี่ยวกันอย่างนั้น; เกี่ยวกับว่า ในจิตใจมีการเกิดการดับ, การเกิดการดับ ที่ไม่รู้สิ้นสุดแห่งความคิดนี้ก็ยึดถือ ว่าตัวกู ว่าชองกู

พึงรู้จักพื้นฐานของการเวียนว่าย ซึ่งเป็นการเวียนวน

ที่นี้อยากจะให้ดูไปตั้งแต่พื้นฐานทีเดียว ที่ว่าการเวียนว่ายนี้ มันคืออะไรกันแน่? คืออยากจะให้ตั้งข้อสังเกตดู ความหมายของการเวียนว่าย ที่จริงก็ควรจะเรียกว่า การเวียนวน เพราะการเวียนแล้วมันจะต้องวนกลับไปพบกันที่จุดหนึ่ง ก็เรียกว่าเป็นวงกลม; ตรงกับคำว่า วัฏฏะ นั่นเอง. คำว่า วัฏฏะ แปลว่า วงกลม หรือมันวนเป็นวงกลม.

การวนเป็นวงกลมนี้ หรือตัววงกลมนั่นเองก็ตาม มันเป็นเรื่องของธรรมชาติส่วนพื้นฐาน; เช่นว่าโลกนี้ เราก็รู้อยู่ว่ามัน

เป็นของกลม แล้วโลกนี้ก็หมุนอยู่เป็นวงกลม รอบ ๆ ดวงอาทิตย์, หมุนอยู่เป็นวงกลม. หรือจะมีดวงจันทร์หมุนอยู่รอบโลก มันก็มีการหมุนเป็นวงกลม หรือว่าดวงดาวอื่น ๆ ที่มันเคลื่อนที่อยู่ มันก็เคลื่อนที่ในรูปของวงกลม เพื่อมาบรรจบกันเป็นวง : จะเป็นวงยาววี, หรือวงกลมแท้ ๆ, หรือวงกลมเบี้ยว ๆ บูด ๆ อะไรก็ตามใจ มันก็เป็นวง; เรียกว่า การหมุน มีลักษณะวนเวียนที่เป็นวงอยู่โดยธรรมชาติ.

นี่เราจึงมีความง่าย ที่อะไร ๆ มันจะหมุนเป็นวงกลม. ความรู้สึกคิดนึก การกระทำ ความปรารถนา มันก็ง่ายที่จะหมุนไปในลักษณะที่เป็นวงกลม, คือจะไปบรรจบครบรอบ แล้วก็ซ้ำ ๆ ซาก ๆ.

จะโน้มมาดูในภายในจิตใจ ก็จะมีจิตที่เป็นพื้นฐานของชีวิตที่เรียกว่า *ภวังคจิต* มีลักษณะเกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป, เกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป, เกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป, ไม่มีที่สิ้นสุด. นี่มันก็เป็นวงกลม เป็นลักษณะแห่งวัฏฏะอยู่ในสิ่งที่เรียกว่าภวังคจิตอันเป็นที่ตั้งแห่งภวังคจิตทั้งหลาย จึงมีวงกลมได้แม้ในขณะจิตหนึ่ง.

ที่นี่เราจะดูกันอีกที่ว่า วันหนึ่ง ๆ มันก็เป็นวงกลม : เข้าตู่ขึ้นมา เทียง บ่าย เย็น ค่ำดึก สว่าง เอ้า, ก็เป็นวงกลมเดี๋ยวก็นี่เป็นวงกลม ทุกวัน ๆ; นี่ก็เป็นวงกลมที่มีอยู่ในวันหนึ่ง ๆ.

ที่นี่จะดูว่าปีหนึ่ง ๆ มันก็เป็นวงกลม เพราะมันขึ้นอยู่กับดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ เราจึงมีรอบปีที่มีลักษณะเป็นวงกลม

จะตั้งต้นด้วยฤดูแล้งก็ได้ แล้วก็เป็นฤดูฝน เป็นฤดูหนาว แล้วก็จบไปหาฤดูแล้ง ฤดูฝน ฤดูหนาว เป็นวงกลมแห่งปีหนึ่ง ๆ ก็ได้ในปีหนึ่ง ๆ มันก็มีการเวียนว่ายชนิดที่เป็นวงกลม.

หรือว่าจะมองกันดูที่ชีวิตทั้ง ๆ ชีวิต ชีวิตหนึ่ง ๆ มันก็เป็นวงกลม : มันต้องตั้งต้นขึ้นมาด้วยการเกิด แล้วก็เปลี่ยนไป เป็นหนุ่ม, เป็นแก่, เป็นชรา แล้วก็ตายลง จนกว่ามันจะเกิดใหม่อีก มันจึงเป็นวงกลมอยู่วงหนึ่งในชีวิตหนึ่ง ๆ อย่างนี้.

นี่เรียกว่า *ขณะจิตหนึ่งก็เป็นวงกลม, วันหนึ่งก็เป็นวงกลม, ปีหนึ่งก็เป็นวงกลม, ชีวิตหนึ่งก็เป็นวงกลม, อะไร ๆ มันช่างเนื่อง* อยู่กับวงกลมเสียเหลือเกิน. ดังนั้นมันจึงเป็นการง่ายที่สุด ที่จะว่ายเวียน หรือวนเวียน ในลักษณะที่เป็นวงกลม.

เรื่องทางจิตใจยังเป็นวงกลมแห่งการปรุงแต่ง

ทีนี้จะดูให้เป็นเรื่องทางจิตใจ ให้มากขึ้นไปกว่านั้น มันก็ยิ่งเห็นวงกลมที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น คือวงกลมแห่งการปรุงแต่ง ตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา หรือ กระแสแห่งปฏิจลสมุปบาท ในชีวิตของเรา.

ยกตัวอย่าง เมื่อ *ตา* เห็น *รูป* เกิดจักขุวิญญาณ; *ตา* กับ *รูป* กับ จักขุวิญญาณ มาถึงเข้าเรียกว่า *ผัสสะ*, เพราะมีผัสสะ ก็เกิด *เวทนา*, เพราะมีเวทนาจึงเกิด *ตัณหา* ตามสมควรแก่เวทนา,

เกิดเวทนาแล้วก็เกิดตัณหา, เกิดตัณหาแล้วก็เกิดอุปาทาน
 ความรู้สึกยึดมั่นเป็นตัวเราเป็นของเราขึ้นมา, แล้วก็มีสิ่งที่
 เรียกว่าภพ; เพราะอุปาทานมี จึงมีภพ, ภพมีจึงมีชาติ, เพราะ
 ชาติมีจึงมีปัญหาเกี่ยวกับเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นความทุกข์อย่าง
 ใดอย่างหนึ่ง. หรือสรุปว่า ไม่ได้อย่างที่ตัวต้องการ แล้วก็ เป็น
 ความทุกข์. นี่เรื่องของตานี้ก็จบไป.

เดี๋ยวก็เรื่องของหูก็เกิดขึ้น ในลักษณะเดียวกัน เป็น
 ปฏิจจสมุปบาทรอบหนึ่ง อย่างนี้ : คือหูได้ยินเสียง เกิดโส-
 ติวิญญาณ, หูกับเสียงกับวิญญาณถึงกันเข้าเรียกว่า ผัสสะ; เกิด
 ผัสสะก็เกิดเวทนา เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน เกิดภพ เกิดชาติ
 อย่างเดียวกันอีก.

เรื่องของจมูกได้กลิ่น ก็เป็นอย่างนั้น.

เรื่องของลิ้นได้รสทางลิ้น ก็เป็นอย่างนั้น.

เรื่องของทางผิวหนังสัมผัส ผัส สิ่งที่มาสัมผัสผิวหนัง มี
 โณภูฐัพพะกระทบกาย เรื่องมันก็เป็นอย่างเดียวกัน.

กระทั่ง เรื่องภายในใจล้วน เอาสัญญาอารมณ์ในอดีตมา
 สัมผัสเข้ากับมโนก็เกิดเวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ตวภู-
 ขของกู อย่างเดียวกันอีก.

เดี๋ยวก็เกิดวงกลมทางตา เห็นรูป, เดียวก็เกิดวงกลมทางหู
 ได้ยินเสียง, เดียวก็เกิดวงกลมทางจมูกได้กลิ่น, เดียวก็เกิด
 วงกลมทางลิ้นได้รส, เดียวก็เกิดวงกลมทางกาย ได้สัมผัสทาง
 ผิวหนัง, เดียวก็เกิดวงกลมทางใจ สัมผัสกับอารมณ์ ที่จับฉวย

เอาขึ้นมาจากสัญญาในอดีต.

ที่เรื่องของตา เห็นรูป มันก็ไม่ใช่มีรูปเดียว และไม่ใช่คราวเดียว; เดียวมันเห็นรูปนั้น, เดียวมันเห็นรูปนี้ วันหนึ่งก็เห็นได้หลายรูป มันก็หลาย ๆ วงในทางตา.

หู ก็เหมือนกันอีก เดียวมันได้ยินเรื่องนั้น, เดียวมันได้ยินเรื่องนี้, ได้ยินเรื่องนี้มันก็มีหลาย ๆ วงในเรื่องของหู.

จมูก ก็เหมือนกัน มีหลาย ๆ วงในเรื่องของจมูก.

ลิ้นก็มีหลาย ๆ วงในเรื่องของลิ้น.

สัมผัสผิวหนังก็มีหลายวง ไปตามแบบของสัมผัสผิวหนัง.

เรื่องของใจนี่ยิ่งเร็วมาก มันยิ่งมีมาก เพราะมันไวมาก มันก็ปรุงแต่งได้มาก, เร็วมาก มันมีมากวงในเรื่องของจิตใจ เอามารวมกันแล้ววันหนึ่ง ๆ ไม่ว่า กี่ร้อย กี่พัน กี่หมื่นวงก็ได้; ยิ่งคนมีจิตใจฟุ้งซ่านเก่งอยู่ด้วยแล้ว มันก็ยิ่งมีมากวง.

นี่สังสารวัฏฏ์วงหนึ่ง ๆ แห่งปัจจุสมุปบาท ในใจวงหนึ่ง ๆ นี้มันก็มีอยู่ เป็นสังสารวัฏฏ์ที่แท้จริงกว่าสังสารวัฏฏ์ชนิดไหน คือวนไปเป็นวงกลมอยู่เรื่อยไป ไม่มีที่สิ้นสุด; จนกว่าจะบรรลุดังนิพพาน คือจะมีปัญญา มีสติ มาหยุดการปรุงแต่งตามวิธีการของปัจจุสมุปบาทเสียได้ มันจึงจะหยุด จึงจะเป็นนิพพาน.

ขอให้อุญจกมลที่มากมาย ที่น่ากลัว หรือน่าเบื่อหน่ายอย่างยิ่ง ที่มีอยู่ในจิตใจ, เป็นการปรุงแต่งทางจิตใจ อย่างนี้.

วิธีดวงกลมให้เห็นเป็นเรื่อน่าสังเวช

ที่นี้ที่จะดูให้เห็น ว่ามันเป็นเรื่อน่าสังเวช นำเปือหน่าย นำเกลียดน่ากลัว ยิ่งขึ้นไปอีก เราก็แยกดวงกลมเหล่านี้ให้มันเป็น ส่วน ๆ ซึ่งเรียกกันว่าไตรวัฏฏ์. ส่วนที่มันเป็นกิเลส นี่มันก็มี อยู่ส่วนหนึ่ง; เช่นตัณหา อุปาทานในปัจจุสมุปบาทนั้น.

พอกิเลสเกิดขึ้นแล้ว มันก็เป็นเหตุให้ทำกรรม ใน มโนกรรม; แล้วบางทีก็ออกมาเป็นวจีกรรม กายกรรม; มันก็ เป็นกรรมที่กระทำไปตามอำนาจของกิเลส. กิเลสเป็นเหตุให้ กระทำกรรม อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้แบบนี้.

ที่นี้เมื่อกระทำกรรมลงไปแล้ว มันก็เกิดผลกรรม, ได้รับความ เป็นความต้องการสมปรารถนา เป็นความสุขก็มี, ไม่สม ปรารถนา เป็นความทุกข์ก็มี. ได้รับความวิบากผลกรรม เป็นทุกข์ หรือสุขแล้วมันก็ไม่หยุดกิเลส; กิเลสมันก็ซอกแซกหาแนวใหม่ ไปตามอำนาจความรู้สึกของผลกรรมที่ได้รับ. ถ้าพอใจมันก็เกิด กิเลสใหม่รูปหนึ่ง, ถ้าไม่พอใจมันก็เกิดกิเลสใหม่รูปหนึ่ง, แล้วมันก็มีกิเลสเข้ามาอีก; ก็ทำให้เกิดการกระทำที่เป็นกรรม อีก, แล้วก็เกิดผลของกรรมอีก, แล้วก็ย้อนไปหากิเลสอีก.

ในจิตใจมันมีอยู่อย่างนี้ และในวงหนึ่ง ๆ ของปัจจุสมุปบาทก็เป็นอย่างนี้. คือ ตัณหา อุปาทาน นี่มันเป็นกิเลส ก็เป็นเหตุให้เกิดกรรมคือภพ, ภพเป็นกรรมก็ทำให้เกิด วิบาก คือชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น.

ในปฏิภาณสมุปปาทวงหนึ่ง มันมีส่วนที่เป็นกิเลส มีส่วนที่เป็นกรรม มีส่วนที่เป็นวิบาก. วิบากมันไม่สิ้นสุดลงไปได้ มันก็ยังปรุงแต่งกิเลสเรื่อยไป; มันเลยเป็นวงกลม ที่ไม่รู้ว่าจะเริ่มต้นมันอยู่ที่ตรงไหน? คนจึงตัดลงไปไม่ได้ ว่าตัดลงไปตรงไหนที่มันเป็นเงื่อนต้นของวงกลม? มันดูเป็นกลมไปเสียหมด.

ที่จริงทำกิเลสให้สิ้นก็ได้, ทำกรรมให้สิ้นก็ได้, ทำวิบากให้หมดความหมายให้ไร้ความหมายก็ได้, จะไปตั้งต้นลงที่ตรงไหนมันก็ได้ทั้งนั้น, ขอแต่ให้มีสติปัญญาเพียงพอที่จะทำลายส่วนทั้ง ๓ นี้ ให้หมดฤทธิ์หมดอำนาจไปเพื่อจะไม่มีการเวียนว่ายตายเกิด อยู่ในวงของความรู้สึกราวหนึ่ง ๆ เมื่อมีการสัมผัสอารมณ์ทางอายตนะคราวหนึ่ง.

การเวียนว่ายตายเกิดมีได้ตรงที่จิตปรุงแต่งให้รู้สึก

เมื่อพูดมาถึงตอนนี้แล้ว ท่านทั้งหลายก็คงจะมองเห็นว่าการเวียนว่ายตายเกิดที่ละเอียด ลึกซึ้ง ประณีต น่าอัศจรรย์ มันอยู่ที่ตรงนี้, คืออยู่ตรงที่จิตมันถูกปรุงแต่งให้มีลักษณะแห่งกิเลส - แล้วก็ให้ทำกรรม - แล้วก็รับผลกรรม, แล้วเป็นกิเลส - ทำกรรม - รับผลกรรม อยู่ในจิตใจ. อยู่ในแต่ละสิ่ง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ในลักษณะที่เป็นทุกข์ทรมานอันละเอียดประณีต.

นี่มันเป็นการเวียนว่ายตายเกิดที่นากลัวกว่า นากลัวกว่าที่ว่าตายแล้วก็เข้าโลง แล้วก็ไปเกิดใหม่, ตายแล้วก็เข้าโลง – ตายแล้วก็ไปเกิดใหม่ – แล้วเข้าโลงอีก; อย่างนั้นมันก็เป็นเรื่องหยาบ ๆ เป็นเรื่องที่ไม่ละเอียด, ไม่เป็นที่ตั้งของสติปัญญา, ก็เลยเป็นเรื่องเหมา ๆ เอา. ทุกคนก็เหมา ๆ เอาได้.

ลูกเด็ก ๆ ที่เกิดขึ้นมา เราก็สอนให้เชื่อว่า ตายแล้ว เข้าโลงไปแล้วมันก็ไปเกิดใหม่ – ก็ไปตามบุญตามกรรม, แล้วตายลงมันก็เกิดใหม่ – ตายลงมันก็เกิดใหม่ อย่างนี้ได้ มันก็ยังหยาบอยู่ ยิ่งง่ายอยู่ เป็นเรื่องของภาษาคน ที่ยังไม่รู้ธรรมะอันลึกซึ้ง มันก็มีเรื่องตายเกิด หรือเวียนว่ายตายเกิดในลักษณะนั้น.

แต่พอมาถึงเรื่องของผู้มีสติปัญญาผู้ธรรม เขาก็พูดกันในภาษาธรรม มีเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในจิตใจ ไม่ต้องเข้าโลง; ยังไม่ทันเข้าโลง อยู่ที่นี่แหละ วันหนึ่ง ๆ ก็มีเวียนว่ายตายเกิดไม่รู้จักก็รอบ ก็ลึบรอบด้วยซ้ำไป.

ถ้ารู้จักการเวียนว่ายตายเกิดอันละเอียดอย่างนี้ จึงจะเรียกว่ารู้จักการเวียนว่ายตายเกิดอันแท้จริง และมีประโยชน์ที่สามารถจะหยุดกระแสแห่งการเวียนว่ายตายเกิดเสียได้, รวมทั้งจะหยุดการเวียนว่ายตายเกิดอย่างเข้าโลง – ออกโลง นั้นเสียก็ได้เหมือนกัน. หยุดการเวียนว่ายตายเกิดที่แท้จริงในใจนี้กันเสียให้ได้ก่อน; ฉะนั้นเราจึงควรจะศึกษาเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดที่ละเอียดอย่างนี้.

การเวียนว่าย เป็นเรื่องของกิเลส ทำให้มีความทุกข์

อุปมาที่ง่าย ๆ, ถือว่าทั้งหมดของพวกเรานี้เป็นชาวนา ก็พูดเรื่องทำนาเป็นอุปมาว่าเราอยากจะทำนา – แล้วเราก็ทำนา – แล้วเราก็ได้ข้าวเปลือก – ได้ข้าวเปลือกแล้วก็อยากจะทำนาอีก – แล้วก็ทำนาอีก – แล้วก็ได้ข้าวเปลือกอีก – แล้วก็อยากจะทำนาอีก – ก็ได้ข้าวเปลือกอีก – แล้วก็อยากจะทำนาอีก. นี่คือ วงกลมของกิเลส ของกรรม และของ วิบาก.

การอยากทำนาเหมือนกับกิเลส; ถ้าอยากด้วยความโง่เขลาแล้วก็ยังเป็นกิเลสโดยตรง. พอทำนาก็เป็นกรรม คือการกระทำ, แล้วก็มียุทธกรรม คือการได้ข้าวเปลือกมา; เรียกว่าเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารแห่งการทำนา. แล้วเมื่อไรมันจะจบจะสิ้น? มันจบสิ้นไม่ได้ ถ้ามันยังมีตัวตน ที่ยังเป็นตัวเป็นตน ยึดถือเป็นตัวตนอยู่; มันต้องกินอาหาร มันก็ต้องทำไปอย่างนี้.

แต่ว่าใจความสำคัญมันไม่ได้อยู่ที่ตรงนี้; มันอยู่ที่ว่ามี ความทุกข์, หรือไม่มี ความทุกข์. ถ้ามีความทุกข์แล้ว ก็ให้ถือ ว่า เป็นเรื่องเสียหาย รีบแก้ไขเสียอย่าให้มันมีความทุกข์.

ถ้าจะทำนา ก็อย่าทำนาคด้วยกิเลส; อย่ามีกิเลสที่เป็นเหตุ ให้ทำนา. แต่ให้มีสติปัญญาที่รู้สิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริงแล้วเป็น เครื่องชี้บอกที่ทำนา. ถ้าทำก็ทำด้วยสติปัญญา ก็ต้องไม่ทำ ด้วยกิเลส, แล้วได้ข้าวเปลือกมากก็ไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่หลงไหล ด้วยอำนาจของกิเลส มันก็เหมือนกับไม่ได้มา. ในที่สุดมันก็

เหมือนกับไม่ได้ทำนา, ไม่ได้เป็นทาสของกิเลส ที่เป็นเหตุให้ทำนา, มันก็อยู่อย่างเหมือนกับว่าไม่ได้ทำนา; อย่างนี้ก็ไม่มีความทุกข์.

ถ้ากิเลส หรือ อวิชชา มีมาก มันทำไปด้วยกิเลส; เมื่ออยากจะทำมันก็เป็นทุกข์เสียแล้ว, เมื่อทำอยู่ก็เป็นทุกข์ได้ซ้ำเปลือกมามันก็เป็นทุกข์ ยึดถือหนักหน่วง หนักอึ้งอยู่ในจิตใจ. คนจนก็เป็นทุกข์ตามแบบคนจน, คนรวยก็เป็นทุกข์ตามแบบคนรวย, นี่เพราะยึดมั่นด้วยอำนาจของกิเลส.

เราจึงพิจารณาดูให้ดีว่า การเวียนว่ายตายเกิดนั้น โดยแท้จริงแล้วต้องเป็นเรื่องของกิเลส. ถ้าไม่เป็นเรื่องของกิเลสแล้วมันไม่เวียนว่าย ตาย เกิด, ไม่เรียกว่าเวียนว่ายตายเกิด; มันก็เวียนว่ายตายเกิดอย่างภาษาคน ตายแล้วเข้าโลงไป แล้วมาเกิดใหม่ แล้วเข้าโลงอีก - แล้วเกิดใหม่อีก. ถ้าไม่มีกิเลสไปหลงใหลเอาเป็นตัวเป็นตนว่าเป็นคน มันก็ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิด.

ดูสัตว์เดรัจฉาน มันไม่ได้หลงใหลยึดถือว่าเวียนว่ายตายเกิด มันก็ตายและเกิดไปตามธรรมชาติ; ไม่มีความมันหมายเป็นตัวกูตาย ตัวกูเกิด, ตัวกูมาตายเกิด - ตายเกิด, เป็นตัวกูอยู่คนเดียวอย่างนี้.

ทำลายตัวกูเสียได้ จะหยุดเวียนว่ายตายเกิด

นี่การที่ จะหยุดการเวียนว่ายตายเกิดเสียได้ ก็คือการทำลายตัวกูเสีย ตามวิธีของพุทธศาสนา; ไม่ได้มุ่งหมายจะให้ตัวกูนี้เป็นอดีตชาติที่ดี ที่ใหญ่แล้วไปรวมกับบรมอดีตตา ซึ่งเป็นลัทธิที่นอกพุทธศาสนา ที่เรียกว่าฮินดู.

ที่นี่เราจะมาหยุดความโง่หลงว่าอดีตตา : ตัวเรา ว่าของเรา เสียให้ได้ที่นี่, และเดี๋ยวนี้. อย่าให้มีตัวนี้เป็นตัวเวียนว่ายตายเกิด; แล้วมันก็หยุดการเวียนว่ายตายเกิด. จะเป็นอะไรอยู่ก็ได้, จะเป็นชาวนาที่ทำนาอยู่ก็ได้, อย่ามีตัวตน ที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือว่า : กูทำนา, แล้วก็กูได้ข้าว แล้วก็กูอยากกรวยอีก, กูก็ทำนาอีก, ถ้ามีตัวกูอย่างนี้ อยู่ในจิตใจ เป็นความรู้สึกของอุปาทานแล้วก็เรียกว่ามีการเวียนว่ายตายเกิด ในวัฏฏสงสาร อยู่ในการทำงานนั่นเอง.

ที่นี่ถ้าเป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้าจริง ๆ ทำนาอมตะกันเสียบ้าง : ศึกษาให้รู้ว่ามันไม่มีตัวกูอะไรที่เป็นตัวตนอย่างนั้น; มันมีแต่นามรูป คือกายกับใจ สามารถคิดนึกอะไรได้; คิดนึกผิดไปมันก็เกิดการปรุงแต่งเป็นตัวตน ก็หนักอึ้งอยู่, คิดนึกให้ถูกต้องมันก็ไม่รู้สึกเป็นตัวตน มันก็เบาสบาย. เราอย่าให้มีตัวตนอย่างนี้ มันก็จะไม่มีอะไรเวียนว่าย แม้ว่าจะต้องทำนา จะต้องได้ข้าวจะเกี่ยวข้าว แล้วก็ทำนาอีก ทำไปเถอะ มันก็ไม่เป็นการเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะแห่งการทำงาน.

ถ้าชาวนาคนไหนทำได้อย่างที่กล่าวมานี้ ก็เป็นลูกศิษย์ที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า ยิ่งกว่าคนที่ เป็นพระเป็นเณรอยู่ตามวัดตามวา; แต่ไม่รู้จักรักทำจิตใจให้หมดความยึดถือ ว่าตัวกู ของกู.

ฉะนั้น อาตมาจึงถือว่า เรื่องไม่เวียนว่ายตายเกิดนี้ เป็นเรื่องสำหรับทุกคน; แม้ที่อยู่ที่บ้านที่เรือน จะทำอะไร ทำนา ค้าขาย ทำงานอย่างใดก็ตาม ขอให้อย่าทำไปด้วยความยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวตน, แล้วก็เวียนว่ายอยู่ในการกระทำและในผลของการกระทำ : คือศึกษาให้รู้ ให้มีจิตใจสะอาด สว่าง สงบ ปราศจากความงໍหหลงว่าเป็นตัวตน ว่าเป็นของตน, แล้วทำอะไรทำไป. มันจะไม่ใช่เป็นการกระทำ ที่เป็นความยึดมั่นถือมั่น ไม่เป็นกรรม ไม่เป็นผลกรรม, ไม่เป็นกิเลส นี้ก็ทำไปได้.

ถ้าว่า การศึกษาของเรามีผลจริง หรือว่าการบรรยายของอาตมานี้มันไม่เป็นหมันเปล่า คือท่านทั้งหลายเข้าใจ แล้วเอาไปใช้ปฏิบัติได้จริง ก็จะช่วยลดการเวียนว่ายตายเกิดได้จริง ตามสมควรที่จะทำได้, หยุดการเวียนว่ายตายเกิดแห่งตัวกู - ของกู เสียได้ ตามสมควรแห่งการกระทำ ตามสติปัญญาของตน. นั่นแหละ เรียกว่าได้ผล ของการที่เป็นพุทธบริษัท นับถือพระพุทธศาสนา ที่สอนเรื่องพระนิพพาน, สอนให้หยุดการเวียนว่ายในวิญญูสงสาร, ให้อยู่ด้วยความเยือกเย็นเป็นนิพพานอยู่ตลอดไป.

ผู้หลงอยู่ในความสุขจักต้องมีทุกข์หนักเพราะยึดมั่น

คนที่เขาไม่สนใจ เขาก็ไม่พยายามจะเข้าใจ เขาก็ปฏิเสธว่าเป็นเรื่องอะไรก็ไม่รู้ มันไม่ใช่เรื่องของเรา. เราอยากจะมีเรา, อยากจะทำอะไรเป็นของเรา, เราอยากจะได้อะไรเป็นของเรา มีอะไรเป็นของเรา เพื่อเกิดความรู้สึกเอิร์ดอรัย แก่ความรู้สึกของเรา; นี่มันต้องการเสียอย่างนี้. เมื่อต้องการอย่างนี้ มันก็ได้เวียนว่ายตายเกิดไปตามอำนาจของกิเลส; แล้วก็ทำกรรม – แล้วก็ได้ผลกรรม – แล้วก็มียกเลสสำหรับทำกรรม – ก็ได้ผลกรรมต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด.

เอาตามาคิดว่า คนประเภทนี้เขาคงสำคัญผิดว่า เขาสามารถจะเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองสุข โดยที่แท้แล้ว มันเป็นการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองทุกข์, คือเอาตามาจะพูดว่า ถ้าเวียนว่ายตายเกิดแล้วมันต้องในกองทุกข์. ส่วนคนเหล่านั้นเขามีความคิดมาแต่ไหนก็ตามใจเขา. เขาจะเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองสุข; ฉะนั้นเขาจึงอยากเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองสุข ถึงกับกล้าคิดว่า จะเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสวรรค์ขึ้นมาอะไรก็ตามความคิดนึกของเขา. เขาเรียกว่ามันเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองสุข.

นี่เป็นความหลง เป็นความโง่ของอวิชชา คิดว่ามันเป็นอย่างนั้นได้; แต่พอเอาเข้าจริง พอได้ไปอยู่ในกองสุขมันก็ยึดมั่นถือมั่น. กองสุขนั้นมันก็สุ่มหัวคนนั้นให้มันหนักอึ้งเหมือนกับ

ทูนภูเขาไว้.

นี่ลองคิดดูเถอะ เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองสุข แล้วสุขนั้นก็ถูกยึดมันถือมัน แล้วมันก็เป็นของหนักมาสูมอยู่บนศีรษะของคนนั้น; แล้วมันจะสุขได้อย่างไร ?

เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองทุกข์ มันก็เพราะยึดมันถือมัน; ครั้นได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองสุข มันก็ยึดมันถือมันความสุขอีก มันก็หนัก, มีความหนักโดยเสมอกัน; เพราะว่ามันเป็นทุกข์เพราะความยึดมันถือมันต่างหาก.

ความสุข นั้นแหละ ไปยึดมันถือมันเข้า มันจะกลายเป็นความทุกข์ขึ้นมาทันที; เพราะความสุขนี้มันเป็นเรื่องมายาชนิดหนึ่ง; แล้วคนก็หวังถึงเวทนาที่เป็นความสุข. พอเวทนาเป็นสุขขึ้นมา ก็ยึดมันถือมันจนเกิดความทุกข์, แล้วขยายออกไปได้มาก จนถึงกับว่า ซ้ำคนอื่นตายก็ได้ เพราะยึดมันในสุขเวทนา.

ตัวเองก็หนักอึ้งอยู่ตลอดเวลา, แล้วก็คิดฆ่าคู่แข่งชั้นด้วยความหึง ด้วยความหวง ด้วยระแวง ด้วยความคิดต่าง ๆ นานา ตามประสาของคนที่ยึดมันถือมันในสุขเวทนา, โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางกามารมณ์ ตามประสาของสัตว์ทั้งหลายที่ยังตั้งอยู่ในภูมิของกามาวจร มีจิตใจที่จะโน้มไปตามอำนาจของกาม.

สัตว์ทั้งหลายเป็นอย่างนี้ เรียกว่ามีจิตใจโน้มไปตามอำนาจของกาม มันก็เลยติดในสุขเวทนา ก็ยึดมัน, ได้สุขเอามาสำหรับยึดมัน เป็นของหนักท่วมทับอยู่ในจิตใจ ก็เป็นทุกข์ เพราะความยึดมันในสิ่งที่ตัวรักตัวพอใจ หรือที่เรียกว่าความสุข

นั้นเอง.

ดังนั้น เราจึงกล่าวได้ว่า การเวียนว่ายตายเกิดไปในกองสุขนั้นมันมีไม่ได้; เพราะมันเป็นการเวียนว่ายไปด้วยความยึดมั่นถือมั่น ด้วยอำนาจของอวิชชา มันก็มีต้นเหตุ มีอุปาทาน. ฉะนั้นอย่าไปหวังเลยว่าจะเวียนว่ายตายเกิดไปในกองสุข; ถ้ามันเวียนว่ายตายเกิดแล้ว มันก็ไปในกองทุกข์; ถ้าจะไม่ทุกข์ มันก็ต้องหยุดเวียนว่ายคือนิพพาน.

อยู่ในภาวะนิพพาน ตรงข้ามกับวิภวสงสารจึงไม่มีทุกข์

ขอให้เข้าใจ นิพพานไว้ ในฐานะที่เป็นสิ่งตรงกันข้ามกับวิภวสงสาร คือเวียนว่ายตายเกิด. อย่าทำอะไร ๆ ให้มันเป็นวิภวสงสารขึ้นมา คืออย่าทำอะไรให้เป็นการยึดมั่นถือมั่นขึ้นมา แล้วก็ไหลไปตามอำนาจของการปรุงแต่ง ด้วยอำนาจความยึดมั่นถือมั่นนั้น.

ไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็ไม่มีการปรุงแต่ง มันก็หยุด มันก็เย็นเป็นนิพพาน. ส่วนที่ร่างกายนี้มันจะทำอะไรไปตามเรื่องของมัน ก็ทำไป : มันจะกินอาหาร จะถ่ายอุจจาระปัสสาวะ จะอาบน้ำ, จะทำนา, จะทำมาหากินอย่างไรก็ทำไป โดยที่ไม่ต้องยึดมั่นถือมั่นให้เป็นตัวกู ให้เป็นของกู.

ถ้าไม่มีความรู้สึกเป็นตัวกูเป็นของกูแล้ว การเวียนว่ายตายเกิดมีไม่ได้. วงกลมมันมีได้เพราะว่ามีตัวกู – ของกู ที่จะวิ่งแล่นไปตามวงกลมมันที่เรียกว่าเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสาร. ฉะนั้นทำอะไรที่จะหยุดเวียนว่ายกันเสียที ? ทั้ง ๆ ที่พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัสสอนเรื่องนี้อย่างมากมายมหาศาลทีเดียว; เราก็กังไม่รู้อะไรมากพอ คือรู้เหนื่อยเกินไป จนไม่สำเร็จประโยชน์อะไร.

ออกจากวัฏฏะไม่ได้เพราะโง่หลงเหยื่อ

เราจะต้องรู้ว่า จิตใจนี้ถ้ามันขาดความรู้แจ้ง แล้วมันก็เป็นจิตใจที่มีอวิชชา, มันโง่ มันหลง ด้วยอำนาจของอวิชชา มันจึงไปพอใจ ในสิ่งที่เป็นเหยื่อของกิเลสตัณหา ซึ่งเป็นลูกน้องของอวิชชา. กิเลสตัณหา, กิเลสใด ๆ ก็ตาม มันคลอດออกมาจากอวิชชา, แล้วมันก็มาพอใจยินดี ในสิ่งที่เป็นเหยื่อของมัน โดยมีอวิชชาเป็นพ่อของมัน ทำให้ไปหลงไหลในเหยื่อนั้น.

ดังนั้น สิ่งต่าง ๆ ที่มันพบปะในการเวียนว่ายตายเกิดนี้ มันก็เป็นของอร่อยแก่สิ่งนั้น : คือรูป เสียง กลิ่น รส ทั้งหลาย มันก็เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ชนิดนั้น, มันจึงมีความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ได้พบปะ ในการเวียนว่ายตายเกิดนั่นเอง ว่าเงินของกู ว่าทองของกู ว่าบ้านของกู ว่าภรรยาสามีของกู; เหมือนในเรื่องชาดกถึงล้างหู ที่เขียนอยู่ในตีกหลังนั้น ไปดูกันใหม่.

นี่มัน มีสิ่งที่ยั่วจิตใจ จับฉวยจิตใจของคน ให้พอใจอยู่ใน สิ่งที่ยั่วววนอันมีอยู่ในการเวียนว่ายตายเกิด. ฉะนั้นเราจึง หลงใหลพอใจ ในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด. ไม่อยากจะหยุด เสียซึ่งการเวียนว่ายตายเกิด; เพราะในกระแสแห่งการเวียนว่าย ตายเกิดมันมีสิ่งที่เป็นเสน่ห์ดึงดูดจิตใจอย่างนี้.

ทีนี้ถ้าได้ฟังคำของพระอริยเจ้า ก็มาพิจารณาดูกันเสียใหม่ ว่า สิ่งที่ยั่วววนใจเหล่านี้ มันเป็นอะไรกันแน่? ถ้าพิจารณา ดูด้วยสติปัญญา มันก็จะเห็นว่า เป็นสิ่งที่เผาลนจิตใจ เหมือนกับ ไฟเผา, ทำให้เกิดความทุกข์ได้ทุกอย่างทุกประการโดยรอบด้าน ทีเดียว. นี่ความเลวทรามของสิ่งที่เรียกกันว่า เสน่ห์ หรือของที่ น่ายั่วววนใจนั้นมันเป็นอย่างนี้.

พูดอย่างคนธรรมดาสามัญนี้ก็ ได้ ว่าใครมีของที่เป็นที่รัก ที่พอใจ เป็นเสน่ห์แก่จิตใจ ก็หลงใหลยึดมั่นถือมั่นอย่างสุดชีวิต จิตใจ, เห็นเป็นของน่ารัก น่าพอใจ เป็นคู่ชีวิตไปเลย. ทีนี้อีก คนหนึ่ง มองเห็นว่า เอ้า, สิ่งนี้เองที่ทำให้ร้อนเป็นไปอยู่ทั้งวัน ทั้งคืน ตลอดเวลาก็ไม่เห็นว่า มันเป็นของที่จะยึดถือว่าเป็นของ เรา : คนหนึ่งเห็นเป็นของน่ารัก น่าพอใจ, อีกคนหนึ่งเห็นเป็น ของเสียเบงแท่งเผาลนแก่จิตใจ มันต่างกันอยู่อย่างนี้.

ถ้าเมื่อใดเห็นเป็นสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความรักความพอใจนั้น ว่าเป็นอันตราย ทำร้ายแก่จิตใจแล้ว; ความคิดมันก็เปลี่ยน ไปในทางที่จะไม่มีอะไรสำหรับยึดมั่นถือมั่น, หรือไปหลงใหลกับ มัน.

เราเปลี่ยนกระแสแห่งความคิดนึก จนไม่มีอะไรสำหรับจะเอามาหลงรักหลงพอใจอยู่ได้. นี่เรียกว่าเริ่มรู้ธรรมะ ที่เป็นทางออกไปจากสิ่ง ซึ่งผูกมัดให้ติดอยู่กับการเวียนว่าย; กล่าวคือ ความโง่ ความหลง กิเลส ตัณหา อวิชชา เป็นเจ้าเรือนนี้ มันผูกคนให้ติด ให้พอใจอยู่ในการเวียนว่าย.

พอกิเลสเหล่านั้นมันหมดไป คนก็หยุดพอใจในการเวียนว่าย. ถ้าสติปัญญามันมากถึงที่สุด มันก็หยุดความรู้สึกว่าคนว่าตัวว่าตน, ว่าของเรา ว่าตัวของเรานั้นเสีย; มันก็หยุดเวียนว่าย. การเวียนว่ายมันสลายลง เพราะตัวคนที่เคยเป็นผู้เวียนว่ายนั้นมันสลายลง ทั้งที่โดยแท้จริงแล้ว ตัวคนนั้นมันก็เป็นของมายา, เป็นสักว่าเงา, เป็นสักว่าความเข้าใจผิด, ความสำคัญผิด เกิดขึ้นในจิตใจ, เป็นจิตใจสำคัญเป็นตัวเป็นตนอย่างนี้.

นี่การศึกษาให้รู้เรื่องอนัตตา ความที่ไม่ใช่ตนของนามและรูป หรือสิ่งที่มันเกี่ยวข้องกับนามและรูปนั้น มันจะช่วยให้ได้อย่างนี้.

ในครั้งที่แล้วมากก็ได้พูดถึงเรื่องอนัตตา, อนัตตาก็เอาความรู้อันนั้นมา สำหรับจะพิจารณาดูจิตใจ ที่ทำให้เกิดสำคัญว่ามีตัวมีตน ยึดมั่นถือมั่น จนได้ เวียนว่ายไปในกระแสแห่งการเกิดและการตาย.

เป็นอันว่า เราพอจะสรุปใจความได้ ว่าวัฏฏสงสาร หรือการเวียนว่ายตายเกิด นั้นคืออะไร ?

การเวียนว่ายตายเกิดเป็นความโง่ หลงระแสมความทุกข์

ถ้าอนุญาตให้พูดอย่างหยาบคายที่สุด ก็พูดว่า เรื่องเวียนว่ายตายเกิดนี่มันเป็นเรื่องโง่ที่สุด ของคนโง่ที่สุด, เป็นการกระทำที่โง่ที่สุด เลยไปหลงว่า มีตัวมีตนเป็นตัวกู แล้วกูหวังจะได้อะไร แล้วก็ทำเพื่อจะให้ได้อันนั้น, แล้วก็ได้มาสำหรับจะหลงใหลยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม, แล้วจะมีความทุกข์ยิ่งไปกว่าเดิม. มันก็มีการอยากได้ – มีการกระทำ – มีการได้ผลของการกระทำ แล้วก็อยากได้ – แล้วก็มีการกระทำ – มีการได้ผลแห่งการกระทำ – แล้วก็อยากได้อีก, มันอีก ๆ ๆ อย่างนี้อยู่เรื่อยไป. นี้เรียกว่าเวียนว่ายตายเกิด เป็นการกระทำอย่างโง่เขลาที่สุด เพราะมันจมอยู่ในกองทุกข์ตลอดเวลา.

เอาความโง่มาปั้นให้เป็นตัวขึ้นมาว่าเป็นตัวกู, แล้วก็ยึดมันถือมัน, จิตมันก็ปรุงแต่งเป็นความคิดนี้รู้สึกไปในทำนองนั้น : คือมีตัวกูผู้อยาก, ผู้ทำตามความอยาก, ผู้ให้มาสมอยาก, แล้วก็อยากต่อไปอีก, วนเวียนกันอยู่; เป็นการเวียนว่ายตายเกิด เป็นวิภวภูงสารอยู่ในชีวิตจิตใจ ในปัจจุบัน เฉพาะวันแต่ละวัน ๆ ก็ไม่รู้ว่าจะสักกี่รอบแห่งวิภวภูงสาร.

นี่คือคำตอบที่ว่า วิภวภูงสารคืออะไร? การเวียนว่ายตายเกิดคืออะไร? หรือการวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏเช่นนั้น คืออะไร? หวังว่าท่านทั้งหลายคงจะมีความรู้ความเข้าใจมากพอที่

จะไปกอบกู้เกียรติของความเป็นพุทธบริษัทที่ยังต่ำต้อยอยู่มากนั้น ให้สูงขึ้นมาสักหน่อย, ให้สูงขึ้นมาจนสมกับว่าเป็นพุทธบริษัท สาวกของพระบรมศาสดา ผู้ยิ่งใหญ่ด้วยปัญญา ไม่มีกิเลส และไม่มีความทุกข์.

ถ้าท่านยังจม ติดอยู่ในกระแสแห่งการเวียนว่ายตายเกิด แล้วยินดีต่อมันด้วยแล้ว ไม่มีความเป็นพุทธบริษัทอยู่เลย. พุดอย่างนี้เดี๋ยวก็จะเสียใจ, แล้วจะโกรธเอาด้วยก็ได้ แต่อาตมาก็ไม่รู้ว่าพุดอย่างไร ก็ต้องพุดไปตามความจริงว่าถ้ายังมีจิตผูกติดอยู่ในกระแสแห่งวัฏฏะ คือมีกิเลส – ทำกรรม – แล้วมีผลกรรม – แล้วมีกิเลส – แล้วทำกรรม – แล้วมีผลกรรม, อยู่เป็นประจำวันอย่างนี้แล้ว ไม่มีความเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เหลืออยู่สักก็มาน้อย; มันจมอยู่ในกิเลส จมอยู่ในกองทุกข์ เป็นสาวกของพญามารเสียมากกว่า.

ขอให้ศึกษาเรื่องนี้ให้เข้าใจให้เพียงพอ สำหรับไปกู้สิ่งที่มันจมนั้นให้ลอยขึ้นมา ให้มันมีความเป็นพุทธบริษัทเพิ่มขึ้นมา จนเหมาะสมที่จะเรียกว่า เป็นพุทธบริษัทโดยแท้จริง, ก็ไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา ไม่ต้องมีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป.

อาตมาเห็นว่าการบรรยายในวันนี้ก็สมควรแก่เวลา. ขอยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้ก่อน. ให้พระคุณเจ้าท่านสวดบทพระธรรม เครื่องชี้ทางให้เกิดกำลังใจการประพฤติปฏิบัติ ตามคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า

อุทฺทม

เพื่อจะล่องพ้นออกไปจากการเวียนว่ายในวัฏฏสงสาร สืบต่อไป
เทอญ.

ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัว แต่หัวใจ

จาก ธรรมเนียมของพุทธทาส "สุญญตาปริทรรศน์"
หมวดที่ ๔ ชุติชุนมูมธรรมบรรยาย อันดับที่ ๓๘ บนพื้นแถบสีน้ำเงิน

ว่า

วันที่ ๒๘ สิงหาคม เป็นวันอันดับที่ ๓๑ ของระยะเวลา
เข้าพรรษา ๒๕๑๒ ในวันนี้จะได้กล่าวในหัวข้อว่า
“ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ” ซึ่งเป็นการกล่าว
ต่อเนื่องกันมาจากวันก่อน ๆ. หัวข้อที่ ๑ ว่า ทำงานด้วยจิตว่าง
หัวข้อที่ ๒ ว่า ยกผลงานให้ความว่าง หัวข้อที่ ๓ ว่า กินอาหาร
ของความว่าง หัวข้อที่ ๔ นี้ว่า ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ.

คำว่า “ตาย” นี้เป็นคำที่มีความหมาย หรือวิธีพูดที่กำกวม
ที่อาจจะเกิดสับสนแก่คนที่ยังไม่คุ้นเคยกับการพูดด้วยโองารเช่น
นี้; โดยที่ทั่วไปคนก็ได้ยินได้ฟังอยู่ว่า การปฏิบัติธรรมะนี้ปฏิบัติ
เพื่อความไม่ตาย, ไม่ตายตลอดกาลเรียกว่าอมตะ. ทำไมบัดนี้
จึงมาบอกให้ปฏิบัติเพื่อตาย และก็ตายเสร็จสิ้นตั้งแต่หัวใจ
อีกด้วย, ซึ่งก็หมายความว่าตายตลอดกาลเหมือนกัน. ไม่ตาย

ตลอดกาล กับตายตลอดกาล มันจะเป็นเรื่องเดียวกันอย่างไรได้; คงจะเกิดความสับสนจนแก่ผู้ที่ไม่เคยฟัง.

ในชั้นแรกจะต้องเข้าใจเสียก่อนว่ามันเป็นสำนวนพูด, เป็นนิพพานทางศาสนา ทางธรรมะชั้นสูง แล้วแต่ว่าจะเล็งไปในแง่ไหน. ที่พูดว่า “ไม่ตาย” นั้นเป็นภาษาคนมากกว่า ถ้า “ฉันอยู่” เหลืออยู่แล้วก็ไม่รู้จักตายอีกต่อไป; อย่างนี้เป็นภาษาคนที่พูดชนิดที่เข้าใจง่าย, และคนก็รู้จักนึกคิดอย่างนี้มาก่อนตั้งแต่ที่แรกว่าต้องการจะไม่ตาย, ต้องการจะมีอยู่อย่าง “ไม่รู้จักตาย.” นี่เป็นภาษาธรรมดากว่าที่จะพูดว่าตายเสร็จสิ้นไปเลย ไม่มีอะไรเหลืออยู่.

เราจะต้องรู้จักเปรียบเทียบคำว่า “ตาย” กับคำว่า “นิพพาน” เพราะนิพพานแปลว่าดับไม่เหลือ, ดับไม่เหลือแห่งความทุกข์ ความร้อน ก็คือเย็นสนิท.

“ดับไม่เหลือ” มีความหมายเป็นตายมากกว่าที่จะไม่ตาย; แต่แล้วก็เข้าใจผิดว่าตายนี้เราไม่ชอบ เราก็ไม่อยากตาย. ฉะนั้น คำว่าตายในที่นี้หมายถึงตายอีกชนิดหนึ่งคือตายโดยที่ร่างกายไม่ต้องตาย, ชีวิตยังไม่แตกดับแต่ก็ตาย : หมายถึงตายอีกชนิดหนึ่ง, คือตายโดยที่ร่างกายไม่ต้องตาย. **ชีวิตยังไม่แตกดับ แต่**

ก็ตาย หมายถึงตัวกู – ของกูตายหมด.

ในคำโบราณที่พูดไว้ว่า : “นิพพานนั้นคือตายเสียก่อนตาย, หรือตายเสียก่อนแต่ร่างกายตาย” นี่อะไรตาย ? ก็คือกิเลสที่เป็นเหตุให้รู้สึกว่ามีตัวกู – ของกูนั้นแหละตาย. กิเลสนี้ต้องตายเสร็จก่อนร่างกายตาย จึงจะเรียกว่านิพพาน. นี่เป็นสิ่งที่ควรจดจำไว้ได้ด้วยว่า คืออยู่ที่ละ พระอยู่ที่จริง นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย; เพียงเท่านี้ก็ทำให้เห็นว่า มีการพูดที่สับสน. คราวหนึ่งคนหนึ่งสอนว่า ให้ตายเสียก่อนตาย, คราวหนึ่งนี้ มีผู้ที่สอน ว่าจงทำไม่ให้อัจฉิกตาย. ที่แท้มันเป็นคำพูดที่ถูกต้องด้วยกันทั้งนั้น เพราะมีความหมายมุ่งไปอย่างหนึ่ง ๆ; รวมความแล้วคือดับตัวกู – ของกูเสียได้ ไม่มีความยึดมั่นตัวกู – ของกูเหลืออยู่ นั่นแหละคือใจความของการปฏิบัติ.

ดับตัวกูเสียได้คือตาย

**ฆ่าตัวกู ทำลายตัวกู ให้หมดเสีย;
อย่างนี้เรียกว่าทำให้มันตายไปเสีย.**

ที่นี้ ไม่ตายก็หมายความว่าตัวกู – ของกูไม่มีแล้ว ก็เหลืออยู่แต่ธรรมะที่บริสุทธิ์. ธรรมชาติที่บริสุทธิ์ที่ไม่รู้จักตายคือนิพพาน, คือธรรมชาติที่ไม่รู้จักตาย; เข้าใจเสียให้ดีจะได้ไม่มีอะไรกีดขวางกัน. พูดว่าจงตายเสียให้เสร็จสิ้นในตัวเสียแต่

ที่แรก, ก็หมายความว่า : อย่ามีความรู้สึกว่าตัวกู - ของกูมาเสียแต่ที่แรก ให้ตลอดเวลาไปเลย. นี้เรียกว่าตัวกู - ของกูมันตาย ไม่มีส่วนเหลือตั้งแต่ที่แรก หรือตลอดเวลา.

ถ้าตัวกู - ของกูมันตายเสียแล้วตั้งแต่ที่แรก ก็เหลืออยู่แต่ธรรมชาติที่บริสุทธิ์ ปรากฏออกมาแก่ความรู้สึกเป็นธรรมชาติที่ไม่รู้จักตาย; เพราะมันไม่มีตัวกู - ของกู มันจึงไม่รู้จักเกิด ไม่รู้จักแก่ ไม่รู้จักเจ็บ ไม่รู้จักตาย; เพราะว่าความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย อะไรเหล่านี้ มันอยู่ที่ตัวกู - ของกูทั้งนั้น. จริงอยู่ที่สังขารที่เข้าไปยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู และตัวกูเกิด แก่เจ็บตาย; ที่นี้ถ้าเราไม่ยึดถือว่าสังขารว่าเป็นตัวกู - ของกู มันก็เป็นการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ, ไม่เรียกว่าเกิด แก่ เจ็บตาย; เพราะว่าเอาความหมายคำว่าตัวกู - ของกูออกไปเสีย ไม่มีเหลืออยู่. ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็สูญเสียความหมายไปด้วย, เรียกว่าไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย. นี่มันผลัดกันพูดคนละที หรือคนละแนวอย่างนี้.

ระวังอย่าให้สับสนสำหรับคำพูดเพียงคำเดียวว่า “ตาย” กับ คำว่า “ไม่ตาย”

ขอให้รู้ไว้โดยประวัติว่า คนแสวงหาความไม่ตายกันมาตั้งแต่ตอนพระพุทธเจ้าเกิด. พระพุทธเจ้าก็ออกแสวงหาความ

ไม่ตายเหมือนกันคือออกบวช. คนพูดถึงความไม่ตาย ไม่รู้จักตาย มาตั้งแต่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด, แล้วก็มีความรู้สึกเอาเองตามความสำนึก เพราะว่าเบื่อความตาย เกลียดความตาย; ยิ่งรู้ว่าตายแล้วตายอีก ๆ เวียนว้ายไปในวัฏฏสงสารอย่างนี้ มันก็ยิ่งเกลียดความตาย. นี่ก็เลยต้องการจะมีความไม่ตาย, จะทำอย่างไรหนอจึงจะไม่ตาย? เทียวหาเที่ยวค้นกันอยู่อย่างนี้ตั้งแต่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น, นานอยู่เหมือนกัน, คงจะหลายร้อยปีเหมือนกัน โดยเฉพาะประเทศอินเดียซึ่งเป็นเจ้าของคำ ๆ นี้.

อีกอย่างหนึ่ง ก็มีเรื่องทางโลก ๆ เขาว่า มียาที่กินเข้าไปแล้วไม่รู้จักตาย, หรือว่าพวกเทวดามีน้ำดื่มชนิดหนึ่ง ที่ดื่มไปแล้วไม่รู้จักตาย; นี่มันก็แว่วอยู่ในหู. คนก็อยากจะไม่ตายทำนองนั้น : ที่เป็นเรื่องโลกจัดก็คือว่า ต้องการจะให้ใครมาไม่ตายใคร ๆ ก็หาวิธีที่ไม่รู้จักตายแบบนี้; ที่เป็นธรรมะ ก็ต้องการจะไม่เกิดไม่ตายต่อ ๆ ไป ซึ่งก็เรียกว่าต้องการความไม่ตายด้วยกันทั้งนั้น; ก็ค้นพบสิ่งที่เชื่อกันว่าไม่ตายนี้มาตามลำดับ ๆ, แล้วมันไม่ถูกไม่จริงกันถึงที่สุด จนกระทั่งพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น ออกสำรวจค้นหาความไม่ตายกับเขาด้วยเหมือนกัน แล้วก็พบความไม่ตายในลักษณะอย่างนี้.

ทีนี้ อะไรที่เป็นความตาย ให้มันตายไปหมด, อย่าให้มีอะไรเหลือที่มนุษย์เรียกมันว่าความตายก็ให้มันเพิกถอนไปหมดไม่มีเหลือ ก็จะไม่เหลือแต่สิ่งที่ไม่รู้จักตาย. ฉะนั้นอะไรที่เป็นความตาย ที่กัลวักกันนักก็จะต้องถูกถอนไป ให้เหลือแต่สิ่งที่ตรงกันข้าม.

คนเราไม่อยากตาย ก็เพราะว่ามีความหวัง มีที่หวัง ที่กำลังพอใจเริ่ดอร่อยเป็นที่หวัง; ไม่อยากตาย เพราะกลัวว่าจะต้องพลัดพรากจากสิ่งเหล่านี้; มันเป็นความเห็นแก่ตัวอยู่อย่างนี้. ถ้าถอนความเห็นแก่ตัวนี้ออกไปเสียได้ ก็หมดปัญหาในเรื่องนี้เหมือนกัน; มันจึงไม่รู้ว่าจะอยู่ไปทำไม จึงเฉยได้ คือไม่รู้ไม่ซีทั้งนั้น; แต่ถ้ายังมีความหวังในอะไรอยู่ มันก็ไม่อยากตาย.

การที่จะไม่ตายก็ต้องทำลายความหวัง ตัณหา หรืออสา. มันมีวิธีเรียกมากสำหรับกิเลสที่เป็นความหวังมีชื่อหลายสิบชื่อ แต่ใจความของมันก็คือหวัง, คืออยาก. ฉะนั้น การที่จะไปสู่นิพพาน หรือบรรลุถึงนิพพานหรือความไม่ตาย นี้ต้องทำลายความอยากความหวังเหล่านี้เสียจนไม่มีอะไรเป็นที่หวัง หรือเป็นที่อยาก; คือนิพพาน เป็นความตายแห่งตัวกู แต่เป็นความไม่ตาย หรือไม่รู้จักตาย ของธรรมชาติอันบริสุทธิ. จิตนี้ต้องสลัดธรรมชาติแห่งความงโง่หลง คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทานนี้; ที่มีความรู้สึกว่าจะตายนี้ สลัดออกไปเสียให้หมด จึงจะพบกับธรรมชาติอันบริสุทธิที่ไม่รู้จักตาย.

ที่สอนว่าให้รู้จัก “ตายเสียในตัวแต่หัวที่” นี้เป็นข้อความที่เนื่องกันมาจากคำพูดข้อแรกว่า ทำงานด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง. กินอาหารของความว่าง. ถ้าทำได้อย่างนี้ มันเป็นการตายเสร็จแล้วในตัวตั้งแต่หัวที่. คำว่า “ตายเสร็จแล้วในตัว” นี้หมายความว่ามันตายอยู่เองโดยอัตโนมัติ ในการกระทำเช่นนั้น ที่นี้การกระทำทำให้มีความรู้สึกแต่ความว่างนั้น มันเป็น

การตายของตัวกู้อยู่ในตัวมันเองตั้งแต่หัวใจ.

อยากจะขบขอกอีกหน่อยว่า ภาษามันขึ้นได้ หรือกำกวม และพูดเป็นคำกลอนด้วยภาษามันบังคับ. ที่ว่า “ตายเสร็จแล้ว ในตัวนี้” หมายถึงว่าตายโดยอัตโนมัติ ตายได้เองในตัวมันเอง หมายถึง ตายโดยอัตโนมัติ; ไม่ใช่ตายอยู่ในร่างกายนี้. คำแปลฉบับภาษาอังกฤษแปลผิดที่ตรงนี้ กลายเป็นตายในร่างกาย. แปลอย่างนั้นไม่รู้ว่า ตายแล้วในตัวมันตายได้โดยอัตโนมัติ; เพราะการปฏิบัติเพื่อมีจิตว่าง หรือทำงานเพื่อความว่างมันตายอยู่ในตัวแต่หัวใจ, คือตั้งแต่แรกเริ่มเดิมที.

เราพูดกันเรื่องความตายอยู่ในตัวมันเอง ตั้งแต่หัวใจ; ความตายนี้ก็เลยกลายเป็นความตายที่น่ารักน่าปรารถนาไป; ไม่เหมือนกับความตายที่เป็นความทุกข์, มีแต่ความตายที่เป็นตัวกูที่กลัวตาย, ยังมีตัวกูแล้วกลัวตาย. ความตายอย่างนั้นมันไม่น่ารักไม่น่าปรารถนา เป็นที่กลัวแก่คนทุกคน. นี่แปลว่าตัวกูนี้มันไปหมดไม่มีตัวกูเหลือ, กลายเป็นของน่ารัก น่าปรารถนา สำหรับคนทุกคน, แม้ชีวิตมีอยู่มันก็ไม่มีการทำผิดทำชั่ว ไม่มีทางที่จะมีความทุกข์; เป็นความตายที่น่ารัก น่าปรารถนา. นี่คือความหมายของคำว่า “ตาย”, ตาย นี้ระวังให้ดี มันลับสนปนปนกันอยู่นี่.

ที่ว่าตายเสร็จสิ้นในตัวแต่หัวใจนี้ ชาวบ้านที่เป็นธรรมดาสามัญจนเกินไปที่ไม่เคยได้ยินก็กลัว, พวกที่เข้าใจเรื่องจิตว่างแบบอันธพาล เขาไม่เข้าใจเขาก็กลัว, กลัวความตายไปทุกสิ่ง

ทุกอย่าง. ไม่เข้าใจว่า ความตายชนิดนี้หมายความว่าอย่างไร; คือความตายชนิดนี้มันช่วยแก้ปัญหาความตายชนิดไหน. การตายที่เป็นทุกข์หมายถึงการตายของจิตที่ยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวกู - ของกู; ส่วนการตายของตัวกู - ของกู มันกลายเป็นสิ่งที่ดับทุกข์ แล้วก็ไม่มีอะไรทุกข์อีกต่อไป; การตายชนิดนี้ควรจะศึกษาให้เข้าใจกันไว้.

จะพูดไว้ง่าย ๆ ที่กันลืมนั่นบ้างว่า ถ้ายังมีกิเลสตัณหา อุปาทาน ตัวกู - ของกูอยู่แล้ว มันเป็นความตายที่เป็นทุกข์ทั้งนั้น, แล้วการตายนั่นก็เป็นการตายโหงด้วย. นี่เราจะแยกกันได้อย่างนี้ ว่าการตายของคนธรรมดาสามัญทุกคนนั้นเป็นการตายโหงในภาษาของพระอรหันต์.

ภาษาของคนธรรมดานั้น ตายโหงหมายถึงตกต้นไม้ตายควายขวิดตาย อะไรตาย เขาเรียกว่าตายโหง; ตายโหงอย่างนั้นมันเป็นตายโหงของคนธรรมดา : มีใจความสำคัญอยู่ที่ว่า มันไม่ยอมตายอยู่ตลอดเวลา, ไม่ยอมตายแล้วมีอะไรมาตัดชีวิต ถูกตัดออกไปให้มันตาย, ตายไม่ทันตั้งตัวนั้นคือตายโหง. ถ้าตายมีความรู้สึกตั้งตัว ต่อสู้สุดความสามารถแล้วจึงตาย; ชาวบ้านเรียกว่าไม่ตายโหง. นี่มันก็ถูกอย่างภาษาชาวบ้าน, หรือภาษาคนธรรมดาสามัญพูด. แต่แล้วเราก็ลองไปใคร่ครวญดูว่าความหมายของคำว่าตายโหงชนิดของชาวบ้านนั้นมีความสำคัญอยู่ที่ว่าไม่ยอมตาย, มีอะไรมาตัดชีวิตของคนที่ไม่ยอมตายโดยปุปบับ.

ถ้าเป็นภาษาหนังสือที่สูงและลึก ภาษาทางวิญญูญาณ ภาษาทางธรรม ภาษาพระอริยเจ้านี้ก็เล็งเหมือนกันหมด ว่าถ้ามันตายโดยไม่อยากตาย มันก็ควรจะเรียกว่าตายโหง. ถ้าตายโดยที่มีการเตรียมพร้อมสำหรับจะตาย จึงจะไม่ตายโหง. ข้อนี้อธิบายให้ชัดเจนไปได้อีกว่า คนธรรมดาไม่อยากตาย ไม่ยอมตาย; ฉะนั้นเมื่อจะต้องตายก็กระวนกระวายเดือดร้อนเป็นทุกข์.

เหมือนกับที่พูดมาแล้วบ่อย ๆ ว่าตายไม่เป็น, ตายไม่เป็น คือไม่รู้จักตายอย่างไรให้ดีที่สุด, ตายไม่เป็นอย่างนี้ตายโหงทั้งนั้น. จะเป็นตายโหงตามภาษาพิเศษ หรือภาษาที่เรียกว่า ภาษาธรรมะ ภาษาพระอริยเจ้า, หรือตายอย่างทุลักทุเล; เรียกหมอให้ช่วยอย่างนั้นช่วยอย่างนี้ ช่วยอย่างนั้น จนไม่มีสติสะดึงอะไร นอนตาปริบ ๆ อยู่จนกระทั่งดับไปก็ดี; มันก็อยู่ในพวกที่ตายโหงของคนที่ไม่อยากตาย, ของคนที่พยายามที่จะดิ้นไว้ให้ไม่ตาย; เสร็จแล้วมันก็ต้องตาย. นี้มีความแตกต่างกันอย่างมากระหว่างคนธรรมดาสามัญกับพระอริยเจ้า.

ข้อนี้ ผมนึกถึงเรื่องราวตอนใกล้ปรินิพพาน ที่เรียกกันว่า ปลงอายุสังขาร; พระพุทธองค์เสด็จอยู่ที่ป่าวาลเจดีย์ตรัสว่า : สามเดือนต่อนี้จะปรินิพพาน เรียกว่าปลงอายุสังขาร. พญามารมาทูลขอให้ปรินิพพาน, พระพุทธเจ้าก็ตกลงด้วย; นี่เป็นเรื่องพูดภาษาสมมติ.

ภาษาจริง ๆ ก็คือว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงตัดสิ้นพระทัยที่จะให้สังขารร่างกายนี้แตกดับไปในเวลาประมาณ ๓ เดือน

ข้างหน้า, นับจากวันนี้; เรียกว่า ปลงอายุสังขารคือกำหนดอายุความตาย ชนิดที่เป็นความแตกดับของสังขาร.

ส่วนตายในภาษาธรรมะนั้น พระพุทธเจ้าตายเสร็จสิ้นแล้วตั้งแต่วันตรัสรู้ที่ต้นโพธิ์ คือพอตรัสรู้ ตัวยุ - ของกูของท่านตายฉิบ เสร็จแล้ว ตั้งแต่วันนั้น. นี้ภาษาคนก็พูดว่าตรัสรู้, ภาษาธรรมะพิเศษอย่างนี้ก็คือว่า “ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที่” ตั้งแต่วันตรัสรู้, และอยู่มาอีก ๔๕ ปี เพื่อสอนศาสนา และแม่ศาสนา; จนถึงปีสุดท้ายอีก ๓ เดือนจะตายทางร่างกาย ท่านจึงปลงสังขาร ให้สังขารนี้สิ้นสุดไปแตกดับไป นับ ๓ เดือน แต่วันนี้, แล้วก็มีกรปรินิพพานทางร่างกายจริง ตามกำหนดนั้น.

ใจความสำคัญที่ต้องนึกกันบ้างก็คือว่า คนเราต้องรู้จักตายให้เป็น

รู้จักตายให้เป็น คือให้ร่างกายมันแตกดับไป ในลักษณะที่เหมาะสม; แม้ยังไม่เป็นพระพุทธเจ้า หรือยังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ทำตามอย่างท่านได้, เท่าที่จะทำได้. เราจึงเห็นได้ว่าเรื่องตายนั้น เมื่อควรตายก็ให้มันตายอย่างที่เรียกว่าปลงสังขาร ปลงอายุสังขาร, จะต้องไปดิ้นรนต่อสู้ให้ยุ่งยากลำบากไปทำไม. เรื่องผ่าตัดเอาหัวใจใส่ใหม่นี้ ผมถือว่าเป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ ของคนที่ไม่รู้จักตาย. ตายไม่เป็นก็ต้องตายโหงอญ่า คือตายด้วยจิตใจ

ที่ไม่อยากตาย เรียกว่าตายโหงหมด; ผมถือว่อย่างนี้. ภาษาธรรมะหรือภาษาอริยเจ้าท่านก็มีความหมายอย่างนี้ : ตายด้วยความไม่อยากตาย, นี่คือการตายทางร่างกายต้องเป็นการตายโหงตายด้วยความเศร้าด้วยความอนาจอนาใจไม่อยากตายมันก็ต้องตาย, ตายไปด้วยความเศร้า ด้วยความทุกข์; อย่างนี้เรียกว่าตายโหงก็ถูกดีแล้ว เป็นการตายโหงภาษาธรรม ภาษาที่สูงขึ้นไป, ไม่ใช่ตายโหงตกต้นไม้ตาย ความขวิดตาย; นี่เป็นภาษาโลกภาษาคน.

ระวังให้ดีพุทธบริษัท ภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา อย่าตายโหงตายด้วยจิตที่ตื่นรน เสียตายไม่ยอมตาย, เสียตายนั้นเสียตายนี้ กระวนกระวายอยู่; แล้วมันก็ต้องจำใจตาย; ก็เรียกว่าตายโหง. ถึงจะช่วยกันให้อยู่ไปได้โดยมีความรู้สึกว่าจะตายไปเมื่อไรไม่รู้ ก็เรียกว่าตายโหงอยู่ดี; เพราะมันเป็นการตายของคนที่ไม่ยอมตาย ไม่อยากตาย ไม่รู้จักตาย.

ที่นี้ที่เรียกว่าการศึกษาธรรมะ หรือรู้ธรรมะกันจริง ๆ เขาต้องการให้รู้ในข้อนี้ : ข้อที่ไม่ต้องตายโหง, คือว่าอย่าต้องตายโดยที่ไม่อยากตาย; อย่าเป็นคนโง่เป็นคนไม่รู้ว่าจะธรรมชาติมันต้องเป็นไปอย่างนั้น. เพราะฉะนั้นอย่าให้มันยุ่งยากมากนัก เมื่อควรตายไปก็ต้องตาย; เหมือนกับที่พระพุทธเจ้าทรงปลงอายุสังขารเป็นเรื่องตัวอย่าง : ว่าสามเดือนจากวันนี้จักปรินิพพาน หมายความว่าให้ร่างกายแตกดับไปตามธรรมชาติ; ส่วนนิพพานของกิเลส นิพพานเสร็จแล้วตั้งแต่วันตรัสรู้. เมื่อเรามีธรรมะในเรื่อง

นี่พอ มันก็ไม่มี การตายโหง.

ถ้าทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง กินอาหารของความว่าง อยู่เสมอ นี่มันเป็นการตายเสร็จสิ้นแล้ว ในตัวแต่หัวที; เป็นการป้องกัน การตายโหงอย่างสิ้นเชิง ไม่มีทางที่จะวิเวกมาได้. ฉะนั้นผู้ใดไม่อยากจะตายโหงก็จงปฏิบัติตาม นี้ คือตายเสร็จไปแล้ว ด้วยความแน่ใจ, มันตายเสร็จไปแล้ว. ถึงแม้เรายังเป็นคนมีกิเลส ยังไม่หมดกิเลส ก็จงพยายามที่จะตายอย่างนี้ : พยายามที่จะตายด้วยความสลัดออกไปได้ ปล่อยว้างออกไปได้ ไม่ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อจะไม่ตาย; แล้วจำใจตาย แล้วจะต้องตาย. แม้คนที่ยังมีกิเลสยังไม่หมดกิเลส ก็จงพยายามที่จะตายอย่างนี้.

วิธีบรมโอรณที่สอนกันไว้จนเป็นธรรมเนียม เป็นประเพณี ของพุทธบริษัทอย่างนี้ก็มี : หมายความว่าแม้เป็นชาวบ้านถ้า มีภูมิธรรมสูง, ได้รับการศึกษาอบรมทางพุทธศาสนามาดี เขา สอนให้พยายามตายอย่างนี้, แม้จะมีตัวกู - ของกูเหลืออยู่ใน จิตใจ ก็พยายามที่จะตายอย่างไม่ยึดถือเป็นตัวกู - ของกู คือสมัครตายโดยเรียบร้อยด้วยสติปัญญา ด้วยสติสัมปชัญญะ คือถือว่ามันเป็นการแตกดับไปของมันเอง; ก็มีโอกาศที่จะเป็น พระอรหันต์ หรือสิ้นกิเลสได้ในขณะที่ดับจิตนั้นก็ได้. เรื่องมัน ง่ายกว่ากันมาก; มันไม่มีปัญหาเรื่องความทุกข์รบกวน.

ขอให้เข้าใจคำว่า "ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที" ให้ดี ๆ มันจะช่วยได้มาก เพื่อป้องกันการตายโหงตลอดกาลนั้น ป้องกัน

ได้, และแล้วก็จะเป็นการช่วยให้ดับกิเลสตัณหาอุปทานได้
 เดียวนี้, หรือว่าวินาทีสุดท้ายที่ร่างกายจะแตกดับเมื่อถึงวินาที
 สุดท้ายที่ร่างกายจะแตกดับ ก็สมัครดับไม่เหลือ ๆ, มีสติ
 สัมผัสปัญญะระลึกรู้ถึงข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่จะพินิจพิจารณา
 แต่ก่อนแล้ว เห็นแจ้งแล้วว่าไม่มีอะไรที่จะยึดมั่นถือมั่น, ไม่มี
 อะไรที่ไหนที่ควรจะเอา ไม่มีภาวะอะไรชนิดไหนที่ควรจะเป็น.
 ฉะนั้นเราสมัครจะไม่เอาไม่เป็น คือว่า : อย่ามีตัณหาอุปทาน
 ในการเอากการเป็นใด ๆ อย่างไม่. จิตนั้นก็บริสุทธิ์, เป็นจิตที่
 บริสุทธิ์ กลายเป็นเบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์ : คือร่างกายกับจิตใจที่
 บริสุทธิ์อยู่ตลอดไป คือตลอดเวลาที่มีความรู้ข้อนี้ เบญจขันธ์นี้
 ก็เป็นเบญจขันธ์บริสุทธิ์; แล้วมันก็ดับไปด้วยอาการอย่างนี้,
 ก็เรียกว่า หมดกิเลสได้พร้อมกับร่างกายแตกทำลายลงไป. มัน
 ก็ได้ผลได้กำไรและก็ไม่ยากไม่ลำบาก.

ถ้ามันยังไม่ตาย มันยังไม่หมดกิเลสก็มีหลักว่า : เมื่อใด
 ไม่มีกิเลส กิเลสไม่ได้เกิดขึ้น เบญจขันธ์นี้ก็บริสุทธิ์เหมือนกัน,
 คือบริสุทธิ์ชั่วคราว หรือนิพพานชั่วคราว อย่างที่เรียกว่า *ตังค-*
นิพพาน. เบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์ชั่วคราว จิตเป็นประภัสสร ก็ยังดี
 กว่าที่จะไม่รู้จักเป็นอย่างนี้เสียเลย คือเผลอไป เผลอสติไป. กิเลส
 ปรุงขึ้นมาในใจอีก; เบญจขันธ์นี้ก็สกปรกไปชั่วคราวอีก เป็น
 เบญจขันธ์ที่มีกิเลสมีตัวกู – ของกูหนาแน่นอยู่, เป็นเบญจขันธ์
 สกปรก. ที่นี้ความไม่เที่ยงของสังขาร ของเหตุของปัจจัยมัน
 เปลี่ยนไป; เดี่ยวมันก็สิ้นไป ปัจจัยมันก็ดับไป ตัวกู – ของกูดับ

ลงไป; เบญจขันธ์ก็กลายเป็นสะอาดหรือบริสุทธิ์ชั่วขณะอื่น ๆ อีก สลับกันอยู่อย่างนี้.

ที่นี้ก็พยายามที่จะให้มีระยะเวลาที่มันสะอาดนี้ยาวออกไป ๆ , ให้ระยะเวลาที่มันจะสกปรกนี้สั้นเข้า ๆ น้อยเข้าจนไม่มีผลอ จมมันไม่อาจจะเกิดก็พอแล้ว, ปฏิบัติเพียงเท่านี้ก็พอแล้ว และใช้ได้ทั่วไปสำหรับทุกคน. อย่าพูดว่านี่มันเหมาะแก่ผู้ที่จะไปเป็นพระอรหันต์อยู่ในดงในป่า, อย่าเข้าใจอย่างนั้น. ให้เข้าใจเสียให้ถูกว่า สำหรับทุกคน จะต้องปฏิบัติตามหลักนี้ตามแนวนี้ ตามมากตามน้อย ตามที่จะทำได้; ไม่มีหนทางสองสาย สามสาย สำหรับเลือก สำหรับเดิน; มันมีแต่สายเดียวที่เรียกว่าเป็นเอกายนมรรค มีแต่สายเดียว ต้องเดินทางสายนี้แต่สายเดียว; แต่จะเดินอยู่ตรงไหน อย่างไร เท่าไร มันแล้วแต่สติปัญญา ความสามารถ.

ถ้าถามขึ้นมาว่าปฏิบัติอย่างไร จึงจะตายเสียก่อนตาย ?

ถ้ามีความรู้ถูกต้อง ก็ตอบว่าปฏิบัติด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น เพื่อทำลายตัวกู - ของกูด้วยกันทั้งนั้น. แม้จะสอนให้เด็ก ๆ ปฏิบัติ มันก็ทำลายตัวกู - ของกูไปตามระดับของเด็ก ๆ เพื่อจะไม่ยึดมั่นถือมั่นเหมือนกัน หรือยึดมั่นถือมั่นแต่น้อย. มัน

มีส่วนที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นอยู่มาก คือความไม่ยึดมั่นสำหรับเด็ก ๆ, มิฉะนั้นแล้วเด็ก ๆ จะร้องไห้ไม่หยุด หรือเด็ก ๆ จะกินยาตาย. จะป้องกันเรื่องที่เราว่าร้ายถึงขนาดนั้นจึงสอนในเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น เพื่อไม่ต้องร้องไห้ ไม่ต้องกินยาตาย ไม่ต้องมาเสียใจระทมทุกข์อยู่; หากทำผิดก็ทำเสียให้ถูกต้องก็มีเท่านั้น. อย่าไปยึดมั่นถือมั่นเรื่องผิดเรื่องถูก จนคิดว่าไม่มีทางที่จะเปลี่ยนแปลง.

เพราะฉะนั้น จึงพูดได้ว่า ไม่ว่าจะคนชนิดไหนไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่จะต้องพยายามปฏิบัติในลักษณะที่เรียกว่า “ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัว แต่หัวใจ” ด้วยกันทั้งนั้น; ต่างกันเพียงในความหมายที่ตื่นลึกกว่ากัน, พยายาม ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ ด้วยกันทั้งนั้น ตามมากตามน้อย ตามความสามารถของตน ๆ.

แม้ว่าเราจะสอนให้เด็ก ๆ ไม่รู้จักกลัวตาย กล้าเผชิญกับความตาย มันก็เป็นการถูกต้อง. อย่าเข้าใจผิดไปว่าถ้าไม่รู้จักกลัวตาย ไม่รู้จักตายแล้ว มันจะบ้าบิ่น, หรือจะไม่ทำอะไรที่เป็นของดีมีประโยชน์. ส่วนที่อยากมีชีวิตนี้มันเป็นต้นทุนเป็นทุนเดิม, มันมีอยู่จนเหลือเพื่อเสมอไป; เพราะได้อบรมกันมาแต่อย่างนั้น.

ทีนี้เมื่อจะต้องวิบัติพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่พอใจ อย่างนี้ก็ไม่ควรจะมีทุกข์มาก; เพราะว่ารู้จักเรื่องความตายเป็นของธรรมชาติ เป็นของต้องมีเท่าที่จะรู้ได้. ทีนี้มันไปคิดกันเสียว่า โอ ! เดี่ยวเด็กจะไม่รู้จักรักพ่อแม่ พ่อแม่ตายก็ไม่ร้องไห้; ก็ตามใจ, เมื่อต้องการอย่างนั้นก็ตามใจ. เรื่องกลัวว่าพ่อแม่ตาย

เด็ก ๆ จะไม่ร้องไห้ ไม่ต้องกลัว มันก็จะร้องไห้อยู่แล้ว; มันมีอยู่แต่ว่าจะแก้ไขให้ไม่ต้องร้องไห้มาก หรือไม่ร้องเลย. เพราะเรื่องร้องไห้มันเป็นเรื่องของความคิดประเภทยึดมั่นถือมั่น.

เราเคยได้ยินได้ฟังมาว่า พระจักรพรรดิจีนจะตายต้องมีคนร้องไห้, บรรดาคนรักคนใคร่ บรรดาสนมกำนัลของจักรพรรดิต้องมานั่งร้องไห้; มันคงจะเนื่องมาจากพระจักรพรรดิต้องการจะดูความจงรักภักดี หรือจะได้ตายอย่างสบายใจ ได้ชื่อว่าตายแล้วยังมีคนร้องไห้. มันก็เกิดเป็นธรรมเนียมประเพณีขึ้นมาจนต้องจ้างคนมาร้องไห้เมื่อมีคนตาย, มันก็เลยไปกันใหญ่จนถึงขนาดนี้; จะเป็นความโง่หรือเป็นความฉลาดก็ลองคิดดูก็แล้วกัน. ร้องไห้ตามธรรมดาไม่พอ ต้องไปจ้างคนมาช่วยร้องไห้อีก; เป็นความยึดมั่นถือมั่นเท่าไร; คำนวณดูก็ได้.

ทีนี้ที่จะต้องร้องไห้ตามธรรมดา ไปลองคิดดูว่า ควรจะมีหรือไม่ควรจะมี ? ถ้าไม่มีใครร้องไห้ก็คงจะคิดว่าคนนั้นมันเลวจนไม่มีใครร้องไห้; เขาคงคิดกันไปในรูปแบบนี้. นึกแต่ว่าเด็ก ๆ ไม่รักพ่อแม่ ไม่ร้องไห้ นี่เป็นเรื่องน่าหวั่น; จะเอากันรูปแบบไหน ก็ไปคิดดูเองก็แล้วกัน.

คนประเภทที่ยังต้องตายโหงก็ต้องการให้คนอื่นร้องไห้เมื่อตัวจะตาย; หมายความว่าตัวเองมีความยึดมั่นถือมั่นมาก ไม่อยากตาย. คนนั้นก็จะต้องการให้คนอื่นพลอยร้องไห้เมื่อตัวจะตาย, จะได้มีความอึดใจว่าเรามีคนรักมีคนอาลัย; จะตายทั้งทีก็ต้องมีคนรักมีคนอาลัย; นี่มันเป็นเอามากถึงอย่างนี้.

ถ้ามันมากถึงอย่างนี้แล้ว มันก็ไม่เหมาะสมที่จะเรียกว่าพุทธบริษัทคือหมู่คณะของผู้มีสติปัญญาที่มีความรู้ ผู้มีปัญญาหรือมีความรู้; หมายความว่ารู้จักทำไม่ให้มันเป็นทุกข์. ถ้าเป็นหมู่เป็นคณะเราเรียกว่า รู้จักทำกันทั้งหมด เพื่อจะให้มันไม่เป็นทุกข์, หรือเป็นทุกข์แต่น้อยลง ๆ จนไม่เป็นทุกข์. ทำไมจะต้องไปขยายออกไป ให้มันมีความทุกข์มากเกินกว่าความจำเป็น; นั่นมันคืออวิชชาหรือความหลง ซึ่งไม่ใช่ความเป็นพุทธบริษัท.

ระวังให้ดี ๆ เป็นพระเป็นเณร น้อยากกลัวตาย ชนิดชี้ขลาดตาขาวแสดงมาให้เขาเห็น, คือเสียดักดิ์ศรีของผ้าเหลือง; สุนัขจะไม่กิน. พูดยกกันให้เด็ดขาดก็ต้องว่าอย่างนี้, คือไม่มีอะไรดีในตัว จนสุนัขจะกินได้. อะไรนิดก็กลัวตายสะดุ้งโหยงเหยิงไถววายไปหมด เหมือนกับชาวบ้านที่กลัวไล่เดือน จึงจก ตุกแก กลัวงูเงี้ยว, เพียงแต่งูตัวเล็ก ๆ ที่ไม่มีพิษสงอะไรเลื้อยมาข้างเท้าก็สะดุ้งกระโดดโหยงเหยิงไถววายไปหมด; เป็นพระเป็นเณรแล้วก็ยังมี; นี้เรียกว่าดิบเท่าไร. มันยังเป็นของดิบคือไม่สุขมากเท่าไร, คือไม่มีคุณธรรมอย่างพระอย่างเณรเลย. ผมเคยเห็นอยู่บ่อย ๆ ผมพูดอย่างนี้ก็ไม่ใช่อวดดี แต่พยายามที่จะทำที่จะไม่ให้มันเป็นอย่างนั้น. ฉะนั้นก็ไม่จำเป็นที่จะต้องอะอะไถววายกระโดดโลดเต้นโหยง ๆ เหยิง ๆ , มันจะได้เป็นการทดสอบดู. ถ้าว่ามันจะเลื้อยไปบนหลังเท้าบ้าง ก็ลองดูจะดีกว่า ที่จะไปกระโดดโลดเต้นโหยง ๆ เหยิง ๆ เป็นคนดิบร้อยเปอร์เซ็นต์ ทั้งที่เป็นพระเป็นเณรแล้ว.

นี่ยกตัวอย่างเรื่องอย่างนี้ มาเป็นตัวอย่าง เพราะง่ายดี มันเห็น ๆ กันอยู่, แล้วมันก็ยังมียีกมากมายหลายสิบเรื่อง ที่จะเป็นเรื่องทดสอบ เรื่องกลัวตายก็มี, เรื่องรักเรื่องกำหนดก็มี เรื่องความโลภก็มี เรื่องความโกรธบันดาลโทสะก็มี เรื่องความอิจฉา ริษยามากมายหลายอย่าง มีทางที่จะทดสอบได้. แต่ถ้าเป็นเรื่องในใจล้วน ๆ มันมองไม่เห็น ของใครก็ของใคร, อะไรเป็นของใคร ๆ มองไม่เห็น. แต่ถ้าเป็นเรื่องที่แสดงออกมาทางกาย นี่มันแสดงออกมามองเห็นว่าติดสักเท่าไร, ว่ายังเป็นคนติดอยู่สักเท่าไร. การบวชการเรียนนี่ยังไม่มีผลเลย ยังไม่ได้บ่มให้สุกเลย แต่สุนัขมันรู้; ถึงจะนอนตายอยู่แล้ว สุนัขมันก็รู้ว่า นี่เป็นซากศพของคนที่ไม่ทำอะไรดีที่จะกินได้เลย.

อย่าทำเล่นกับความจริง : ธรรมหรือความจริงนี้ ไม่เข้าใครออกใคร, มีอะไรเป็นอย่างไรก็เป็นอย่างนั้น. มนุษย์นั้นเล่นตลก หลอกกันได้ แต่ธรรมะหรือธรรมชาติ มันไม่มีทางเล่นตลกได้. เขาเอามาเปรียบด้วยเรื่องเป็นสุนัขที่มันรู้ว่า มนุษย์นี้เป็นอะไร; หรือจะเรียกว่าเทวดาผีสางก็ได้ แล้วแต่จะเรียก; ว่ามันมีอะไรอยู่อันหนึ่ง ซึ่งใครหลอกไม่ได้. ผมเรียกว่าธรรมะหรือพระธรรม ไม่มีทางที่ใครจะหลอกเล่นได้ มันตรงเผงไปตามกฎเกณฑ์ของพระธรรม : มีความทุกข์ก็ต้องมีความทุกข์, ไม่มีทุกข์ก็ต้องไม่มีทุกข์.

จงเลือกเอาข้างที่ไม่มีทุกข์ พยายามที่จะทำตามอย่างพระอริยเจ้าพระอรหันต์ คือตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที่ หรือ

ว่านิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย, พยายามที่จะกำจัดความรู้สึกที่มีการยึดมั่นถือมั่นมากที่สุดเท่าที่จะมากได้; ไม่ต้องกลัวตายมากเหมือนคนธรรมดา, ไม่ต้องโลภมากเหมือนคนธรรมดา, ไม่ต้องมีโทสะกุ่มกักขัดเคืองมากเหมือนคนธรรมดา, ไม่หวัง ไม่หวัง ไม่อิจฉาริษยา ไม่ทะเยอทะยานอะไรมากเหมือนคนธรรมดา. นี่เป็นวิธีที่ถูกต้อง เป็นแนวเดียว สายเดียว เส้นเดียวตรง ไปยังนิพพาน.

พยายามให้เป็นแม่แต่เด็ก ๆ ลูกเล็ก ๆ ก็มีความเข้าใจอย่างนี้ ที่จะบรรเทาความยึดมั่นถือมั่น ปฏิบัติเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่น. อย่าไปมีความคิดเห็นเป็นอันธพาลแบ่งแยกที่ว่า: จะอยู่ในโลกนั้น เขามันเข้าไป, สกปรกสกปรกจนอาจารย์อะไรก็หาทางจนได้ เพราะเรามันอยากอยู่ในโลกอันสกปรก; เขาสอนกันอย่างนี้ก็มี. ส่วนที่พูดว่าอยากจะพ้นโลก เหนือโลก โลกุตระ จึ่งปฏิบัติอย่างโน้น; สอนกันอยู่อย่างนี้. โดยเขาคิดไปว่า เพื่อให้คนเหล่านั้นมีกิเลสตัดหมด มีมานะทิฏฐิถือพวกถือพ้องแล้วก็จะได้รับพวกรักพ้องรักประเทศชาติ ทำลายข้าศึกศัตรู. คิดอย่างนี้มันชวนกันตจนรอกหมกไหม้ทั้งโขยง, เป็นคนตายโหงทั้งโขยง. อย่าได้ไปคิดอย่างนั้นเลย.

ให้ฝึกคิดว่า : ไม่มีตัวกู – ของกูไว้เรื่อย ให้เหลือแต่ธรรมไว้เรื่อยไป. ถ้าจะไปรบกับข้าศึกจะได้มีจิตใจบริสุทธิ์เห็นแก่ธรรมะรบเพื่อธรรมะ เพื่อรักษาธรรมะเอาไว้; ไม่ใช่เพื่อตัวกู – ของกู, ไม่ใช่เพื่อรักษาชีวิตของกู. การรบรามาพันกัณนี้มันมี ๒

ความหมาย อย่างนี้ : ถ้าวรเพื่อตัวกู – ของกู มันก็ตายโหง มันก็บาปกรรมและตายโหง; ถ้าวรเพื่อสติสัมปชัญญะ เบญจขันธ์ที่ชำระให้บริสุทธิ์แล้วไม่มีตัวกู – ของกู ยิ่งป็นออกไปเพื่อรักษาความเป็นธรรม ผดุงความเป็นธรรมของโลก, ไม่เพื่อตัวกู – ของกูนี้ อย่างนี้ไม่บาปและไม่ตายโหง. แม้จะอยู่ในโลก ต้องรบราฆ่าฟันกันอยู่ ก็ยังต้องศึกษาอย่างนี้ ยังต้องปฏิบัติอย่างนี้ ยังต้องยึดหลักอย่างนี้ มันจึงจะไม่มีบาปไม่มีกรรม ไม่มีการตายโหง. มันก็เรื่อง “ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที” หมายความว่า สะอาดบริสุทธิ์อยู่ในเบญจขันธ์นั้นเรื่อยไป คือมีธรรมะเป็นตัวตนเรื่อยไป.

อย่ามีตัวกู – ของกูเป็นตัวตน, อย่ามีกิเลสตัณหา อันธ์พาล อย่างนั้นมีความคิดเป็นตัวตน; พวกจิตว่างอันธ์พาล มีความคิดอย่างนั้นทั้งนั้น ก็มีตัวตนอย่างอันธ์พาลนั้น. พวกที่มีจิตว่างตามแบบพระพุทธเจ้าแล้ว มันก็ไม่มีความเป็นอันธ์พาล, ทำมาหากินก็ได้ รักษาทรัพย์สมบัติก็ได้ แม้แต่จะต้องไปรบพุ่งทำสงครามก็ทำได้ ด้วยจิตที่ไม่มีตัวกู; มีแต่ธรรมะ เห็นแก่ธรรมะ เพื่อธรรมะ, ให้เนื้อให้ตัวมันเป็นธรรมะเสียแล้ว มันก็ไม่มีบาปไม่มีกรรม; ก็ไม่ต้องตายโหง. นี่มันโยงถึงกันหมดแล้ว ว่าทำงานด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง กินอาหารของความว่าง ตายเสร็จแล้วในตัวตลอดเวลา; เป็นศิลปะหรือว่าเป็นเคล็ดที่สำคัญอันหนึ่ง ซึ่งกลั่นกรองออกมาจากพุทธศาสนาทั้งหมด มาเป็นหัวใจของพุทธศาสนา, ที่จะเป็นสิ่งที่ดีที่สุด เป็นน้ำออมฤต

สำหรับทุกคนจะต้องดิ้นต้องกิน เพื่อจะไม่มีความทุกข์ ไม่มี ความตายอีกต่อไป.

ตายเสร็จแล้ว แล้วจะได้ไม่ต้องตายอีกต่อไป, พวกกิเลส ตัณหา พวกความยึดมั่นถือมั่นตายไปหมดแล้ว, แล้วไม่เหลืออะไรที่จะต้องตายอีกต่อไป. มันแผดกันได้อย่างนี้; ในความตาย ชนิดนี้มีความไม่ตายตลอดกาล.

นี่ขอให้พยายามศึกษาให้เข้าใจจนปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าใครจะเป็นอะไร; จะเป็นฆราวาสหรือจะเป็นบรรพชิต เป็นฆราวาสชนิดไหน แม้แต่ฆราวาสที่จะไปบรพราฆ่าฟันในสนามรบ หรือว่าเป็นลูกเล็กเด็กแดงออกมา ลืมตาขึ้นมาในโลก มันก็ต้องถือหลักอย่างนี้ คือ อย่าเห็นแก่ตัว, อย่ายึดมั่นถือมั่น แต่ฝ่ายข้างตัว มันจะพอกพูนกิเลสมากเข้ามันก็ตกนรกทั้งเป็น.

เราควรสอนให้เด็ก ๆ มีความเข้าใจในเรื่องความเป็นสุภาพบุรุษ เป็นเด็กดีเป็นคนดี. ถ้าสอนลูกก็ต้องสอนอย่างนี้: สอนอย่าให้เห็นแก่ตัว; ถ้าสอนในทางให้เห็นแก่ตัวก็ต้องเกิดเรื่องแน่, ในอนาคตมันจะถูกหลอกถูกหลอนไปด้วยปีศาจของกิเลส เหมือนที่เห็น ๆ กันอยู่ ที่เขาดึงไปสู่ความต่ำของจิตใจ. มีเรื่องล้ำเมเลเทเมาสำหรับผู้ชายมีมากขึ้น ๆ; เป็นเรื่องไม่รู้จักตาย เป็นเรื่องไม่ยอมตาย, เป็นเรื่องพอกพูนตัวกูของกู พอกพูนชีวิตของกิเลสหรือความเป็นอัมพาล; มันตรงกันข้ามกับที่เรากำลังพูด.

ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ มันเป็นเรื่องลดลงไปสู่ความสงบราบคาบ เรียบร้อยเย็นสนิท

“ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ” นี้มีความหมายว่าเป็นอยู่ด้วยชีวิตที่เย็นสนิท. ถ้าตรงกันข้ามจากนี้ มันก็คือความร้อน, ร้อนเป็นไฟ เผาอยู่ตลอดเวลา, เป็นการทำบาปอยู่ตลอดเวลาในตัวมันเอง; มันเป็นเรื่องที่น่ากลัวยิ่งกว่าสิ่งใดหมด. การที่เป็นบาปอยู่ตลอดเวลาในตัวมันเอง น่ากลัวหรือไม่น่ากลัว. ไปลองคิดดู; เป็นบาปร้อยเปอร์เซ็นต์อยู่ในตัวตลอดเวลา. ที่เป็นอยู่ด้วยกิเลสตัณหานั้น เป็นอยู่อย่างนี้; ถ้าว่ามันขจัดออกไปเสียได้ ให้มีกายและใจที่บริสุทธิ์อยู่เท่าที่เราจะทำได้ มันก็ตรงกันข้าม, มีความเย็นอยู่ตลอดเวลา; เอาไปเปรียบดูก็แล้วกัน.

เราคนเดียวกันนี้บางโอกาสมันก็ร้อนเป็นไฟ บางโอกาสมันก็เย็นเป็นน้ำ; ที่นี้ก็เลือกเอาสภาพที่มันเย็นเป็นน้ำ, ให้มันยังคงเย็นอยู่ตลอดไป ๆ ๆ จนมันเกิดความตายตัวลงไป ในการที่จะเย็นอยู่ตลอดเวลา อย่าให้ร้อนแม้ด้วยกรณีใด ๆ; และร้อนที่กลัวที่สุดนั่นคือร้อนด้วยความโง่ ร้อนด้วยราคา ความกำหนดทางเพศ, ทางอะไรก็ยังไม่ร้อนเท่าความโง่ แต่คนก็ไม่รู้จัก; คิดว่าร้อนราคา มันร้อนเหลือเกิน, ร้อนด้วยโทษะ ความโกรธ ร้อนเหลือเกิน; เพราะไปดูอย่างผิวเผินคือเท่าที่มันปรากฏแก่คนโง่คนธรรมดา. ถ้าคนมีสติปัญญาแล้วจะรู้ว่า โมหะที่ไม่แสดงอะไร

ออกมา น้ำมันร้อนกว่า ร้อนลึก.

การรักษาโรค หมอแผนโบราณ ก็มีคำว่า “ร้อนใน ร้อนนอก”; ไปคล้ำที่ตัวร้อน เขาว่าไม่เท่าไร ถ้าข้างในมันไม่ร้อน, แล้วต้องสังเกตดู ถ้าข้างในมันร้อนละก็น่ากลัว หรือมีอันตราย หรือคนไข้จะตาย ที่เรียกว่า “ร้อนใน” แบบของหมอแผนโบราณ. คนธรรมดาไม่รู้สึกร้อน, คล้ำตัวก็ไม่ร้อน. ต้องมีความรู้ชนิดหนึ่งจึงจะรู้ว่ามันร้อนอย่างยิ่ง, ร้อนข้างใน แล้วมันก็ตายทั้งที่ตัวมันไม่ร้อน. นี่วิธีของหมอแผนโบราณเป็นอย่างนี้. กิเลสนี้ก็เหมือนกัน กิเลสที่เผาข้างในมันร้ายกว่ากิเลสที่แสดงออกมาข้างนอก. ราคะแสดงออกมาข้างนอก โทสะแสดงออกมาข้างนอก; แต่โมหะมันร้อนลึกอยู่ข้างใน, แล้วมันจะเป็นเชื้อส่งราคะส่งโทสะออกมาไม่รู้จักสิ้นสุดเรื่อย; เพราะฉะนั้นมันน่ากลัวกว่าน่าอันตรายกว่า.

ไฟที่เปียกเย็นนั้นแหละระวังให้ดี มันร้อนลึกกว่าไปที่ลูกโพล่งอยู่. ตัวกู – ของกูนั้นแหละคือไฟที่เย็นที่เปียกที่ลึกอยู่ข้างใน, ร้อนใน. ต้องขจัดออกไปให้มันตาย, หรือทำให้มันตายอยู่เสมอ ทุกวันทุกคืนทุกชั่วโมง. ทำงานด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง กินอาหารของความว่าง ให้ถูกต้องให้ถูกวิธีอยู่เสมอ มันจะแก้ร้อนใน; แล้วร้อนนอกมันก็จะหายไปตัวเอง.

ที่เราพูดกันถึงเรื่องตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวตนหัวที่ มันดีอย่างนี้; มันแก้ตายโหง มันแก้ร้อนใน แก้อะไรสารพัดอย่างที่ไม่พึงปรารถนา. จึงหวังว่าให้ทุกคนเอาไปคิดให้ดี ๆ ให้เข้าใจกัน

จนได้, แล้วปฏิบัติให้ได้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ในฐานะที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา เป็นอมตะธรรม เป็นอมฤตธรรมในพระพุทธานุศาสน์.

เวลาของเรา ๑ ชั่วโมงก็หมดลง.

q/homr

รู้จักความตายให้ถูกต้อง

จาก ธรรมเนียมของพุทธทาส "สุญญตาปริทรรศน์"
หมวดที่ ๔ ชุติขุมนุสมธรรมบรรยาย อันดับที่ ๓๘ บนพื้นแถบสีน้ำเงิน

ว่า

นี่เป็นวันที่ ๒๙ สิงหาคม เป็นวันที่ ๓๒ แห่งระยะเวลาเข้าพรรษาพุทธศักราช ๒๕๑๒ เกี่ยวกับเวลาของผู้บวชใหม่หรือบวชเก่าก็ตาม จะต้องนึกถึงข้อที่พรรษาได้ล่วงมาเกิน ๑ ใน ๓ แล้ว. เราก็ควรจะทำอะไรให้มันเสร็จทันเวลา หรือรีบทำอะไรให้มันคุ่ม ๆ กับเวลา. ในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “**รู้จักความตายให้ถูกต้อง**” เพิ่มขึ้นอีกสักครั้งหนึ่ง.

ขอให้ทบทวนถึงเรื่องที่ได้พูดกันแล้วเมื่อวาน แล้วก็สรุปความให้ได้ว่า คำว่าความตายมี ๒ ความหมาย อย่างที่เรียกว่าตรงกันข้าม ในทำนองที่เราบัญญัติกันว่าเป็นภาษาคนหรือภาษาธรรม, เป็นความกำกวมของคำพูดในภาษาที่เราใช้พูดกันอยู่.

ถ้าจะไม่ให้กำวม ก็ต้องรู้ความที่เป็นภาษาคน หรือภาษาธรรมกันแน่; แล้วเรายังจะพบต่อไปอีกว่า ปัญหาของภาษาคน แก้ได้ด้วยความหมายในทางภาษาธรรม. ความรู้ทางภาษาคน นี้มีไม่พอ และมันเป็นไปเพื่อความทุกข์; ความรู้ทางภาษาธรรม มันลึกหรือจริงและสูงขึ้นไป พอที่จะแก้ปัญหาของความไม่รู้ที่เป็นภาษาคน; จึงถือได้ว่าความหมายทางภาษาธรรมนี้จะช่วยได้ในการที่จะแก้ปัญหาของภาษาคน.

ความตายของภาษาคน แก้ได้ด้วยความตายทางภาษาธรรม

นี่เข้ารูปที่สมมติกันว่าหนามยอก ก็เอาหนามบ่งก็ได้; แต่ไม่ใช่หนามอันเดียวกัน มันเป็นหนามคนละอัน. แม้เป็นหนามชนิดเดียวกัน จากต้นไม้ต้นเดียวกัน; แต่มันเกิดเป็นคนละอย่างไปเสียแล้ว, คือหนามอันหนึ่งทำหน้าที่ยอก, หนามอีกอันหนึ่งทำหน้าที่บ่ง. โดยรูปร่างและเรียกชื่อเหมือนกัน แต่ความหมายมันต่างกันลิบ : อันหนึ่งไม่ใช่ตัวหนาม แต่เป็นผู้บ่งหนาม. ความตายทางภาษาคนนั้นเหมือนกับหนาม ความตายทางภาษาธรรม คือเครื่องบ่งหนาม; อย่างที่เราเรียกว่าตายให้เสร็จเสียตั้งแต่บัดนี้. ความตายในภาษาธรรมชนิดนี้ มันจะบ่งหนาม คือกำจัดความตายในทางภาษาคน.

ถ้าเราตายเสร็จสิ้นในตัวแต่หัวใจ ได้จริง ความตายอื่น ๆ ก็หมด, ความตายทางภาษาคน คือ ตายทางร่างกายนี้แล้วเข้าใจ นั้นจะไม่มี; ไม่ใช่ว่าจะไม่มีกิริยาเช่นนั้น; แต่มันหมดความหมาย, ไม่มีความหมายเป็นความตายสำหรับหมู่คนให้กลัว มันเป็นเพียงความสลายของเปลือกที่ไร้ค่าไร้ความหมาย เสียแล้วเท่านั้น.

ผู้ที่มีปัญญาเห็นธรรมชาติแล้ว จึงไม่เห็นมีความตาย, เห็นเป็นเพียงความเปลี่ยนแปลงของเหตุของปัจจัยเท่านั้นเอง, ไม่ใช่ความเกิดไม่ใช่ความตายอะไรทำนองนี้. ที่เชื่อว่าตายในทางภาษาธรรม คือตายของความงมงายตายของความยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวกู - ว่าของกู ให้ความงมงายมันตายไปเสีย ให้ความยึดมั่นถือมั่นมันตายไปเสีย ตัวกูตายไปเสีย; ที่นี้ก็ไม่มีอะไรจะต้องตายอีก แต่ว่ายังสมมติเรียกว่าความตายอยู่ดี; เพราะว่าคนยังงมงายก็พูดว่าพระอรหันต์ตายบ้างอะไรบ้าง ซึ่งเป็นคำพูดที่น่าขัน, เป็นคำพูดที่บ้าบอที่สุดที่จะพูดว่าพระอรหันต์ตาย พระพุทธเจ้าตาย.

เรามาดูกันอีกทีเพื่อให้เข้าใจสิ่งที่เรียกว่า ใครตาย หรืออะไร คือความตาย; เพราะมันเป็นปัญหาหนักสำหรับคนที่ยังไม่รู้จักเรื่องนี้, ไม่รู้จักสิ่งนี้ให้เพียงพอ; ปัญหาทั้งหมดของมนุษย์มันรวมอยู่ที่นี้.

ขอให้ไปสังเกตดูให้ดี ชิกมันด์ฟรอยด์ได้พูดว่า ปัญหาทั้งหมดของมนุษย์รวมอยู่ที่กามารมณ์ มันก็ถูก เพราะมองไป

แง่หนึ่ง ก็ถูกไปแง่หนึ่งเหมือนกัน. แต่เราพุทธบริษัทจะพูดว่า ปัญหาทั้งหมดมันรวมอยู่ที่ความทุกข์, และมีความหมายสำคัญที่สุดอยู่ที่ความตาย หรือความกลัวตาย.

ปัญหาทั้งหมดมันก็รวมที่ความทุกข์ ซึ่งมีมูลอยู่ที่ความกลัวตาย; จะพูดให้ไกลออกไปอีกว่า ความกลัวตายมีมูลมาจาก กามารมณ์ คือไม่อยากจะสูญเสียกามารมณ์อย่างนี้ได้เหมือนกัน; แต่เราเอาปัญหาที่มันใกล้ชิดที่สุด ครอบคลุมที่สุดอยู่อันหนึ่ง ก็คือ ความกลัวตาย. เมื่อนี้ถึงสัญชาตญาณของสัตว์ที่มีชีวิต สัญชาตญาณอันที่นำหน้าที่สุดอยู่อันหนึ่ง ก็คือความอยากอยู่, ความไม่อยากตาย.

สิ่งที่มีชีวิตทุกชนิดทุกประเภท มีความรู้สึกกลัวตาย แม้แต่ต้นไม้มันก็กลัวตาย

ไปศึกษาเอาเอง สังเกตดูเอาเอง; ถ้าสนใจเรื่องธรรมชาติกันบ้างจะเข้าใจเรื่องอย่างนี้ได้. ที่นี้มันโง่ ไม่สนใจธรรมชาติอะไรเลย, ไม่สนใจสิ่งข้างเคียงอะไรเลย, จึงมองไม่เห็นสิ่งเหล่านี้ตาม ที่ควรจะมองเห็น : ว่าบรรดาสิ่งที่มีชีวิตจิตใจความรู้สึกละก็ ต้องกลัวตายทั้งนั้น, สัตว์ก็กลัวตาย คนก็กลัวตาย เพราะมันเป็น ปัญหาที่ละเอียดลงไป ถึงกับว่ามันก็ไม่แสดงชัด; ไปแสดงในรูป กลัวอย่างอื่นเสีย. มันสลับซับซ้อนกันอยู่หลายเรื่องด้วยกัน แล้ว

มันแสดงอาการออกมาอย่างหนึ่งเป็นปัญหาขึ้นมา.

การมาทำวิปัสสนา อยากจะดับทุกข์ อยากจะไปนิพพาน ทำกัมมฏฐานอะไรนี้ ดูให้ดี ก็เพราะกลัวตายขึ้นมา; แต่มันหลอกตัวเอง มันปกปิด มันซบซ้อนอยู่ เป็นว่าอยากได้อะไร อยากพ้นอะไร อยากเป็นอะไรไปทางนี้. แต่โดยเนื้อแท้ก็คือกลัวที่จะไม่ได้อยู่; เพราะว่าสิ่งนี้มันรู้สึกได้เองโดยไม่ต้องมีเจตนา เป็นความรู้สึกประเภทไร้สำนึก เราก็เลยมองไม่เห็นว่ามี อ้าว ! นี่เอง; แล้วมันรู้สึกได้โดยไร้สำนึกมันจึงไปมองกันเสียที่อื่น.

การที่หาอาหาร เยียวยารักษาโรค หรือการชวนชวาย เพื่อการเป็นอยู่รุ่มร่ามใช้สอยอะไรก็ตาม มันเพื่อป้องกันภาวะที่ไม่ต้องการอย่างหนึ่ง คือความตาย; กลัวความตาย กลัวที่จะมิได้มีอยู่ ถึงแม้จะมีได้เจ็บปวดก็กลัวกิริยาอาการตาย, และมันกลัวลึกไปกว่านั้นคือกลัวจะไม่ได้อยู่; นี่คือการกลัวตาย. เมื่อนิมิตของความตายแสดงออกมา มันก็สะดุ้งเองโดยไม่ต้องเจตนา; เช่นว่าตาเห็นรูปซึ่งเป็นนิมิตของความตายมันก็สะดุ้ง, หูได้ยินเสียงนิมิตของความตาย ก็สะดุ้ง, หรือได้ยินนิมิตทางอื่นก็เหมือนกัน ก็สะดุ้งโดยไม่ต้องมีเจตนา, มีอะไรกระทบกระทบตาขึ้นมา มันก็สะดุ้ง, สะดุ้งได้เองโดยไม่ต้องเจตนา; เพราะทุนสำรองความกลัวตายมีอยู่เป็นพื้นฐาน; อันนี้เป็นสัญชาตญาณอันใหญ่. ส่วนที่ว่าเมื่อไม่ตายอยู่ที่นี่ มันก็ได้กามารมณ์บ้างอะไรบ้างนี้ มันก็ช่วยประกอบ แล้วก็สัมพันธ์กัน จนเราไม่รู้ว่าจะเรียกต้นเหตุอันแท้จริงว่าอะไรดี.

ที่จริงตามสัญชาตญาณของสัตว์อยากมีชีวิตอยู่นี้ ก็ไม่ได้เพื่อกามารมณ์โดยตรง, หรือว่าสัตว์ที่มีจิตใจอยู่เหนือกามารมณ์แล้วเช่นพวกกระต๊อบที่เป็นพรหม ก็ยังกลัวตายอย่างยิ่ง. ในบาลีมีกล่าวไว้ชัดว่า: เมื่อพูดถึงการละสักกายทิฐิคือละตัวกู-ของกู; พวกพรหมเป็นพวกที่กลัวอย่างยิ่ง, กลัวตายอย่างยิ่ง ยิ่งกว่ามนุษย์หรือสัตว์เดือรัจฉานเสียอีก; เพราะว่าการดำรงมีความสุขความสบายใจอย่างยิ่งในความเป็นพรหม. ยิ่งมีความเป็นอยู่เป็นสุขมีความสุขพอใจมากเท่าไรก็ยิ่งมีความกลัวตายอย่างยิ่งแม้ที่ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์.

พวกพรหมหมายถึงพรหมโลกที่ไหนก็ไม่รู้ก็ได้ ตามใจ มันมีความหมายอย่างเดียวกัน; มีความหมายตรงที่ว่าจิตใจอยู่เหนือกามารมณ์ มีตัวกู-ของกูชนิดหนึ่งซึ่งความหมายโลก ๆ ก็ว่า สะอาดดีมีความสุขเยือกเย็น. แต่ถ้าเราจะหมายถึงพรหมที่เห็นได้ง่าย ๆ ก็คือว่าระดับของจิตใจที่พ้นจากกามารมณ์แล้ว, สบายดีอยู่. คุณต้องนึกถึงเวลาบางเวลา ที่กามารมณ์ไม่รบกวนเลย คือกำลังเพลิดเพลินอยู่ด้วยอะไรก็ได้, อยู่ในฉานในสมาธิรสของความสุขที่เกิดจากฉาน จากสมาธิ นี้เรียกว่าเป็นพรหม. บางเวลาคนเราก็เป็นพรหม บางเวลาก็เป็นกามาวจร คือตกอยู่ใต้อำนาจกาม, บางเวลาที่อยู่เหนือความรบกวนของกามก็สบาย; แล้วก็ยิ่งกลัวตาย, ยิ่งสบายเท่าไรก็ยิ่งกลัวตายเท่านั้น.

นี่อยากจะสรุปว่าปัญหาต่าง ๆ ของสัตว์มีชีวิต อยู่นี้ที่ไม่อยากตาย แล้วก็กลัวตาย, ไม่อยากตายก็คือกลัวตาย. เพราะ

ฉะนั้น เกี่ยวกับความกลัวตายนี้ มันเนื่องกันอยู่ทั้งสามต้นหาหรือต้นหา ๓ ประการ : อยากรู้ได้กามารมณ ก็กลัวตายเพราะกามต้นหาทำให้กลัวตาย, คนที่บ้ากามก็กลัวตายเพราะกลัวสูญเสียกาม. คนที่ได้เป็นนั่นเป็นนี่ ก็ไม่อยากตาย เพราะอยากเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นอยู่อย่างนี้, อย่างนี้เรียกว่าภวต้นหา ทำให้กลัวตาย. วิภวต้นหา อยากรู้ไม่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ก็ทำให้กลัวตาย, อยากรู้ไม่ให้ตาย. บางทีมันเกิดความคิดสับสนกันว่าตายดีกว่าเพราะบ้าขึ้นมาพักหนึ่ง มันอยากจะตายก็มี; นี่มันวิภวต้นหาเหมือนกัน. ความคิดมันสับสนจนอยากตาย, อยากรู้ไม่อยู่ มันก็เป็นวิภวต้นหา.

ต้นหาทั้ง ๓ ความอยาก, อยากรู้ด้วยความโง่ ทำให้กลัวตาย. ต้นหาต้องมาจากอวิชชา; ความอยากที่มาจากอวิชชาเรียกว่าต้นหา. ถ้าความต้องการที่มาจากสติปัญญาที่ถูกต้อง เขาไม่เรียกว่าต้นหา.

จงเข้าใจให้ดี, พวกอื่นเขาสอนอย่างอื่น; แต่ผมบอกอย่างนี้บอกให้สังเกตให้ดี : พวกอาจารย์ชุนันบเม็ดมะขาม เขาสอนว่า : ความอยากความต้องการเป็นต้นหาไปหมด ไม่ยกเว้นอะไร. จริงหรือไม่จริงจะถูกหรือผิด ไม่ต้องเถียงกัน; แต่มันอยู่ที่ว่าอย่างไรมันมีประโยชน์และปฏิบัติได้. ความคิดความรู้หรือหลักเกณฑ์ก็ตาม อย่างไรก็มีประโยชน์ก็เอาอย่างนั้นก็แล้วกัน, จะถูกหรือผิดจริงไม่จริง มันเถียงกันได้ไม่รู้จักจบ.

เรื่องความอยากหรือตัณหา ๓ ชนิดนี้มาจากอวิชชา แล้วก็มีปัญหาทำให้กลัวตาย

กลัวตายโดยรู้สึกด้วยอำนาจของความคิดก็มี, โดยไม่ต้องคิด หรือคิดไม่ได้โดยไม่รู้สึกรู้สีกี่. มันอยู่ในส่วนลึกของความรู้สึก เราจึงกลัวตาย ทั้งที่โดยรู้สึกและโดยไม่รู้สึกรู้สีกี่; ที่ไม่รู้สึกรู้สีกี่หลอคตัวเองให้เข้าใจอย่างนั้นอย่างนี้ไป: เช่นมาวัดเพื่อทำบุญให้ทาน เพื่อนั้นเพื่อนี่ เพื่อสวรรค์วิมาน; ที่แท้ก็คือกลัวตายในส่วนลึก, กลัวตัวกูจะไม่ได้อยู่ ตัวกู-ของกูมันกลัวว่าตัวกูจะไม่ได้อยู่ จะไม่มีอยู่ มันก็อุตสาห์ทำนั่นทำนี่ทำโน่นเพื่อจะแก้ไขให้ได้อยู่. นี่ก็เป็นมูลเหตุให้เกิดการค้นคว้าทางวัตถุทางวิทยาการทาง แพทย์ ทางหมออะไรอย่างใหญ่หลวง เพื่อจะได้ไม่ต้องตาย; มันไม่ต้องการจะตาย จนเลยของเขต จนทำสิ่งที่ไม่ควรจะทำนี่ก็มี; เลยเป็นความทุกข์อันอื่นเกิดขึ้นมา.

อยากจะพูดว่าความกลัวทุกชนิดมาจากกลัวจะไม่ได้อยู่ คือกลัวตาย, ลองไปคิดดูเขาเองว่ากลัวอะไรบ้าง ที่มนุษย์เรากลัวกันอยู่: กลัวเจ็บกลัวไข้ นั่น คนที่มีสำนวนโวหารดีก็ว่ากลัวเจ็บไม่ใช่กลัวตาย. ถ้าพูดว่ากลัวตายมันละเอียด. ที่จริงก็กลัวเจ็บ, ไม่อยากเจ็บนี้ใคร ๆ ก็กลัว; แต่ว่ากลัวตายมันซ่อนอยู่ใต้นั้น. คนเอากลัวเจ็บออกมาข้างหน้าสำหรับแก้อาย; แต่ส่วนลึกมันกลัวตาย. ความทรमानมันอยู่ที่ความเจ็บมากกว่า อยากจะพ้นการทรमानก่อน แล้วไปเรียกว่ากลัวเจ็บ; แต่แล้วมันก็มี

มูลมาจากกลัวจะไม่ได้อยู่. การเจ็บมันเป็นนิमितของความตาย เรื่องกลัวเจ็บใช้มันก็เป็นเรื่องผล ที่แสดงออกมาจากความกลัวตาย, กลัวจะไม่ได้อยู่. ที่นี้กลัวสิ่งที่จะทำให้เจ็บ ซึ่งก็กลัวกันนัก : เช่นกลัวอาวุธกลัวเครื่องที่จะทำให้เจ็บ ก็คือกลัวตาย; กระทั่งกลัวผีกลัวสงฆ์ กลัวสิ่งที่ไม่ได้อยู่จริง เป็นความคิดฝันเอาก็มี กลัวอะไรก็มาจากกลัวตายทั้งนั้น :-

กลัวผี – มันก็มาจากกลัวที่เราจะต้องตาย, กลัวเสียหรือกลัวอะไรทำนองเดียวกันนั้น มันก็เป็นนิमितของความตาย.

– กลัวสิ่งที่ไม่รู้จักแต่มันดูน่ากลัว อย่างนี้มันก็เพราะกลัวตาย มันจึงได้กลัวสิ่งนั้น. บางทีสิ่งนั้นไม่ได้ทำให้ตาย แต่มันดูน่ากลัว มันก็กลัวอีกเหมือนกัน.

ย้อนเข้ามาดูในจิต : กลัวจน กลัวความยากจน กลัวความลำบากไม่มีอะไรจะกิน; แต่ส่วนลึกมันคือกลัวตาย เพราะความยากจนนำไปสู่ความลำบากจนตาย, ความกลัวตายซ่อนอยู่หลังจากเสมอ.

– กลัวเสียชื่อเสียงเกียรติ; มีคำพูดที่ว่ายอมตาย ไม่ยอมเสียชื่อเสียง ยอมพลีชีวิตเพื่อเอาเกียรติไว้ ไม่ให้เสียเกียรติ; ที่แท้คือกลัวตายที่ซ่อนอยู่ลึกมาก. เพราะว่ามีเกียรติ อยู่ได้ด้วยความเป็นอยู่มีอยู่. ถ้าตัวกูไม่มีอยู่แล้วเกียรติจะอยู่ที่ไหนได้; มันก็เลยกลัวตาย ที่ซ่อนอยู่หลายชั้น.

– กลัวจะสูญเสียประเทศชาติ ต้องสู้รบเอาประเทศชาติไว้ นี้ก็คือกลัวตาย, กลัวตายของตัวเองก็พูดว่าเพื่อชาติเพื่อประเทศ.

คนธรรมดาสามัญจะเป็นอย่างนี้; เว้นแต่คนที่มีจิตใจสูงเหนือคนธรรมดาสามัญ เมื่อจะไม่มีมูลมาจากความกลัวตายของตัว ก็คือ เมื่อเข้าถึงธรรมแล้วจริง ๆ; ทำอะไรเพื่อธรรมจริง ๆ แล้ว ก็ไม่กลัวตาย, หรือว่าไม่เพื่อตัวเอง แต่เพื่อธรรมะ. แต่คนธรรมดาไม่มี เป็นไปโดยสัญชาตญาณนั้นไม่มี; ต้องไปศึกษาฝึกฝน มามากทีเดียว จึงจะมีธรรมะ – เข้ามาแทนตัวกู, ทำอะไร ทำเพื่อธรรมะ เช่นบราหฺมาพันธ์ต่อข้าศึกศัตรู ก็เพื่อความมีอยู่แห่งธรรมะอย่างนี้.

ขอให้คิดดูดี ๆ ว่า ความกลัวตายนี้มันซ่อนอยู่หลายชั้น : กลัวว่าจะเสียของรักของใคร่นี้มันแสดงอาการอยู่ที่ของรักของใคร, กลัวจะเสียของรักของใคร. แต่ความจริงนั้นของรักของใครนั้นมันเพื่อตัวกู – ของกูจะได้มีอยู่ อย่างที่มองไม่เห็น. มีลูกมีหลาน บุตร ภรรยา สามีก็เพื่อความมีอยู่ของตัวกู, มีความสุข – สบายของตัวกู, ความรู้สึกเป็นสุขของตัวกู; แต่แล้วก็ไปพูดว่าเพื่อสิ่งที่ตัวรักตัวใคร.

ปัญหาของความกลัวตาย, ปัญหาที่เกิดมาจากความกลัวตายนี้เป็นปัญหาทั้งหมด; เป็นปัญหาซับซ้อน และก็ป็นต้นเหตุที่ดี ที่ทำให้ค้นหาความไม่ต้องตาย. มันเป็นมูลเหตุให้ค้นพบนิพพาน แต่ว่าน้อยนักหนาที่คนธรรมดาสามัญจะค้นหา นิพพานพบ; มันไปมัวกลัวตายอยู่อย่างนั้น, มันไม่ค้นวิธีที่จะพ้นจากความกลัวตาย. ถึงแม้ว่าต้องการ จะแก้ปัญหของความตาย มันก็ไปแก้ปัญหานิดที่แก้ไม่ได้ คือเป็นความโง่เขลาอย่าง

อื่น, ไปกลบเกลื่อนกันอย่างอื่น; เพราะรู้จักแต่ความตายทางเนื้อหนัง ความตายทางภาษาคน; ก็ชวนชวายแก้กันทางเนื้อหนังหรือทางวัตถุ ทางพิลึกก็เรื่อยไป. ที่จะแก้ความตายด้วยความรู้ทางธรรม ให้หมดความรู้สึกว่าตาย นี้ไม่เคยคิดกัน, โลกนี้ไม่เคยคิดกัน. ความรู้ทางพิลึกก็ไม่มีที่จะแก้ความรู้สึกทางจิตใจในข้อนี้. ฉะนั้นมันก็เป็นเรื่องที่ไม่รู้จักจบ แก้ไม่รู้จักสิ้น, จนกว่าจะหันไปหาธรรมะมาแก้ทางวิญญูณ ให้เกิดเข้าใจถูกต้องเสียว่า มันไม่ใช่ความตาย หรือมันไม่ใช่สิ่งที่น่ากลัว; มันก็เลยหมดปัญหาที่ทรมานมนุษย์อันเกี่ยวกับความตาย.

ความตายในทางภาษาธรรม หมายถึงมีความรู้จนฆ่าความโง่ตาย

มีวิชาเกิดขึ้นจนฆ่าอวิชชาให้ตายไปเสีย; เรียกว่ามีความตายทางภาษาธรรม. ถ้ามีความตายชนิดนี้เกิดขึ้นแล้ว ความตายทางภาษาคนก็หมดความหมาย คือไม่มีความตายอีกต่อไป. แต่ระวังให้ดี อย่าเอาไปปนกับความไม่กลัวตายของอันธพาลของจิตอันธพาล. อันธพาลไม่กลัวตาย คือมันมีอัสมีมานะจัด มีตัวกู - ของกูจัด, คือความกลัวตาย ของมันเดือดขึ้นมาก็อีกรูปหนึ่ง จัดมากจนไม่กลัวตาย. ที่แท้มันก็คือกลัวตาย เพื่อต่อสู้ด้วยความบ้าบิ่น มูมานะจัด; เช่นว่าคนเลือดเข้าตาอย่างนี้ มันก็

ไม่กลัวตาย. แต่นั่นคือความกลัวตายอย่างยิ่งที่มันซับซ้อนทับถมกันอยู่อย่างยิ่ง แล้วมันเดือดขึ้นมา เป็นเลือดเข้าตา สู้กันไม่กลัวตาย; โจรอันธพาลไม่กลัวตาย สัตว์บางชนิดที่มันมีอัสมีมานะจัดมันสู้กันไม่กลัวตาย. ความไม่กลัวตายอย่างนี้มันเป็นแบบอันธพาล ไม่ใช่แบบของพระอรหันต์ผู้หมดตัณหาอุปาทาน.

พระอรหันต์ไม่กลัวตาย เพราะหมดตัณหาอุปาทาน; ส่วนพวกอันธพาลไม่กลัวตายเพราะตัณหาอุปาทานเดือดจัด. ระวังอย่าเอาไปปนกัน มันคนละอย่าง. ความกลัวตายเป็นปัญหาทั้งหมด, เป็นต้นเหตุแห่งปัญหาทั้งหมด. ปัญหามันมาจากความโง่ ไม่รู้จักความตาย แล้วมันก็กลัวตาย, จนจะพูดได้ว่าที่คุณมาบวชกันนี่ก็มีความกลัวตาย ที่ซับซ้อนซ่อนอยู่เบื้องหลัง.

พูดเรื่องบวชมันก็เวียนหัวอีก เพราะมันมีมากมายหลายสิบอย่างหลายร้อยอย่าง, บวช ๗ วัน ๑๕ วัน, บวชแค้น นี่ก็เรื่องกลัวตาย, กลัวตายของตัวเองเป็นส่วนมาก. แม้ว่าจะบวชให้คนอื่น แค้น มันก็เนื่องมาจากกลัวตาย, บวชหน้าศพ หน้าไฟ ก็มาจากกลัวตาย ที่ซับซ้อน, ทำเป็นเรื่องราวตัณญูกตเวทีนี้ก็มาจากกลัวตาย, กลัวจะไม่ได้อะไรชนิดใดชนิดหนึ่งที่ทำให้ไม่ต้องตาย. แม้ว่าจะเป็นเรื่องบวชเพื่อลาภสักการะอย่างอื่น มันก็มีอยู่ที่กลัวตาย, บวชเพื่อนิพพานของคนธรรมดาสามัญก็ยังมีอยู่ที่กลัวตาย, เพราะยังไม่รู้จักนิพพาน. บวชเพราะเขาพูดกันว่านิพพานแล้วไม่ตาย ก็มาบวชโดยความกลัวตาย.

เราต้องคิดดูให้ดีว่าปัญหาใหญ่มันอยู่ที่นี้; เราจะต้องแก้ปัญหาอันนี้ มันจึงจะพบกับความสุข ความสงบสุขที่แท้จริง. มองดูกันที่ความกลัวตายกันเสียก่อนในสองแง่สองมุม. ความกลัวตายอย่างโลก ๆ ความกลัวตายที่ตรงตามคำพูดของชาวโลก ภาษาโลกภาษาคน, ความกลัวตายชนิดนี้นำไปสู่ความเสื่อมเสียศีลธรรม. ความกลัวตายที่ถูกต้องของสติปัญญา เป็นความกลัวตายในภาษาธรรมนี้ มันนำไปสู่ความมีศีลธรรม กระทั่งถึงยอดสุดของศีลธรรมคือโลกุตตรธรรม.

คนที่กลัวตายตามภาษาปุถุชนคนโง่ กลัวมากจนทำอะไรไม่ถูก; นี่ต้องอาศัยความเห็นแก่ตัวเป็นต้นทุน, แล้วมันก็ทำอะไรด้วยความเห็นแก่ตัว, เห็นแก่ตัวเขยิบออกไป ๆ จนเสื่อมเสียศีลธรรม. มันกลัวจน มันก็ขโมย, หรือว่ากลัวนั้นกลัวนี้ มันก็หาวิธีลัด. ภาษาสมัยนี้พูดกันว่าเรียนลัด, ให้เรียนลัดก็คือทุจริต; วิธีลัดของคนสมัยนี้ คืออาศัยความทุจริตอย่างใดอย่างหนึ่ง แง่ใดแง่หนึ่งมาแก้ปัญหา. ความเป็นอันธพาลมันมีมากจนว่า เอาตัวกูไว้ก่อน คนอื่นช่างหัวมัน. นี่ความกลัวตายทำให้เกิดความเสื่อมเสียศีลธรรม.

ความไม่มีศีลธรรมอย่างใหญ่หลวงในโลกนี้ ในเวลานี้ก็มาจากความกลัวตาย

การทำสงครามเพื่อความยุติธรรมนั้นโกหก พูดแต่ปาก, ที่ว่าทำสงครามกันในโลกเวลานี้อ้างว่าเพื่อความเป็นธรรม เพื่อความยุติธรรม มองเห็นได้ว่าโกหก. ที่แท้ทำสงครามเพื่อความอยู่รอดของตัว : คู่สงครามฝ่ายไหนก็ตาม ทำสงครามเพื่อความอยู่รอดของตัว. ความอยากจะอยู่รอดของตัวนี่ เพราะความกลัวตาย จึงเลยทำให้ทำสงครามเกินขอบเขต.

คุณสังเกตดูข้อนี้บ้าง สงครามนี้ทำกันจนเกินขอบเขตแล้ว ทำกันเกินขอบเขตแห่งความสมควร ความเหมาะสม, เกินขอบเขตแห่งความเป็นธรรม ความป้องกันตัวโดยเป็นธรรม. สงครามมหาสงคราม หรือว่าก็มหาสงครามก็ตาม มันเพราะความกลัวตายของตัว. คำว่า "ตัว" นี้หมายถึงส่วนรวมก็ได้ : ความกลัวตายของประเทศตัว, ความกลัวตายของพวกตัว. ถ้าว่าลัทธิการเมืองนี้มา ตัวก็ต้องตายหรือต้องออกไป มันจึงต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอด. ฉะนั้นโลกที่กำลังระบอบอยู่ด้วยสงครามนี้ มันก็มีมูลจากกลัวตาย; รบกันได้โดยไม่ต้องคำนึงถึงศีลธรรม, ในสนามรบไม่มีศีลธรรม เพราะว่าเลือดมันเข้าตา.

นี่เรียกว่าความกลัวตายนำไปสู่ความไม่มีศีลธรรม หรือความเสื่อมศีลธรรม. ความกลัวตายทางภาษาปุถุชน คนธรรมดาสามัญ ปล่อยไปตามสัญชาตญาณอย่างสัตว์, ความกลัวตาย

ในภาษาโลกอย่างนี้นำไปสู่ความเสื่อมเสียศีลธรรม ความหมดศีลธรรม ความวินาศในที่สุด. เห็นแต่ว่ากูไม่ตายก็แล้วกัน ๆ; มันก็ทำอะไรได้ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่ไม่มีศีลธรรม.

ในมุมที่ตรงกันข้ามเรียกว่าความกลัวตายในทางภาษษธรรม, ความกลัวตายของสติปัญญาที่ถูกต้องไม่เป็นอันธพาล; ความกลัวตายชนิดนี้มันก็ทำให้แสวงหาหนทางที่จะไม่ต้องตาย, หรือแม้ที่สุดแต่ให้มันตายดีก็ได้. มันเกิดการปฏิบัติศีลธรรมอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมา เพื่อให้ไม่ต้องตาย. คนที่ว่าทำบุญทำทานเพื่อประทังชีวิตไม่ให้ต้องตายนี่ก็มีอยู่ : ทำบุญต่ออายุบ้าง, ทำบุญเพื่อให้บุญช่วย ไม่ต้องเจ็บไข้ไม่ต้องตายบ้าง, หรือว่ากระทั่งเพื่อบรรลุนิพพานคือความไม่ตายในที่สุด. มันก็มีมูลมาจากความกลัวตาย ที่มีสติปัญญาที่ถูกต้องที่เป็นธรรม.

เมื่อความตายมีอยู่ ๒ อย่าง อย่างนี้; เราต้องรู้จักควบคุมให้ดี ควบคุมความกลัวตาย ให้เป็นไปในทางถูก จึงจะไม่น่าสงสาร คือไม่น่าทุเรศ. ในชีวิตของเราวันหนึ่ง ๆ ทุก ๆ คนที่นั่นแต่ละคนที่อยู่ที่นั่น ก็มีทำผิดในเรื่องนี้อย่างน่าทุเรศหรืออย่างน่าสงสารอยู่บ่อย ๆ : กลัวตายจนทำอะไรไม่ถูก, หรือว่ากลัวอะไรหลาย ๆ อย่าง ซึ่งมีรากฐานมาจากความกลัวตายจนทำอะไรที่น่าเกลียด. ที่อยากจะเป็นอยู่ อยากจะมีชีวิตอยู่อย่างไ้งเขลา นั้น. ระวังให้ดี ๆ มันน่าละอายที่สุดแล้ว สำหรับภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา อยากจะเอาตัวรอดอยู่โดยไม่คำนึงถึงคนอื่นก็มี, จึงได้ทำอันตรายผู้อื่นหรือดูถูกผู้อื่น แม้แต่ว่าข่มขู่ผู้อื่น นี่ก็

เพื่อตัวกูดีขึ้น; มันเป็นเหตุให้ทำผิดธรรมะ ผิดวินัยอะไรได้ทุกอย่าง ตาม “ความกลัวตายที่โง่เขลา”. ต้องใส่คำกำกับไว้ให้ชัดว่า “ความกลัวตายที่โง่เขลา” นี้.

ความกลัวตายที่ฉลาดมันมาในรูปของสติปัญญา; ก็สอนให้พระเถรมาคิดมานึกให้เห็นภัยแห่งความตาย แล้วก็รีบทำอะไรให้มันทันกับความตาย เช่นสอนให้เจริญมรณัสสติ, สอนให้ดูความตายในลักษณะที่มันเป็นปัญหาและน่ากลัว. ลองแก้ไขให้ลุล่วงไป; เราก็เจริญมรณัสสติ เพื่อเป็นความไม่ประมาท, เพื่อทำหน้าที่ที่ต้องทำเสียโดยเร็ว, ไม่ใช่เจริญมรณัสสติกลัวตายขึ้นมา แล้วก็จะไปกอบโกยเอาอันนั้นมาแก้ปัญหารื่องกลัวตาย. อยู่ในเพศของบรรพชิตแล้ว ยังถูกรบกวนด้วยความกลัวตาย ก็ในสองแง่สองมุมอย่างนี้; ถ้าผลออกไป โง่ไปก็กลัวตายชนิดที่ทำให้เสื่อมเสียศีลธรรม แม้ที่สุดในเรื่องตะกละในการกินอาหาร. มีความตะกละในการกินอาหารนั้นคิดว่าเป็นอะไร? ผมคิดว่ามันก็เป็นปฏิกิริยาแสดงออกมาของกรกลัวตาย.

คนโง่กินอาหารเพราะว่ามันกลัวตาย, ว่าอาหารช่วยให้ไม่ตาย. ความหิวความลำบาก มันเป็นนิमितของความตายกินอาหารเพื่อกำจัดไปเสีย. ทีนี้เมื่ออาหารมันมีประโยชน์อย่างนั้น มันก็อยากจะกินให้มาก, มันก็กินกันจนมีอาการตะกละ; เพราะฉะนั้นการตะกละกินอาหารมันก็มีมูลมาจากความกลัวตาย, อะไรทุกอย่างมันก็มีมูลมาจากความกลัวชนิดนี้ ทำสิ่งที

ไม่น่าทำ. มันต้องควบคุมให้ความกลัวตายนี้ให้อยู่ในร่องในรอย เป็นไปอย่างถูกต้องตามระเบียบ; แก้ปัญหานี้ด้วยวิธีที่มันจะแก้ ได้จริง หนามยอกเอาหนามบ่ง. ความกลัวตายชนิดนี้เกิดขึ้น เอาความกลัวตายชนิดอื่นมาบ่งมาทำลาย. ความกลัวตายอย่าง ใจเขลาเกิดขึ้น ก็เอาความกลัวตายอย่างสติปัญญามาแก้ไข ปล่อยให้ล้า.

มรณัสสติ ก็คือความกลัวตายเหมือนกัน; แต่มันกลัวตาย ของผู้มีปัญญา มองเห็นความตายในลักษณะที่ถูกต้องและ สมบูรณ์ ก็ทำอะไรสักอย่างหนึ่งเพื่อจะไม่ให้เกิดปัญหาอันนี้. นี่มรณัสสติ ซึ่งจำเป็นจะต้องเจริญอยู่ทุกวัน ระลึกรึกถึงความ ตายให้เกิดความไม่ประมาท แล้วก็ทำสิ่งที่ควรจะทำ. นี่เป็น ไปเพื่อศีลธรรมอันดีเรื่อย ๆ ไปจนถึงยอดสุด คือไม่ต้องตาย, ไม่มีปัญหาเรื่องความตาย.

นี่สรุปความว่า เดียวนี้เรากำลังมองจากอีกทางหนึ่ง หรือ จากอีกแง่หนึ่ง เราก็พบว่าปัญหาต่าง ๆ มันอยู่ที่ความตาย มาจากความตาย เป็นเหตุให้เกิดกลัวตาย. ถ้ากลัวตายผิดวิธี มันก็นำไปสู่ความเสื่อมเสียศีลธรรม; ถ้ากลัวตายถูกวิธีมันก็นำ เราสู่ความมีศีลธรรม. เราพูดกันถึงความตายตามภาษาคน ภาษาชาวโลก ที่กำลังเป็นอยู่ในโลก ที่ทำโลกนี้ให้เป็นนรก ไม่น่าอยู่; ก็เพราะว่ากลัวตายไม่ถูกวิธี. ถ้ากลัวตายให้ถูกวิธี โลก นี้จะไม่เป็นอย่างนี้ อย่างที่กำลังเป็นอยู่.

ส่วนตัวบุคคลแต่ละคน คือเราคนหนึ่ง ๆ ที่นี้ก็เหมือนกัน;

จงระวังให้มีสติปัญญาที่ถูกต้อง ให้กลัวตายที่ถูกวิธี. เมื่อยังมีกิเลสอยู่ มันยังกลัวตายช่วยไม่ได้แน่; ข้อนี้มันช่วยไม่ได้. ยังมีกิเลสอยู่ มันต้องกลัวตาย; ขอแต่ว่ากลัวตายให้ถูกวิธี, อย่าให้มากเกินไปจนจนผิดวิธี จนผิดกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ.

ขอให้ระวังให้ดี ทุกเวลาหน้าที่ของการเป็นอยู่ อย่าให้เสียสติสัมปชัญญะ ทำอะไรโง่ ๆ ลงไปด้วยความกลัวตายที่เป็น subconscious – คือไรลำนึก แล้วก็จะไม่ต้องเสียใจ, มันจะไม่ทำอะไรผิดพลาดจนต้องเสียใจ. ความกลัวตายมันมีแรงมาก มันบังคับหรือผลักดันไปโดยไม่รู้สึกรู้ตัว; ตั้งใจว่าจะทำให้ดี มันกลายเป็นยิ่งทำให้ผิดคือใช้ไม่ได้แบบนี้ก็ได้. เรามองดูความตายกันอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เข้าใจมันให้ดียิ่งขึ้นไปอีกสักชนิดหนึ่ง. อย่าคิดว่ามันเป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ดูลวก ๆ เข้าใจผิด, เป็นคนประมาทไปเสียอีก.

เวลาของเราก็หมดลงพอดี.

q/homw

รู้จักความตายให้ถูกต้อง (ต่อ)

จาก ธรรมเนียมของพุทธทาส "สุญญตาปริทรรศน์"
หมวดที่ ๔ ชุตชุนมฺมธรรมบรรยาย อันดับที่ ๓๘ บนพื้นแถบสีน้ำเงิน

ว่า

วันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๑๒ เป็นวันที่ ๓๓ แห่งระยะเวลาเข้าพรรษา พุทธศักราช ๒๕๑๒ ในวันนี้จะได้กล่าวซ้ำโดยหัวข้อที่ว่า **รู้จักความตายให้ถูกต้อง** กันต่อไปอีกสักครั้งหนึ่ง. ในครั้งที่แล้วมาได้พูดถึงเรื่องความตายซึ่งมีความลึกลับซับซ้อนอะไรบางอย่าง.

ขอให้สังเกตในฐานะที่ความกลัวตาย เป็นที่มาของปัญหาทุกอย่าง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งมันเกี่ยวเนื่องกับปัญหาอื่น ๆ ทั้งหมด. ความรู้ของคนเราในโลกที่เรียกว่า กำลังเจริญอยู่ในเวลานี้ เราไม่ได้หยิบเอาเรื่องความตาย หรืออะไรทำนองนี้ขึ้นพูดกัน หรือเอามาคิดค้นกัน; แม้ในแง่ของจิตวิทยาอย่างที่ว่ามาแล้วว่า ชิกมันพรอยด์ก็มองไปในทิศทางอื่น : มองเห็นกามารมณ์เป็นต้นเหตุของปัญหาทั้งหมด.

พุทธบริษัทเรามองตามวิธีของตน กลับจะมองเห็นปัญหาของความตายเป็นต้นเหตุของปัญหาทั้งหมด; เพราะมันยังมีปัญหาของบุคคลประเภทที่ไม่มีกามารมณ์ หรือไม่เกี่ยวข้องกับกามารมณ์ ซึ่งทางตะวันตกไม่รู้จัก; เช่นคำว่าความเป็นพรหมไม่เป็นความเข้าใจแก่พวกตะวันตกว่าหมายถึงอะไร. ความเป็นพรหมก็คือความไม่เกี่ยวข้องกับกามารมณ์เลย แต่ในที่สุดมันก็ไม่พ้นจากความครอบงำของความตาย ความกลัวตาย.

พุทธบริษัทเรานั้นดูกันที่ความกลัวตายกันเป็นพิเศษ และก็รู้จักแยกความกลัวตายออกเป็นชั้น ๆ ความกลัวตายของคนธรรมดาสามัญ หรือคนอันธพาล ปุถุชนนี่อย่างหนึ่ง, ความกลัวตายของบัณฑิต ก็มีอีกอย่างหนึ่ง, แม้กระทั่งความไม่รู้จักรักกลัวตายเสียเลย ก็มีอีกอย่างหนึ่ง; แม้แต่ความตายของพระอรหันต์ก็มีคนเรียกคนพูดกันโดยสมมติ.

ขอให้สังเกตอีกสักอย่างหนึ่งในภาษาไทยเรา นี้ พอมีอะไรรุนแรงขึ้นมา ก็เรียกความรู้สึกที่กลัวตายออกมาโดยไม่รู้สึก็คือจะร้องอุทานออกมาว่า “ตายจริง ! ตายจริง !” เป็นกันทุกคน. แม้จะร้องเป็นภาษาอื่น ภาษาจีนเป็นอะไรก็ตาม มันมีความหมายว่าตายจริง ! ตายจริง ! : จีนร้องไต่ยา, ฝรั่งเศสร้องพระเจ้าช่วยหรืออะไรก็ตาม, มีความหมายอยู่ที่ว่ากลัวตาย.

เมื่อคนไทยร้องว่าตายจริง – ตายจริง เราก็รู้ว่าไม่ได้ตาย; เห็นกันอยู่ว่ามันเป็นเรื่องเสียหาย หรือเรื่องวิบัติ หรือเรื่องน่ากลัว, แต่ไม่ได้หมายความว่าคนนั้นต้องตาย. เรื่องเล็กน้อยกว่านั้นอีก

ที่เป็นเรื่องเล็กน้อย เป็นเรื่องเล่นหัวด้วยซ้ำไป; ถ้ามีอะไรเป็นไปในทางเสื่อมเสียก็ร้องว่า “ตายจริง ! ตายจริง !” เหมือนกัน. อุทานว่า “ตายจริง ตายจริง” มีความหมายอย่างไร ? มาจากไหน ? เป็นความรู้สึกได้สำนึกมากน้อยเท่าไร ? ให้คิดดู. นี่คือนิปฏิบัติของสัตบุรุษแห่งความตักขณที่จักมีอยู่, ไม่ตักขณจักตาย.

อุทานอันแรกที่เกิดโดยธรรมชาติ ที่พูดว่า “ตายจริง” ก็เรื่องกลัวตาย; แม้ตัวอักษรหรือคำพูดจะเป็นอย่างอื่น ความหมายก็คือกลัวตาย. หรือใครจะร้องว่าพระเจ้าช่วย, พระพุทธเจ้าช่วย, รั้มโม สังโฆอะไรก็ตาม, ความหมายอยู่ที่กลัวตาย. เพราะฉะนั้นความทุกข์จึงมาจากความกลัวตาย เป็นส่วนสำคัญ; จึงขอให้ยอมเสียเวลาสักหน่อย พยายามจะเข้าใจเรื่องนี้ในแง่ของจิตวิทยา, แล้วเราตักขณจักศึกษามั่นในแง่ของความดับทุกข์ ซึ่งเป็นเรื่องทางศาสนาที่เลยไปจากจิตวิทยา; เป็นเรื่องของศาสนาโดยเฉพาะและโดยตรง ที่กำลังพูดนี้.

เรื่องของจิตวิทยา ปรักษณ มั่นก็ไปรูปหนึ่ง มันเพียงแต่จะรู้สิ่งที่ยากรู้เท่านั้นเอง; ปรักษณไปได้ไกลเพียงเท่านั้น พอรู้สิ่งที่ยากรู้แล้วก็จบเรื่องปรักษณ. ส่วนปฏิบัติแก้ไขให้ได้ มันเป็นเรื่องศีลธรรม เป็นเรื่องศาสนา; พยายามแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้รู้ว่าเรื่องรู้สึกกลัวตายนั่นมันซ่อนอยู่ข้างใน จน ฟันออกมาว่า “ตายจริง - ตายจริง” วันหนึ่งหลาย ๆ ครั้ง นี่คือนอะไรกันแน่; ขอให้เข้าใจข้อนี้.

พวกนายทุน หรือกรรมกร ก็กลัวตาย : ในโลกนี้มี ๒ พวก พวกนายทุนกลัวตาย, กลัวว่าลัทธินายทุนจะถูกทำลายสิ้นไป จากโลก ก็คือการตายของลัทธินายทุน ซึ่งเขาถือว่าเป็นความตายของเขาเอง. นายทุนจึงมีการวางแผนตั้งป้อมอะไรต่าง ๆ กันที่นายทุนจะได้ไม่ต้องตาย. พวกกรรมกรก็กลัวตาย มันก็ตื่นรนต่อสู้ทำลายพวกนายทุน; ก็เป็นเรื่องกลัวตายด้วยเหมือนกัน. ก็เลยเห็นว่า ปัญหามันเหมือนกัน คือต่างคนต่างกลัวตาย ก็ต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของตัวเอง.

เรื่องการต่อสู้ระหว่างนายทุนกับกรรมกรก็ต้องมี ไม่มีที่สิ้นสุด. โลกก็มีปัญหาอย่างนี้ เป็นส่วนลึก, เป็นพื้นฐานอยู่ในส่วนลึก. เรื่องนอก ๆ นั้นเป็นเรื่องประกอบ ที่อ้างว่าเพื่อความ เป็นธรรม เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นรบกัน; อย่างนี้ก็เป็นเรื่องผิวเผิน, หรือเป็นเรื่องข้อแก้ตัวมากกว่า. ที่แท้มันเพื่ออยู่รอดของตัวเองกลัวจะสูญเสียชีวิต; นั่นแหละคือความกลัวตาย, มันก็มีมูลมาจากความกลัวตายทางร่างกาย.

ที่พูดว่า “ตายจริง – ตายจริง” ก็มีมูลจากความกลัวตายทางร่างกาย. เดี่ยวนี้ยังไม่ต้องตายทางร่างกาย แต่มีค่าเท่ากับความตาย; ถ้าลัทธิที่เป็นที่พึ่งของตัวเองถูกทำลายไปก็เหมือนกับตัวเองตาย นี่เป็นความกลัวตายทางร่างกาย ก็มีอย่างหนึ่ง.

อีกอย่างหนึ่งความกลัวตายในทางลัทธิ ในทางความคิดนี้ ก็รู้สึกนี้มันก็อีกอย่างหนึ่ง; แต่ที่แท้มันก็มาจากสิ่งเดียวกันคือกลัวตายทางร่างกาย. เรื่องส่วนตัวบุคคล กลัวตาย แล้วทำอะไรบ้าง

นี่ก็ไม่มองเห็น เหมือนอย่างที่พูดกันแล้วว่า ความกลัวตายของคนโง่ กล่าวคือคนที่ไม่มีความรู้ ความกลัวตายนั่นเองเป็นเหตุให้ประพาศติศีลธรรม คือคิดมากไปถึงกับทำลายผู้อื่นเพื่ออยู่รอดของตัวเอง. พวกใจร้าย พวกขโมย พวกคนพาลประพาศติศีลธรรมทุกอย่างนั้น ก็ค้นคิดไป ๆ เพื่อการอยู่รอดของตัวเอง; เห็นแก่ตัว เพื่ออยู่รอดของตัวเอง ซึ่งมีมูลจากกลัวตาย, เป็นความกดดันออกมา. ถ้าเป็นความกลัวตายของคนดีมีปัญญา เป็นสัตบุรุษ, ความกลัวตายนั่นเป็นเหตุให้มีศีลธรรม และประพาศติศีลธรรม.

ที่นี้เราก็จับใจความได้อีกรูปหนึ่งคือ ความตายของคนอันธพาล คือตายทางร่างกายด้วย ตายทางศีลธรรมด้วย; ความตายของบัณฑิตไม่ตายทางศีลธรรม แม้จะมีการตายทางร่างกายคือตายธรรมดา.

การตายของพระอรหันต์ อย่างที่เขาเรียกกัน ซึ่งที่จริงไม่ตาย คือไม่มีความตายของพระอรหันต์ มีแต่คำพูด; คือไม่มีการตายของใครนอกจากการตายของกิเลส. ถ้าพูดตามภาษาคนธรรมดา ที่พูดว่า “พระอรหันต์ก็ตาย” นั้นไม่มี ไม่มีพระอรหันต์ตาย; มีแต่การตายของกิเลส คือตัวกู – ของกูมันตาย.

นี่มันไม่ใช่เรื่องเสียเวลาที่ คุณจะเอาไปนึกไปคิด พิจารณาดู ให้เห็นว่ามันต่างกันลิบ : การตายของอันธพาลอย่างหนึ่ง, การตายของบัณฑิตอย่างหนึ่ง, การตายของพระอรหันต์นั้นอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งแท้จริงการตายของพระอรหันต์ไม่มี มีแต่การตายของกิเลส.

การตายของคนพาล ขอย้ำอีกทีว่ามันตายทั้งเนื้อตัว แล้ว ก็มีการตายของศีลธรรม คือความดีความงามมันตายด้วย. เพราะคนพาลนั้น เห็นแก่ตัวและประทุษิตศีลธรรม ทำลาย ศีลธรรม.

ที่เป็นบัณฑิตไม่มีการตายทางร่างกายเหมือนคนพาล ซึ่ง หมายถึงบัณฑิตธรรมดาไม่ใช่พระอรหันต์นี้ก็มีการตายตาม ธรรมดา เพราะกลัวตายเหมือนกัน. การตายทางร่างกายตาม ธรรมดานี้ก็มี แต่ว่าการตายทางศีลธรรมไม่มี, ต้องไม่มี; เพราะ ไม่ได้เป็นผู้ทำลายศีลธรรม เพราะความเห็นแก่ตัวหรือกลัวตาย. นี้เรียกว่าความตายของบัณฑิตผิดจากความตายของคนพาลที่ ตรงนี้.

ความตายของพระอรหันต์ หรือความตายของบุคคลยอด สุดต้องพูดว่าไม่มี เพราะพระอรหันต์ไม่มีความรู้สึกว่ามีตัวกู - ของกู, ไม่มีรู้สึกว่ามีอะไรเป็นตัวกู - ของกู. ส่วนคนพาลหรือ บัณฑิต สองพวกที่ว่่านั้นมีความรู้สึกเป็นตัวกู - ของกู; ฉะนั้น มันจึงมีตาย. พระอรหันต์หมดความรู้สึกว่ามีตัวกู - ของกู มัน จึงไม่มีตาย; ฉะนั้นถ้าร่างกายแตกดับลงไป มันก็เป็นการสลาย ของเปลือกเท่านั้นเอง, มีการสลายของเปลือกนอก. เราจึงไม่ พูดว่าพระอรหันต์ตาย หรือมีความตายสำหรับพระอรหันต์. ถ้าพูดกันในแง่ศีลธรรมในแง่ของภาษาธรรม มันก็คือมีกิเลส ตาย; เป็นมาแล้วตั้งแต่ความเป็นพระอรหันต์ได้เกิดขึ้น. มันมี อะไรเหลืออยู่ มันก็มีแต่เปลือกที่บริสุทธิ์เหลืออยู่เรื่อย ๆ มา

จนถึงวาระสุดท้าย มีการสลายของเปลือกแบบนี้.

การพูดอย่างนี้ ไม่ใช่เล่นสำนวนหรือโวหาร พูดกันให้มันประหลาด ๆ ให้ฟังสนุกหรือประหลาด; แต่เป็นความหมายที่แท้จริงที่ต้องศึกษา เพื่อเข้าใจคำว่าความตาย และความลับของความตาย ที่มันเนื่องอยู่กับคนทุกคน กำลังครอบงำคนทุกคนอยู่ จนเป็นปัญหาเรื่องความตาย.

เรื่องของเราที่ต้องการจะพูด ตายเสร็จสิ้นในตัวแต่หัวนี้, ความตายที่นี้และเดี๋ยวนี้ให้เสร็จสิ้นในตัวแต่หัวนี้; นั่นก็คือ สิ่งแรกที่สุดที่จะทำได้ คือให้มันตายแห่งตัวกู - ของกู. ถ้าความตายชนิดนี้เกิดขึ้นมาเมื่อไร ก็เป็นความตายเสร็จสิ้นในตัวแต่หัวนี้. นั่นคือตายแห่งตัวกูเกิดขึ้นมาได้; มันก็ไม่กลัวตาย. มันเป็นยาแก้ตาย เป็นอะไรอันหนึ่ง ของศักดิ์สิทธิ์อะไรอันหนึ่ง ซึ่งแก้ตาย ทำให้ไม่รู้สึกลัวว่ามีตาย; เพราะฉะนั้นจึงไม่กลัวตาย.

ตายเสร็จสิ้นในตัวแต่หัวที่ มันจะทำให้ไม่กลัวตาย

ถ้าเราทำได้ คือไม่มีความรู้สึกเป็นตัวกู - ของกูที่เกิดอยู่นี้เป็นเวลาที่สบายที่สุด มีความสุขที่สุด : โดยที่เราไม่รู้สึกลัวว่าเรามีอยู่สำหรับจะตายก็ตาม; หรือโดยที่เรามีความคิดถูกต้องตามทำนองพุทธศาสนา มีสติที่ถูกต้องนั้นอยู่, การตายไม่มีความหมายไปเลยก็ตาม; หรือว่าตายได้จริง ๆ จนเป็นพระอรหันต์ไป

แล้ว ตายเสร็จสิ้นในตัวแต่หัวที่แล้วจริง ๆ เป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ไม่ตายไม่กลัวตายก็ตาม; เหล่านี้เป็นความสบายที่สุดเป็น ความสุขความสงบเย็นที่สุด.

พูดสำหรับคนธรรมดา แม้จะมีกินมีใช้ มีอำนาจวาสนา มีเกียรติชื่อเสียงแล้วก็ยังถูก “ปีศาจร้ายกาจคือความกลัวตาย” นั้น ครอบงำอยู่ ทำอะไรก็ไม่มีความสุข ยังมีปัญหา; ไม่มีความสุข มีห่วงวิตกกังวลอะไร, หาความสุขไม่ได้. ต่อให้เป็นจักรพรรดิโลกนี้ด้วย ให้เป็นจักรพรรดิในเทวโลก มารโลกอะไรก็ตาม; ก็ยังมีความทุกข์เพราะปัญหานี้.

พวกที่มีตัวกู พวกนักการเมือง พวกนักบวชอะไรก็ตาม เขาก็มีปัญหาหม่นหมอง อยู่ตลอดเวลา เกี่ยวกับเรื่องนี้. แล้วเขาก็ มองออกไปที่เรื่องอื่น; ไม่พยายามในการที่จะแก้ไขจุดสำคัญนี้ ให้หายไป : คือแก้ไขสบายเสียก่อน ให้ใจคอมั่นปลอดภัยไปร้งอีก แล้วก็จะทำอะไรได้ดี ทำอะไรได้ถูกต้อง. อย่างนี้จะไม่มีทั้งความทุกข์ ความผิดพลาดเรื่อยไป ทนทุกข์ทรมานอยู่เรื่อยไป.

**ใครจะมีอะไรก็ตามใจ; เราอย่ามีความทุกข์
อย่ามีความหม่นหมอง
ที่จะทำอะไรให้ผิดพลาดต่อไป**

เรื่องอื่นไม่สำคัญในชีวิตของคนเรา เรื่องที่สำคัญที่สุดคือ

ต้องไม่มีความทุกข์ นี่มาเป็นข้อแรก. ทำอย่างไร ๆ “กู” จะไม่ทุกข์? พุทธภาษายาหยาบคายเขาว่าอย่างนี้, กูไม่ได้เกิดมาเพื่อจะเป็นทุกข์, สำหรับจะเป็นทุกข์. ทำอย่างไร ๆ ก็จะต้องไม่ทุกข์ เข้าไว้ก่อน คิดในทางที่ไม่ทุกข์เข้าไว้ก่อน. เกิดความวิบัติ เกิดการขาดทุนเกิดการอะไร ๆ, ทั้งที่ทำดีแล้ว มันยังมีขาดทุน หรือมีวิบัติ, ก็บดทิ้งออกไปว่า เราไม่ได้เกิดมาเพื่อความทุกข์, มันต้องไม่ทุกข์เข้าไว้ก่อน. จะทำอย่างนี้ได้มันก็ต้องเข้าใจเรื่องกลัวตาย กลัวไม่ได้เป็นอยู่, เป็นความรู้ลึกซึ้งขั้นลึกอย่างกล่าวมาแล้ว, มันจึงจะไม่เป็นทุกข์. ถึงเรายังมีชีวิตอยู่ จะต้องทำอะไรอีกต่อไป ก็ต้องทำด้วยจิตใจที่มีปกติเฉลยวณฉลาด, ต้องไม่หม่นหมอง; วันหนึ่งคืนหนึ่งต้องไม่หม่นหมองไม่เป็นทุกข์โดยแท้จริง; ไม่ใช่แบบอัมธพาล.

ต้องขอโอกาสพูดถึงบ่อย ๆ ว่า แบบอัมธพาลใช้ไม่ได้ คือมันยึดอัดแบบอัมธพาล ไม่กลัวตาย ไม่เป็นทุกข์ไม่หม่นหมอง; แต่มันแบบอัมธพาล. กระทั่งไม่อยากหม่นหมอง ก็ต้องไปกินเหล้า ไปทำอะไรชนิดนั้นหลาย ๆ อย่าง. เขาถือว่าเขาไม่หม่นหมอง, แล้วทำอะไรต่อไปได้อีก; แต่นั่นมันแบบอัมธพาล. เราไม่ต้องไปกินเหล้า, หรือไม่ต้องไปทำอะไรอย่างนั้น ก็ไม่หม่นหมอง; มันต้องมีความแจ่มใสต่อไป สำหรับที่จะคิดทำอะไรต่อไปให้มันถูกต้อง.

ที่ผมเอามาพูดเสียยี่ดียวก็เพื่อผลอันนี้ ก็คือเรื่องที่เราจะต้องรู้จักที่เรียกว่าความตาย, ความกลัวตาย, กลัวจะไม่ได้มีอยู่,

กลัวจะไม่ได้เป็นอยู่. มันลึกลับซ่อนเร้นอยู่ในส่วนลึกของจิตใจ
ซึ่งในโลกนี้เขาไม่ค้นคว้ากัน. เขาไปค้นคว้าทางอื่นอย่างอื่น
แขนงอื่น จนเพื่อ, เพื่อเกินกว่าที่จะเพื่อ; แต่เรื่องที่มีมันจะแก้
ปัญหาแท้จริงได้โดยเฉพาะตามหลักของพุทธศาสนา นี้ ยังไม่
ประสีประสา ยังไม่ฝันไป จึงเอามาพูดให้ฟังในฐานะที่มีมันเป็น
เรื่องสำคัญ.

เราจะต้องรู้เคล็ดลับอันสำคัญของชีวิตในขณะนี้ จะได้สบายไม่กลัวตาย

เราไม่กลัวตายจะได้แจ่มใสไม่หม่นหมอง สบาย จะได้ไม่
กลัวตาย, เราจะได้ทำอะไรถูกต้อง ตัดสินใจถูก ทำอะไรถูกต้องที่
สุด; นั่นก็คือว่า จะไม่มีทางผิดศีลธรรมจะไม่ล่วงละเมิดศีลธรรม
หรือจะทำลายศีลธรรม; เพราะมันเป็นไปในแนวของโลกุตตร-
ธรรม, ความรู้สึกคิดนึกอย่างนี้มันเดินไปตามแนวที่ว่า จะอยู่
เหนือโลก จะอยู่เหนือปัญหาทุกอย่าง.

โลกุตตระ ตัวหนังสือแปลว่า *เหนือโลก* มีความรู้สึกคิดนึก
มีจิตใจที่มันอยู่เหนือโลก. โลกก็คือความทุกข์, คือปัญหาของ
ความทุกข์. แต่มันก็น่าสงสาร น่าสังเวช ที่ว่าแม้ในหมู่พุทธ-
บริษัทเองแท้ ๆ เดียวนี้ก็กำลังทำอะไรอย่างหนึ่งซึ่งน่าเศร้าที่สุด
ก็คือ สอนให้ไม่สนใจเรื่องโลกุตตระกันนั่นเอง, ห้ามไม่ให้สนใจ

เรื่องโลกุตตระว่าเป็นเรื่องสูงเกินไป; นั่นโดยบริสุทธิ์ใจของความโง่. คุณช่วยจำความบริสุทธิ์ใจของความโง่นั้นไว้บ้าง; ไม่ใช่ความบริสุทธิ์ใจของความฉลาด จึงตัดเรื่องโลกุตตรธรรมออกไปจากความสนใจ, ว่าทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ.

พวกหนึ่งทำด้วยความศดโกง อยากจะตีมด้าอยู่ในโลกแห่งความสกปรก, ขวนกันไม่ให้สนใจเรื่องโลกุตตระนี้, ห้ามกันไม่ให้สนใจเรื่องนี้. มันก็มีอยู่ส่วนหนึ่ง ทำโดยเจตนาของจิตใจที่เลวทราม. นี่ความเป็นอรรถพาลทางวิญญาน เป็นได้ทั้งโดยบริสุทธิ์ใจ และโดยจิตสกปรกที่ไม่บริสุทธิ์. ความเป็นอรรถพาลมีได้โดยความบริสุทธิ์ใจ, หมายความว่าไม่รู้ เป็นความบริสุทธิ์ใจของความไม่รู้ แล้วก็กลัวนิพพาน, กลัวเรื่องโลกุตตระ, กลัวเรื่องที่จะตายเสียก่อนตาย; นี่เป็นอรรถพาลโดยไม่รู้สีกตัวโดยบริสุทธิ์ใจ.

อีกพวกหนึ่งนั้น กระทบกะลุ่มกะเหลี่ย กระทบต่อความสุขทางเนื้อหนังตะพืด; นี่ก็พยายามที่จะป้องกันไม่ให้ใครไปสนใจเรื่องโลกุตตระ. พุดชั๊กชวนคนทั้งบ้าน ทั้งเมือง ทั้งประเทศ ไปแต่ในเรื่องโลกิยะ, คือสมัครเป็นพวกโลกิยะ. อย่างนี้ไม่มีในคำสอนในพุทธศาสนา, ไม่มีสอนให้คนตีมด้าในทางโลกิยะในพุทธศาสนา.

ที่ถูกควรจะต้องตั้งต้นที่โลกิยะอยู่แล้วอย่างเต็มตัว แล้วเดินก้าวหน้ามุ่งไปสู่โลกุตตระ เพราะทุกคนมุ่งเดินไปสู่โลกุตตระตามมากตามน้อย. แม้เด็ก ๆ เราก็ต้องสอนให้ไม่เห็นแก่ตัวตามประสา

เด็ก ๆ , ให้ไม่เห็นแก่ตัวได้เท่าไรก็สอนเท่านั้น. นี่ก็เรียกว่า เดินไปสู่โลกุตตระ.

พวกอันธพาลทั้งสองพวกล้วนแต่กลัวตาย, ยิ่งพวกอันธพาลทั้งรู้ ๆ โดยเจตนาจะจมอยู่ในเนื้อหนังนี้แล้ว ยิ่งกลัวตายที่สุด. คนที่หลงไหลในกามารมณ์นี้จะกลัวตายที่สุด : กลัวตายตามธรรมชาติมันก็มีอยู่ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์แล้ว, ที่นี้มาหลงมาหลงต่อกามารมณ์เข้าอีก ก็กลัวตายเพื่อส่วนนี้เพิ่มขึ้นไปอีก จึงกลัวตายอย่างที่เรียกว่าเหลือที่จะพูด ทั้งโดยรู้สึกตัว โดยไม่รู้สึกรู้ตัว. เราจะต้องเข้าใจไว้ด้วย เพื่อจะไม่ไปตกหลุมของคนพวกนี้ ซึ่งกลัวตาย หลายชั้นหลายซ้อน.

ทางพุทธศาสนา มีวิธีที่จะระงับปัญหาเหล่านี้ คือความกลัวตาย; มีชีวิตอยู่อย่างสดชื่นโดยไม่ต้องกลัวตาย ไม่มีปัญหาทางไหนหมดเกี่ยวกับความตาย. ถ้าเป็นพุทธบริษัทได้จริงต้องเป็นอย่างนี้; ถ้าเป็นไม่ได้จริงมันก็เหมือนกับตามเดิมนั้นแหละ; เรียกว่ามีมากอยู่แล้วไปเพิ่มมันทำไมอีก, ความทุกข์คือความกลัวตายนั่นมีมากอยู่แล้ว. ที่นี้วิชาอย่างนั้นไม่ต้องการความรู้เทคนิคอะไรอย่างสมัยปัจจุบันเพื่อทำการค้นคว้า จึงจะค้นคว้าได้; มันต้องการ common sense เท่านั้น.

นี่เป็นของที่น่าคิดอยู่อย่างหนึ่งว่า ความรู้ทางการดับทุกข์มันเป็น common sense ไปตามความรู้สึกรู้ใจของสามัญสัตว์. ตามสัญชาตญาณเป็นทุนรอนแล้วก็ได้ไปไต่ไป. แต่ผมรู้สึกว่ายอย่างนี้จะ เป็นเทคนิคแท้จริง คือของธรรมชาติที่ควรจะเรียกว่า

เทคนิค. ส่วนเทคนิคคือวิธีวิจัยของสมัยใหม่ทางปรัชญา ทางอะไรนี้มันเกินไป. นี่มันเป็นเทคนิคแบบอื่น, ไม่ใช่เทคนิคที่จะดับความทุกข์ของมนุษย์ ตามวิธีของพุทธศาสนา.

เทคนิคตามวิธีของพุทธบริษัทเรา หมายถึงว่าทำได้ทุกคน; ไม่ใช่ทำได้แต่พวกเทคนิคเขี่ยนพวกเดียว ทุกคนก็ทำได้; แต่วิธีการมันเป็นเทคนิค, เพียงศึกษาอบรมพอสมควรแล้ว รู้จักป้องกันออกไป ขจัดออกไป กีดกันความทุกข์ออกไป อยู่เรื่อย ๆ. นี่จะว่าเทคนิคหรือไม่ใช่เทคนิค; คุณไปคิดเองก็แล้วกัน. ผมก็ไม่ค่อยจะรู้เรื่องวิธีเทคนิคของคนสมัยนี้. ขอแต่ว่าให้ทุกคนทำได้; อย่าให้เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา.

อยากจะยกตัวอย่างมาเล่าให้ฟังอีกที่ว่า หัวใจของพุทธศาสนา ชั้นสูงสุดนั้นมาอยู่ในรูปของวัฒนธรรม ของคนธรรมดาตามบ้านเรือนของพุทธบริษัทที่แท้จริงและเกี่ยวกับความตายนี้. ฉะนั้นจึงอยากจะเรียกว่าวัฒนธรรมของการตาย ของพุทธบริษัท. พุทธบริษัทเขามีวัฒนธรรมมีธรรมเนียมประเพณีตายกันอย่างไร; อยากจะเล่าไว้บ่อย ๆ เพราะว่ามันจะอยู่เป็นอนุสรณ์ เพราะสิ่งนี้ได้สาปสูญไปอย่างน่าใจหาย.

สมัยเมื่อผมเป็นเด็กเล็ก ๆ โยมผู้หญิงเล่าให้ฟังถึงเรื่องการตายของตา คือบิดาของโยมผู้หญิง. ตามที่เล่าให้ฟังนั้นก็สรุปได้ว่า วัฒนธรรมนี้ยังมีอยู่; คือตาก็ได้พยายามตายอย่างวัฒนธรรมของพุทธบริษัท ตามประเพณีวิธีของพุทธบริษัท คือว่าตายอย่างปิดสวิตช์ ตายเหมือนปิดสวิตช์ไฟฟ้า.

ตาเป็นคนแก่อายุมาก แต่ไม่ใช่แก่หง่อม. เมื่อถึงเวลาที่จะตาย บอกว่าไม่กินอาหารแล้ว บอกเลิกอาหารแล้ว ๓ - ๔ วัน, ๔ - ๕ วัน ไม่กินอาหาร กินน้ำนิดหน่อย ผลไม้อะไรบ้าง ซึ่งก็ไม่เรียกว่าอาหาร ยังคงกินแต่ยา. วันต่อมาบอกว่ายาก็ไม่กินแล้ว; น้ำยังกินอยู่. พอถึงวันที่จะตาย แกนึ่งพุดกับผู้ที่ เป็นลูกหลาน รวมทั้งโยมผู้หญิงด้วย ถึงเรื่องที่จะตาย; แล้วก็ไล่คนที่ร้องให้ ออกไป ๆ ยังเหลืออยู่คนเดียวที่กล้า ที่บังคับตัวได้ ที่ไม่ร้องให้. พุดตามที่พุด ซึ่งก็หลายนาที่อยู่เหมือนกัน แล้วจึงของนิ่งแล้ว ขอตาย, ตายอย่างที่คุณต้องจับให้นอนลงไป.

นี่วิธีตายอย่างปิตสวิตซ์ตามธรรมเนียมโบราณของพุทธบริษัทที่ดี ที่ประพฤติที่อบรมกันมาอย่างดี. เขาทำได้กระทั่งว่า จะตายลงในการหายใจครั้งไหนเป็นการหายใจครั้งสุดท้าย; อย่างนี้จะต้องเป็นคนฉลาด ศึกษาพอแล้ว และสังเกตอยู่เสมอว่ามันใกล้จะตายเข้ามาทุกที มันเป็นอย่างไร, อีกกี่วันจะตาย อีกกี่ชั่วโมงจะตาย, อีกเท่าไรจะตาย, จะตายลงในการหายใจครั้งไหน; เขาเตรียมการได้อย่างนี้, เขาตายได้ด้วยการหายใจครั้งนั้น นี่เทคนิคหรือไม่เทคนิคอย่างนี้ คุณไปคิดดูเอาเอง.

วิธีตายอย่างนี้มีคำอธิบาย อยู่ในคำอธิบายในเรื่องอานาปานสติโดยสมบุรณ์ ทำให้กำหนดการตายได้ในการหายใจครั้งไหน. มีพระอรหันต์ยืนตาย; พระอรหันต์หรือไม่ก็ไม่ทราบ. แต่มีเรื่องเล่าไว้ในอรรถกถาอานาปานสติ : มีการแสดงให้เห็นเพื่อให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนชั้นหลัง, เขาใช้คำอย่างนั้น; คือระบุจะ

ตายลงในการหายใจครั้งไหนที่ตรงนั้นเลย. มีพระเถระองค์หนึ่งเดินจงกรมไปมา ๆ อยู่ที่ที่ทำไว้จงกรม; ท่านกำหนดการตายที่กึ่งกลางของทางเดินจงกรมพอดี, แล้วก็ยืนตาย. นี่ผลของการมีอานาปานสติสูงสุด; ตายได้อย่างปิดสนิทคือการหายใจครั้งนั้นเลย.

นี่เป็นธรรมเนียมประเพณีที่ดีของพุทธบริษัทมาแต่กาลก่อน, สำหรับพุทธบริษัทที่เข้าถึงพุทธศาสนาที่เรียกว่ามีภูมิสูงก็ต้องพยายามจะตายอย่างนี้ทั้งนั้น. มันอาจเป็นวัฒนธรรมเก่าแก่อินเดียที่แม่เป็นพวกอื่นที่ไม่ใช่พุทธบริษัท เขาก็พยายามจะตายอย่างนี้. นี่พวกมีภูมิธรรมสูง แม้ในศาสนาอื่นที่เป็นคู่แข่งขันกับพุทธศาสนา. คุณดูเถอะ เขาควบคุมความตายกันได้อย่างไร; ขจัดปัญหาของการตายไปได้อย่างไร. เดียวนี้เราไม่เป็นอย่างนั้น ไม่ประสีประสากับการเป็นอย่างนั้น. มีการต่อสู้ดิ้นรนอย่างผิด ๆ ที่จะไม่ให้ตายเอาไว้อะไร; มันก็ไม่มีโอกาสที่จะตาย อย่างปิดสนิทไฟ. มันก็ตายอย่างสลึมสลืออยู่ ด้วยอำนาจของการบริหารทางหยุกยาทางฟิสิกส์อะไรก็ตาม; มันเดินคนละทางอย่างนี้.

คุณจะพอใจวิธีอย่างนี้หรือไม่ก็สุดแท้; แต่ว่าอยากจะทำให้ทราบไว้ แล้วไปเลือกดู เพื่อว่าจะไม่ตายโหง. ขออภัยใช้คำหยาบคายเรื่อย ๆ; เพื่อว่าทุกคนจะไม่ตายโหง สำหรับความหมายของผมมัน มีความหมายว่า การตายโดยไม่สมัครจะตายเรียกว่าตายโหง. ไม่ใช่ต้องให้ควายขวิดตาย รถทับตาย ฯลฯ;

การตายที่มันเข้ามาตัดชีวิตของผู้ที่ไม่อยากตายเรียกว่าตายโหง ซึ่งเป็นการตายโหงภาษาวิญญูณ ภาษาธรรมะ.

เราจะขจัดความตายโหงนี้ได้โดยวิธีธรรมะ รู้ธรรมะ, จัดความตายเหมือนกับจัดของ เหมือนปิดสวิตซ์ไฟอย่างนี้ ด้วยสติสัมปชัญญะอย่างยิ่ง; นี่คือนิยามตายโหง ตายแบบที่ผมเข้าใจ. จึงอยากจะขอร้องให้ทุกคนเข้าใจ เพื่อว่าจะมีโอกาสได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษยศรัทธาจะได้รับ ในการเกิดมาเป็นมนุษย์.

รวมความว่าเรื่องอะไรต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความตายก็มีอยู่อย่างนี้. ถ้าภาษาคน ภาษาธรรมดา ก็เรียกว่าตายอย่างดีที่สุด. ภาษาธรรมะของผู้รู้ว่าไม่ตาย นี่คือนิยามตาย. ความที่ไม่มีสติ - ของกุเพื่อจะตาย คือความไม่ตาย; มีแต่การเปลี่ยนแปลง, เป็นเรื่องของสังขาร ดิน น้ำ ลม ไฟ อะไรก็ตาม เรื่องของธรรมชาติ; ไม่มีการที่จะตาย ไม่ตายโหง. ถ้ามีสติ - ของกุไม่อยากจะตาย มันดิ้นรน ต่อสู้อย่างนั้น อย่างนี้อยู่ จนสุดเหวี่ยง ตายในนาที่ สุดท้าย มันตายไปอย่างไม่มีสติ; เรียกว่าตายโหงเพราะไม่มีสติ นั่นเอง.

ขอให้ทุกคนพยายามที่จะเข้าใจ และแก้ปัญหาเรื่องนี้ให้ดีที่สุด ไม่ให้ความตายมาครอบงำย้ายเล่นได้เหมือนคนไม่รู้จักความตาย; จนเกิดปัญหายุ่งยากขึ้นในโลก วกกันไม่มีที่สิ้นสุด นี้ก็มาจากข้อนี้, มาจากกลัวตายอย่างไม่ประสีประสา กลัวตายอย่างซ้ซลาดตาขาว กลัวลัทธิของตัวจะตาย; อย่างนี้ก็มึปัญหาที่ยุ่งยากทั่วโลก. แก้ปัญหาส่วนบุคคลให้ได้เสียก่อน แล้วปัญหา

สุโขทัย

ทั้งหมดของโลกก็จะแก้ได้. โลกนี้ก็จะมีความราบรื่นเยือกเย็น มีสันติภาพแท้จริงและถาวร.

ขอให้พุทธบริษัทมีส่วนช่วยโลกให้เป็นอย่างนี้ทุก ๆ คน; เรื่องปัญหาเกี่ยวกับความตายมีกว้างขวางอย่างนี้.

เวลาหนึ่งชั่วโมงก็หมด.

ገጽ ፳፻፲፱

“ความตาย” กับ “ความอยู่”^๑

๑

ที่จริงความตาย กับความอยู่นี้ เป็นเรื่องเดียวกัน, โดยพหุตินัยมีความสำคัญอยู่ที่เรื่องเดียวกันคือความอยู่ เพราะความตายนี้ เป็นความตรงกันข้าม หรือความหมายของความไม่ได้อยู่. ถ้าได้อยู่ก็คืออยู่ ถ้าไม่ได้อยู่เราเรียกว่าตาย. ความรู้สึก ๒ อย่างนี้เป็นต้นตอของความรู้สึกต่าง ๆ ที่เป็นคู่ ๆ ในทาง positive และ negative เรื่อยมา. มนุษย์มีปัญญาที่มีความรู้บัญญัติคำขึ้นใช้ก็มีคำเกิดขึ้น; แต่สำหรับสัตว์มันไม่มีภาษาพูด ไม่ได้บัญญัติคำ มันก็มีแต่ความรู้สึก, แต่ความรู้สึกของมันก็เหมือน ๆ กันคือเป็น positive และ negative คือได้ กับไม่ได้; ได้ก็คือความอยู่ ไม่ได้ก็คือความตาย. สัตว์รู้สึกในความอยู่และความตายได้เหมือนกัน มันจึงกลัวตายเหมือนกันเพราะมีสัญชาตญาณดั้งเดิมอันสำคัญกล่าวคือ ความหมายอยู่, ความอยากจะยังคงอยู่ความยังคงมีตัวเราอยู่, เป็นเรื่องสำคัญทั้งหมดของสัญชาตญาณ อย่างที่ได้พูดกันวันก่อนแล้ว,

๑ ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาสชุด “สัญญาตาปริทรรศน์”

(หมวดที่ ๔ ชุดขุมนุญธรรมบรรยาย อันดับที่ ๓๘ บนพื้นแถบสีน้ำเงิน),
เรื่องที่ ๒๑ ความหมายอันสืบสนระหว่างความตายกับความอยู่,

๓๑ สิงหาคม ๒๕๑๒, หน้า ๓๓๖ - ๓๕๓.

ขออ้าอยู่เสมอว่าให้นึกถึงความอยากจะคงอยู่ ข้อนี้เป็นเรื่องสำคัญที่สุดของปัญหาทั้งหมด. เราไม่เห็นด้วย โดยเฉพาะที่ซิกมัน ฟรอยด์หรือใครที่เขาพูดว่า : “กามารมณีนั่นมันเป็นเรื่องใหญ่กว่าทั้งหมด เป็นที่มาของทุกเรื่อง”; นี่เพราะพูดอย่างชาวบ้าน ไม่ได้เป็นนักจิตวิทยาก็พูดไปในแนวของภาษาคนคนธรรมดา, ภาษาคนที่ลืกลงกว่ากามารมณ คือความมีตัวตนอยู่ ความอยากมีตัวตนอยู่. กามารมณเป็นเรื่องที่แฝงอยู่กับความอยากมีตัวตนอยู่. **ปัญหาเรื่อง “จันอยู่” นี้จึงเป็นปัญหายิ่งกว่าเรื่องกามารมณ**, มีกำลังยิ่งกว่ากามารมณ; เหมือนกับที่พูดว่าพวกพรหมก็ยิ่งกลัวตาย เพราะยิ่งอยากอยู่ยิ่งกว่าพวกอื่น เพราะพบความสุขสบาย ชนิดที่ดีที่สุดก็อยากอยู่ยิ่งกว่าพวกอื่น.

ลองเปรียบเทียบกันดูอย่างนี้ก็ได้ว่า ความรู้สึกทางกามารมณที่รุนแรงก็ยิ่งสู้ความรู้สึกที่เกี่ยวกับตัวกูไม่ได้; เช่นว่าพอเรื่องตัวกูมันถูกกระทบกระเทือน ตัวกู – ของกูมันถูกกระทบกระเทือน กามารมณก็หายไป เช่นความละอายมันเกิดขึ้นในขณะนั้น ความรู้สึกทางกามารมณก็หายไป; การประกอบกิจกรรมทางเพศทำไม่ได้ในเมื่อมีคนมองดูอยู่ ผู้นั้นจะรู้สึกละอาย. อย่างสัตว์เดรัจฉาน มันไม่รู้สึกละอาย มันก็ทำไปได้; แต่มนุษย์มีความรู้มีความคิด มีอะไรบัญญัติกันขึ้นอย่างนั้น อย่างนี้ ว่าเป็นสิ่งที่น่าละอาย; เมื่อความละอายเกิดขึ้น ความรู้สึกทางกามารมณก็หายไป.

ความรู้สึกทางตัวกู่มันแรงกว่าความสัมพันธ์ระหว่างเพศ เช่นเกี่ยวกับกามารมณ์ของผู้หญิงผู้ชายก็ตาม ถ้าอีกฝ่ายหนึ่ง ถูกสบประมาท โดยเฉพาะสบประมาททางพ่อแม่พี่น้องอย่างนี้ ความรักหรือกามารมณ์มันก็หายไป. อย่างเช่นคูรักที่เป็นยอด สุดชีวิตจิตใจอะไรกันก็ตามแต่ที่จะเรียกกัน; พอเกิดดูถูกกันทางพ่อแม่ขึ้นมาเท่านั้นความรู้สึกรักหรือรู้สึกทางกามารมณ์นั้นจะหายไป อาจจะต้องหน้าคนรักที่เคยสุดสวาทซาใจได้ทันที. นี่ความรู้สึกทางอัสมิมานะ หรือทางตัวกู่มันแรงกว่าความรู้สึกทางกามารมณ์มันจึงมีเรื่อยอย่างนี้. หรือพอเกิดกลัวตายขึ้นมาเท่านั้น ความรู้สึกทางกามารมณ์ก็หนีกระเจิดกระเจิงไปไหนก็ไม่รู้.

๒

มีนิทานเป็นจำพวกเกร็ดหรือปกิณณกะ เล่ากันอยู่ในเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าอโศก และน้องชายหรือหลานชายของพระเจ้าอโศก ชื่ออะไรก็อย่าเอาเป็นสิ่งสำคัญ ชื่ออโศก หรืออะไรก็สุดแท้ ไม่สำคัญที่ชื่อ. คนนั้นเกิดสงสัยขึ้นมาว่า พวกพระที่มีชีวิตอยู่อย่างบรรพชิตนั้น จะละความรู้สึกทางเพศได้อย่างไร? เพราะว่าตัวเขานั้นเพียงแต่เห็นสัตว์ประเภทเนื้อ กวาง ทราย กระทำกิจกรรมระหว่างเพศกันอยู่ในป่า เขาก็ยังมีความกำหนด; ส่วน

พวกพระจะรู้สึกอย่างไรเกี่ยวกับความกำหนด ที่พูดว่าจะหมดความกำหนดนั้นไม่อยากจะเชื่อ.

พระเจ้าอโศกผู้มีอำนาจจึงส่งเจ้าองคินี ไปอยู่ในคุกทรมาน; ในสมัยนั้นก็มีคุกทรมาน ซึ่งเหมือนกับนรกในภาพเขียนตามฝาผนังโบสถ์ทุกชนิด บางทีนรกตามฝาผนังโบสถ์คงมีมูลมาจากเรื่องนี้. คล้าย ๆ กับว่าจะเอาตัวไปลงโทษในคุกทรมานสักระยะเวลาหนึ่ง; แล้วก็ไปเอาตัวกลับมา ถามว่าเป็นอย่างไรบ้าง เมื่ออยู่ในคุกทรมาน หรือกำลังจะต้องรับการทรมานเช่นนั้น ? ความรู้สึกทางกามารมณเป็นอย่างไร ? น้องชายคนนั้นเลยนึกได้หมด ว่าความรู้สึกทางกามารมณเกิดไม่ไหว แม้ว่าจะมีการเปลือยกายหรืออะไรในคุกทรมานนั้น ถูกกระทำอย่างทารุณมันก็ไม่รู้สึก เพราะว่าความตายมันมาชะเง้อมองอยู่.

พระเจ้าอโศกก็บอกว่านั้นแหละ เหมือนกันกับภิกษุผู้ปฏิบัติในศาสนาเมื่อมองเห็นความตายอย่างชัดแจ้ง มองเห็นความหมายของความตาย; เห็นโทษทุกข์ของความตายอย่างชัดแจ้ง เหมือนกับมันมาชะเง้อมองอยู่ แล้วกามารมณจะครอบงำภิกษุเหล่านั้นได้อย่างไร. นี่คือคำตอบ ว่าทำไมภิกษุจึงไม่รู้สึกกำหนดแม้เมื่อเห็นเนื้อทรายประกอบกรรมระหว่างเพศอยู่ตามป่า ที่ภิกษุอาศัย.

ตรงนี้ควรจะนึกถึงวิธีสอนธรรมะของคนฉลาดนี้ว่า เขาไม่ได้พูดกันแต่ปาก; เขาส่งไปให้ประสบเข้ากับอะไร อย่างไม่อย่างหนึ่งแล้วมันรู้ขึ้นมาเอง; เรายังแต่สอนกันแต่ปากจึงรู้กัน

ลำบากอย่างนี้. เมื่อความตายคุกคามอยู่ ความรู้สึกทาง
 กามารมณ์ก็หนีกระเจิดกระเจิงไปเอง กระจัดกระจายไปไหน
 หมดยังไม่รู้; ความหมายของความตายหรือเมื่อเกิดรู้สึกเป็นของ
 ไสโครกขึ้นมา ความรู้สึกระหว่างเพศก็หายไป, หรือรู้สึกเป็น
 เหมือนมีเชื้อโรคขึ้นมา ความรู้สึกทางเพศก็หายไป. สิ่งเล็ก ๆ
 น้อย ๆ ที่เห็นกันอยู่นั้นก็พอจะรู้สึกได้ ว่าความรู้สึกที่เห็นแก่ตัว
 มันมากกว่าที่เห็นแก่กามารมณ์; พอรู้สึกว่าไสโครกหรือมี
 เชื้อโรคขึ้นมาเท่านั้น กามารมณ์มันก็หายไปได้.

ความกลัวมันก็หมายถึงความไม่อยากตาย; ฉะนั้น ความ
 ตายมีอำนาจ มีกำลัง มีปัญหา ยิ่งกว่ากามารมณ์ จึงอยากให้
 รู้จักสิ่งทีเรียกว่าความตายให้มากออกไป ๆ ว่าเราอยู่ได้นั้นเพราะ
 อำนาจของความอยากอยู่หรือไม่อยากตาย; ไม่ใช่อำนาจของ
 ความหวังในกามารมณ์ ซึ่งมันเป็นเรื่องเล็ก. มองดูในแง่ของ
 ความตายมีอยู่ อย่างนี้มีลักษณะเป็น negative, ความอยู่มัน
 ตรงกันข้ามจึงเป็น positive. ตลอดเวลาที่มันเป็น negative
 positive อยู่ ปัญหาที่ยังมีอยู่เรื่อย; เพราะฉะนั้นจิตใจต้องสูง
 อยู่เหนือความหมายของคำว่า “เกิด” กับ “ตาย” จึงจะเรียกว่า
 ที่สิ้นสุดของความทุกข์. ถ้าไม่เช่นนั้น ยังไม่ใช่ความดับทุกข์ที่
 สิ้นสุด มันเพียงแต่กลับไปกลับมา.

๓

มนุษย์มีความรู้สึกมากขึ้น ๆ ในเรื่อง negative positive นี้ แล้วก็แรงขึ้นจนรู้จักพูด รู้จักบัญญัติ เกี่ยวกับความหมายของ คำ ๒ คำนี้; ส่วนสัตว์มีแต่ความรู้สึก. ฉะนั้นปัญหามันก็ไม่มีมากเพราะไม่ได้เป็นนักภาษาเหมือนมนุษย์ มันก็กลายเป็นเรื่องตามธรรมชาติธรรมดาสามัญ ผ่านไป ๆ ได้ตามธรรมชาติ; สำหรับมนุษย์นี่ไม่เป็นอย่างนั้น มนุษย์มีสติปัญญา มากก็เลยคิดมาก คิดมากจนเกินจำเป็น กลายเป็นนักคิด. ถ้าความคิดมันเกินไปไม่ถูกทางมันก็เพ้อเจ้อ คิดจนตายแล้วตายอีก, ตายแล้วตายอีก มันก็ไม่พบจุดจบของความทุกข์; ฉะนั้นระวังให้ดี ผู้ที่ชอบคิดหรือเป็นนักคิด, ระวังให้ดี; อย่าให้มันเดินหรือไหลไปในลักษณะที่ไม่รู้จักจบ ในทิศทางที่ไม่รู้จักจบ.

เราต้องรู้จักสิ่งที่จะเอามาคิด วัตถุประสงค์สำหรับคิด คือสิ่งที่เราจะเอามาคิด, แล้วก็ต้องรู้จักวิธีที่จะคิด มันจึงจะไปสู่จุดจบของปัญหาหรือของความทุกข์. เดียวนี้เราไปเอาอะไรไม่รู้มาคิด เพราะว่าตกอยู่ใต้อำนาจของกามารมณ์ เป็นเรื่องของกามารมณ์ไปหมด; หรือเอามาคิดก็ไม่ถูกวิธี จึงไม่นำไปสู่จุดจบของความทุกข์. เราคิดกันแต่ในทางที่จะเอา จะได้ จะเป็น เพื่อจะได้เป็นโทษของมันให้มากขึ้น.

อย่างเอาเรื่องกามารมณ์มาคิด นี่ก็ตกอยู่ใต้อำนาจ

กามารมณ. แล้วเอาเรื่องกามารมณืมาคิด ก็คิดไปแต่ที่จะเป็น ทาสกามารมณืโดยไม่รู้สึกรู้ตัวอย่างยั้ง ๆ มากขึ้นเท่านั้น, แล้ว มันจะจบได้อย่างไร จนเป็นทาสของกามารมณื จนเป็นทาสของ ความคิด. คำว่า “เป็นทาสของความคิด” อาจจะไม่มีในภาษา พุทธธรรมตาของนักศึกษาในสมัยปัจจุบัน; แต่ทางภาษารธรรมะ ทางภาษาศาสตร์นามีมาก เขารู้จักกันดีและเขากลัวมัน, กลัวที่ จะตกเป็นทาสของความคิด ซึ่งทำให้เสียเวลาหรือตายเปล่าก็ได้. ฉะนั้นเราต้องหยิบเรื่องที่จะมา**คิดให้ถูกต้อง และคิดให้ ถูกวิธี**; มีความถูกต้องในการเอาเรื่องมาคิด แล้วคิดให้ถูกต้อง ในการคิดด้วย.

สำหรับผู้ที่ไม่เคยฟังก็อาจจะพูดเสียเลยเถิดว่า คิดให้ถูกต้อง ได้แก่ (๑) มันคืออะไร ? (๒) มันมาจากอะไร ? (๓) รสอร่อย หรือความเป็นเหยื่อล่อของมัน ความเป็นเหยื่อล่อมนุษย์ รส อร่อยของมันเป็นอย่างไร ? (๔) พิษร้ายอันตรายของมันคืออะไร จากสิ่งเดียวกันนั้น ? (๕) วิธีที่เราจะชนะมันคืออย่างไร ? คือวิธี ที่เราจะพ้นจากอันตรายของสิ่งนี้ หรือเรียกว่าวิธีที่เราจะชนะมัน คืออย่างไร ?

บททวนอีกทีหนึ่ง ว่ามันคืออะไร ? มันมาจากอะไร ? รส อร่อยของมันคืออะไร ? และอันตรายของมันคืออะไร ? และวิธี ที่เราจะชนะมันคืออะไร ? รวมเป็น ๕ เรื่องด้วยกัน.

ข้อที่ ๑ มันคืออะไร ? ข้อแรกก็แทบไม่รู้แล้ว ยังตอบ ปัญหาไม่ได้ไม่ถูก เพราะมองไปในแง่ที่ไม่ถูกวิธี แล้วไปมอง

เตลิดลึกเข้าไปในทางที่จะไม่พบคำตอบหรือคำตอบนั้นจะพบเท่าไรก็ไม่มีความหมาย.

ข้อที่ ๒ พอมาถึงปัญหาที่ว่า **มันจากอะไร** ? อีกทีหนึ่งแล้ว มันยิ่งไปกันใหญ่ ยิ่งลึกกลับเข้าไปในดงของความมืด มันคิดไม่ถูกวิธี. คิดอย่างไรวิธีปรัชญาสมัยนี้จะไปรู้ได้อย่างไรว่ามันมาจากอะไร ? มีเหตุอย่างไร ? มันก็ไปกันใหญ่ ไปกันจนไม่รู้จุดจบ; เพียงข้อ ๒ มันก็รู้จุดจบแล้ว ไม่มีคำตอบที่ถูกต้อง. เมื่อคิดจนตายก็ไม่รู้ เพราะฉะนั้นนักคิด นักค้นคว้า นักวิทยาศาสตร์ นักปรัชญาแห่งยุคปัจจุบันก็มาติดอยู่ที่นี้; แทนที่จะพบว่ามันคืออะไร ? หรือจากอะไร ? มันก็ไปพบในแง่ที่จะเอาไปเป็นเรื่องอรวรรยคือข้อที่ ๓.

ข้อที่ ๓ **รสอรวรรยของมันคืออะไร** ? ก็หลงกันอยู่แต่ในเรื่องอรวรรย ๆ ๆ เรื่อยไปไม่มีจุดจบอีกเหมือนกัน.

ข้อที่ ๔ **ส่วนที่เป็นอันตรายของมันคืออะไร** ? เลยไม่ต้องพบกัน เพราะเป็นเรื่องทางวิญญาณมากไป.

ข้อที่ ๕ พอถึงข้อนี้ก็มาถึงวิธีที่ว่า **จะเอาชนะมัน** ก็เลยไม่พบใหญ่ เพราะไปจมอยู่เสียแต่ที่รสอรวรรยของมัน พบแต่ในแง่ที่เป็นรสอรวรรย เป็นความอรวรรยทั้งนั้นเลย.

การค้นคว้าทางวัตถุมันเดินไปในแนวนี้ แล้วไปติดตั้งอยู่ที่นี้ไม่จบ ไปติดตั้งอยู่ที่นี้คล้าย ๆ ว่าจบ มันติดตั้งอยู่ที่ความอรวรรยนี้เรียกว่าการค้นคว้าอย่างวัตถุ อย่างโลกปัจจุบัน นิยมกันอยู่แต่เรื่องวัตถุเป็นอย่างนี้ จึงไม่ไปพบที่สุดที่จบของเรื่องทั้งหมด

ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตหรือความทุกข์.

๑

ที่นี้ก็มาถึงพวกเราที่อยากจะรู้ธรรมะ ที่บวชเข้ามานี้อะไร
จะรู้ธรรมะ อยากรู้จะศึกษาธรรม อยากรู้จะปฏิบัติธรรมะ แล้วได้
ผลสุดท้ายของธรรมะ ซึ่งจะเป็นเรื่องทำนองเดียวกันไม่ได้กับ
เรื่องทางวัตถุ; มันต้องมีวิธีการเฉพาะของเรา. ฉะนั้นปัญหาหรือ
วัตถุที่จะต้องคิดนั้นจึงต่างกัน; และปัญหาที่จะต้องเอามาคิด
ผมก็เห็นว่า **เรื่องความตายและเรื่องความอยู่เป็น** เป็นเรื่องที่ต้อง
คิด เป็นเรื่องที่จะต้องเอามาเป็นวัตถุ เป็นตัว material.

**ข้อแรก ที่จะต้องคิด ก็ได้แก่ มันคืออะไร ?
มีปัญหาเกี่ยวข้องกับอย่างไร ?**

แต่แล้วอย่างเดียวกันอีก คือจะต้องคิด หรือว่าวิธีคิดที่ถูกต้องวิธี
ถ้าไม่เช่นนั้นมันเตลิดเปิดเปิงไปเป็นเรื่องไม่รู้จกจบอีก; เป็นเรื่อง
ไม่รู้จกจบ มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร.

การที่จะคิด หรือว่าจะพิจารณา หรือว่าจะมองอะไรก็ตาม
วิธีของการศึกษาธรรมะ ก็ต้องมีหลักเกณฑ์ที่มีความถูกต้อง

อย่าให้มันเลยไป. ถ้าจะไม่ให้มันเลยไปมันก็จะต้องรู้ความหมายที่จำกัดอยู่ ที่มีอยู่เฉพาะ ๆ หรือถูกต้องสำหรับคำ ๆ นั้น. ที่นี้เรารู้ไม่ได้ เพราะเราเป็นคนธรรมดา ซึ่งเป็นมนุษย์ธรรมดา เป็นชาวบ้านธรรมดา ย่อมรู้ความหมายทั้งหมดไม่ได้ เพราะไปรู้แต่แง่ของชาวบ้านธรรมดา จึงเกิดการสับสนขึ้นมา ตั้งแต่แรกคิด.

อยู่ ๆ เราจะมาเริ่มคิด อย่างนี้ มันก็มีปัญหา มาก เพราะ ว่าล้วนแต่เป็นสิ่งที่เราไม่เคยรู้ไม่เคยคิด; แล้วเราไปปรับเอาความคิดของผู้ที่คิดได้แล้ว เอามาติดตามมันอยู่กันคนละระดับ : เราเป็นคนดิบไม่รู้อะไรเลย ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งเช่นพระอรหันต์ท่านมองเห็นสิ่งทั้งปวงครบถ้วนถูกต้อง แล้วท่านพูดไว้ในภาษาธรรมคิดภาษาของผู้ที่รู้และเห็นอย่างถูกต้อง. เราคนดิบ ๆ เป็นชาวบ้าน เป็นปุถุชนไปปรับเอามาคิด มันผิดฝาผิดตัวกันอยู่ในปัจจุบันนี้.

เราไม่ได้ตั้งต้นคิดจากจุดแรกที่สุด แต่มาคิดในปมที่เป็นชั้นกลาง ๆ หรือปมสุดท้ายของผู้ที่คิดออกแล้ว มันเลยสับสนกันใหญ่ เพราะความหมายไม่เหมือนกัน. เพราะฉะนั้นผมจึงมองเห็นว่าเป็นความสำคัญอยู่ไม่น้อย ที่เราจะต้องรู้ความสับสนของความหมายของคำหนึ่ง ๆ และโดยเฉพาะความสับสนระหว่างคำที่มันเกี่ยวกันเป็นคู่กันคือเป็น positive negative ต่อกันนี้ มันก็ยิ่งมีความยากลำบากมากขึ้น เช่นคำว่า ความตาย กับ ความอยู่.

ขอให้ทุกคนมองให้ดีเป็นพิเศษว่า วิธีของธรรมชาติ หรือวิธีคิดพิจารณาธรรมชาติในทางศาสนา มันไม่เหมือนกับวิธีคิดค้นอย่างของชาวบ้านในทางโลก ๆ.

การคิดค้นอย่างวิธีของชาวบ้านอย่างโลก ๆ ที่เจริญที่สุด แม้จะเจริญที่สุดในสมัยนี้นั้น ก็คิดเป็นเรื่องอย่างที่เรียกว่า “ค้ำนึ่งค้ำนวดตามเหตุผล” speculation อย่างวิธีของตรรกหรือ logic, แล้วก็ไปเอาเรื่องวัตถุข้างนอกเป็นหลักเสียมากกว่า; หรือว่าอย่างดีที่สุด ก็เอาสมมุติฐานคือ hypothesis ที่สมมติขึ้นมาว่า มันจะมีปัญหาอย่างไร, ที่เรียกกันว่าสมมุติฐานหรืออะไรก็แล้วแต่จะเรียก, ให้รู้ไว้ว่ามันเป็นเรื่องสมมติขึ้นมาเพื่อตั้งปัญหาว่าเป็นอย่างไรเท่านั้น.

เราจะคิดเรื่องความตายหรือความอยู่ ก็ไม่รู้จักตัวความตายหรือความอยู่ ก็ต้องสร้างสมมุติฐานนี้ขึ้นมา แล้วคิดลงบนนั้น ด้วยวิธีค้ำนึ่งค้ำนวดตามเหตุผล; นี่เป็นวิธีวิทยาศาสตร์หรือปรัชญาสมัยปัจจุบัน. ส่วนทางศาสนา ทางธรรมชาติ ทางภาษา วิญญาณนี่ไม่ใช่สมมุติฐานเป็นวัตถุสำหรับคิด จะต้องเอาความรู้สึกจริงในจิตใจเป็นตัววัตถุสำหรับคิด; ถ้าจะเรียกว่าเป็นสมมุติฐานก็เรียกได้ แต่มันยังไม่ใช่ หรือไม่ถูก. มันไม่ใช่สมมุติฐานที่ตั้งขึ้นด้วยเหตุผล แต่มันเป็นเรื่องที่รู้สึกอยู่จริง รู้สึกอยู่แล้ว รู้สึกมานานแล้ว ที่เรียกว่า experience ทางฝ่ายวิญญาณฝ่ายจิตใจซึ่งรู้สึกอยู่จริงในจิตใจ. มันคนละอันกันกับ hypothesis ซึ่งสมมติขึ้นตามเหตุผล; ฉะนั้นการที่ลงมือคิดจึง

ตั้งต้นผิดกัน ตั้งจุดลงไปผิดกัน.

การพิจารณาในทางธรรมะจะต้องเอา experience ทางจิตใจโดยเฉพาะมาเป็นเงื่อนต้นแห่งวัตถุสำหรับคิด จึงจะสะดวกหรือทำได้ดี และเฉพาะผู้ที่ผ่านชีวิตมามากแล้วเท่านั้น ฉะนั้นการบวชตามแนวเดิมของเขา จึงมีแต่เฉพาะผู้ที่ผ่านโลกมาจนเอือมระอาแล้วจึงไปบวช แล้วก็ไปคิด. แม้จะคิดเรื่องความตายหรือความอยู่ ก็คิดออกมาจากความชัดเจน ความรู้สึกที่เป็นอยู่จริง ๆ ในจิตใจที่ผ่านมาแล้วแต่หนหลัง ตั้งแต่เกิดจนแก่กระทั่งบัดนี้; เขาจึงคิดลงไปบนตัวของของจริง คือความรู้สึกจริง ๆ.

ถ้าเราจะให้นักเรียนในมหาวิทยาลัยสมัยนี้ คิดเรื่องนี้ ก็จะต้องตั้งสมมติฐานขึ้นมา ว่าความเกิดคืออะไร? ความตายคืออะไร? ความอยู่คืออะไร? ตามวิถีคิดของเขา มันคนละวิถีคนละเรื่อง; ผลออกมามันจริงด้วยกัน แต่จริงไปคนละทาง. ถ้าเอาของสองอันนี้มาประสานกัน มันก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นในครั้งแรกคือความขัดแย้ง หรือความสับสนปนกันยุ่งในคำพูดคำเดียวกันแต่ความหมายต่างกัน : ภาษาชาวบ้านกับภาษาธรรมะของผู้รู้มันมีอยู่ต่างกัน.

ปัญหาที่เกิดขึ้นอีก ว่าผู้รู้ธรรมะแล้วก็ยังพูดภาษาชาวบ้าน พระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ทั้งหลายผู้รู้แล้ว ผู้หลุดพ้นแล้ว เวลาจะพูดไม่มีภาษาของตัวเองสำหรับพูด; แต่มีความหมายของตัวเอง โดยเฉพาะ แล้วไปพูดภาษาชาวบ้าน. ฉะนั้นภาษาชาวบ้านที่พระอรหันต์พูด จึงมีความหมายอีกแบบหนึ่ง ตามแบบของ

พระอรหันต์ เหมือนที่เราเคยอธิบายมาแล้วในเรื่องภาษาคน ภาษาธรรม. ไปอ่านดูใหม่ก็ได้เรื่องภาษาคนภาษาธรรม ผู้รู้ธรรม หรือผู้บรรลุธรรม ก็ต้องพูดภาษาคน แต่ความมุ่งหมายที่พูดนั้นต่างกัน.

๕

ที่นี้เราก็มามีถึงคำสำคัญ ๒ คำที่จะพูด คือความตาย หรือความอยู่ เพื่อจับหลักใหญ่ ๆ ที่เป็นความสับสน ทำให้เข้าใจยาก. เราคนธรรมดาสามัญเกิดขึ้นมาเจริญขึ้นมาตามลำดับ มีวิวัฒนาการมาตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติล้วน ๆ ที่เป็นสัญชาตญาณ จนกระทั่งเกิดความรู้สึกเป็นความตาย หรือเป็นความอยู่ขึ้นมา เป็น negative คือตาย, เป็น positive คืออยู่ขึ้นมา; เราก็มีความหมายแต่ตามแนวนี้โดยเฉพาะ. พอพูดว่าตาย หรือไม่ได้อยู่ หรือ ว่างไปเสียจากอยู่ ก็หวาดเสียว หรือสะดุ้ง เพราะกลัวตาย.

นี่ปัญหาคือความกลัวตายอย่างที่พูดกันแล้วโดยละเอียด ในครั้งที่แล้วมา ๒ - ๓ ครั้ง ปัญหาคือความกลัวตายเป็นอย่างไร ? ความตายตามความหมายของคนธรรมดาเป็นอย่างไร ?

ความอยู่ก็คือความไม่ตาย นี้คู่แรก คล้าย ๆ กันกับของสัตว์เดรัจฉาน ความตายกับความอยู่คู่แรกของมนุษย์กับสัตว์

เดรัจฉาน.

ต่อมามนุษย์เขยิบขึ้นมาเป็นว่า **ความไม่มีธรรมะ ไม่มีศีลธรรมนั้นแหละคือความตาย** : ทั้งที่มีชีวิตอยู่ ร่างกายยังไม่ตาย แต่ไม่มีศีลธรรมก็เท่ากับตายแล้ว. อย่างนี้เอาคำว่า “ความตาย” มาใช้ในความหมายอื่นเสียแล้ว อย่างเช่น พระพุทธเจ้าตรัสว่า **ความประมาทคือความตาย คนที่ประมาทแล้วนั้นคือคนตายแล้ว**; มันเกิดภาษาอะไรขึ้นมา ลองคิดดู.

ความประมาทคือความตาย อย่างนี้ใช้แก่คนพวกเดียว ไม่ใช่แก่สัตว์ เพราะว่าสัตว์มันฟังไม่ถูกในความหมายที่ลึกอย่างนี้; แต่อาจจะลดลงไปว่า พอประมาทเมื่อไร ก็มีหวังต้องตายเมื่อนั้น. หมายถึงเมื่อสัตว์เดรัจฉานมันประมาทเดินเลื้อยเมื่อไร ก็มีหวังว่าจะตายเมื่อนั้น มันก็มีค่าเท่ากับความตาย. แต่สำหรับมนุษย์ มันเล็งไปถึงข้อที่ว่า เพราะประมาทเท่านั้นก็มีค่าเท่ากับตายไปแล้ว, ตายเสร็จแล้ว; ใช้คำว่า “ตายแล้ว” “คนประมาทคือคนตายแล้ว”; นี่คนละระดับภาษา คนละภาษาไปเลย.

ขอให้มองให้ถึงคำพูดที่เกิดพูดสรุปขึ้นมาว่า “**ตายเสียก่อนตาย**” หรือว่าอยู่เหมือนกับตายแล้ว, หรือตายเสียก่อนตาย, หรือตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ; นี่มันยิ่งหมายถึงลึกขึ้นไปอีก ถึงกับว่าไม่มีตัวกูไม่มีของกู ซึ่งเป็นภาวะของความเป็นพระอรหันต์ คืออยู่โดยไม่มีความรู้สึกว่า มีตัวกู – ของกู. “ตาย” อย่างนี้มันเป็นภาษาพิเศษยิ่งขึ้นไปอีก คือว่างจากตัวกูไม่มีตัวกู ว่างจากตัวกู – ของกู. เมื่อไม่มีภาษาเฉพาะของตัวจะพูด ก็ต้องพูด

ภาษาชาวบ้านว่า “ตาย” ตายแห่งตัวกู; หรือพูดให้ดีขึ้นหน่อย ไม่ลึกกลับนักก็พูดว่า “ว่าง”. ว่างจากตัวกูไม่มีตัวกู. พอพูดว่า ไม่มีตัวกูชาวบ้านก็ต้องเรียกว่าตายเสมอ.

นี่มันพูดกันยากระหว่าง ผู้รู้ กับ ผู้ไม่รู้ เพราะความสับสน แห่งภาษาอย่างนี้ ทำให้ชาวบ้านเกิดความสับสนถึงกับว่า เมื่อตะกับอกว่ “ตาย” นั้นไม่เอา จะเอา “อยู่”; แต่ประเดี๋ยวกั บอกว่ “เอาตายอีกแล้ว ไม่เอาอยู่”. อยู่ของตัวกูนี้ไม่ไหว เป็น นรกทั้งเป็น เอาตายจากตัวกูไม่มีตัวกูดีกว่า. มันก็มีความสับสน เพราะความจริงมันมีอยู่ว่ ดับเสีย หรือนิพพานเสีย, นิพพาน ตัวกูเสีย หรือทำตัวกูให้นิพพานเสีย นั่นแหละมันคืออยู่.

สูงขึ้นไปกลายเป็นว่ “ตายเสียให้หมดแล้วนั่นแหละมัน คืออยู่”; แต่ไม่ใช่ตัวกูอยู่ มันธรรมะอยู่ เป็นความอยู่ของสิ่งที อาจอยู่ได้ตลอดอนันตกาล คือความดับเสียซึ่งตัวกู ไม่มีตัวกู เสียก่อนคือว่างจากตัวกูเสียก่อนจึงจะเป็นการอยู่; อย่างนี้จัดว่ เป็นภาษาธรรมะสูงสุด. ชาวบ้านนั่นฟังด้วยความรู้ หรือความ รู้สึกตามเดิมก็ฟังไม่ถูก แล้วก็หวาดเสียวต่อนิพพาน หรือความ ว่างไม่มีตัวกู, พวกพรหมถึงกับสะดุ้งเมื่อได้ฟังคำว่ดับเสียซึ่ง ตัวกู. ถ้าใครอยากจ้รู้ธรรมะ เข้าใจธรรมะ ก็ต้องสนใจความ สับสนของถ้อยคำเหล่านี้; ถ้าไม่เช่นนั้นก็ไม่มีทางจ้เข้าใจ.

ถ้ามาบวชนี้เพื่อเข้าใจธรรมะ ก็ต้องเอาเรื่องนี้ไปคิด และคิด ให้ถูกวิธี; เพียงแต่คิดเท่านั้นก็ยังไม่พอ ต้องพิจารณาจ้ไม่ต้อง ใช้เหตุผล คือมองเห็นตัวความเกิด ความตาย ความอะไร

จริง ๆ แล้วก็มองเห็นมันทุกแบบทุกชนิด ที่เขาใช้พูดกันอยู่ด้วย
ภาษา^{นี้}.

๖

ที่^{นี้}ก็ยังมี ส่วนที่เรียกว่าเบ็ดเตล็ดปลีกย่อยออกไปตาม
แขนงของศาสนาบางศาสนา : ศาสนาพุทธมีเรื่องที่จะทำลาย
ตัวกูให้หมดไป อย่าให้มีเหลืออยู่เลยในความคิดนี้^ก ไม่มี
concept เรื่องตัวกูอีกต่อไป หมดเกลี้ยงเลย, แต่ว่าบางศาสนา
ไม่เป็นอย่าง^{นั้น} บางศาสนาเขาสอนให้หาตัวกูที่แท้จริงให้พบ
แล้วให้มีตัวกูอยู่ตลอดกาล; นี่มันเกิดมีในแง่ positive ขึ้นมา
อย่าง^{นี้}.

เช่น ศาสนาฮินดูก็มีตัวกูที่แท้จริงคืออาตมัน จะต้องหา
ให้พบ พอไปฟังเข้ามันก็ยิ่งงงกันใหญ่; บางทีมีคนเขียนปนกัน
เอาศาสนาที่มีอาตมัน มาปนกับพุทธศาสนา ตามความคิดของ
เขาที่ว่าถูกต้อง. พวกที่ไม่รู้อิโหนอิเหน่ไปอ่านเข้าก็เข้าใจผิด
เป็นความเข้าใจพุทธศาสนาผิด หรือปนกันยุ่ง; แต่ศาสนา
positive ได้เปรียบเพราะตรงกับความรู้สึกตามสัญชาตญาณ
ของคน ที่ว่า “เราต้องมีอยู่เสมอ”.

การอธิบายว่าเราต้องมีตัวกู – ของกูอยู่^{นั้น} เป็นการอธิบาย
ที่ได้เปรียบ คนรับเอาได้โดยง่าย. ที่จริงก็สอนเรื่องไม่มีตาย

เหมือนกัน ตัวกูนี้ไม่รู้จักตาย ความตายเหมือนกับการเปลี่ยนเสื้อผ้า; อาตมันไม่รู้จักตาย. เมื่อร่างกายตายลงเอาไปเผาไปฝัง เรียกว่าตายลง แต่อาตมันนั้นไม่ได้ตาย ตัวกูไม่ได้ตาย ตัวกูไปหาร่างกายใหม่ในชาติอื่น ในภพอื่น ในโลกอื่น; ไปหาเสื้อผ้าใหม่ หาบ้านเรือนใหม่.

การพูดอย่างมีอาตมันฟังง่ายกว่า : ตัวกูไป ไม่ได้ตาย ไปหาบ้านเรือนอยู่ใหม่เพราะบ้านเรือนนี้ชำรุดทรุดโทรมพังทลายไป; นี้เขามีลักษณะเป็น positive อยู่เรื่อย มิได้อยู่เรื่อย ได้มีอยู่ – มีอยู่ ตัวกูมีอยู่เรื่อย; ก็สบบอารมณ์คนทั่วไป ตามสัญชาตญาณที่ไม่อยากตาย หรืออยากจะมีอยู่. พูดถึงสัญชาตญาณที่อยากมีอยู่ ก็ดูตัวเอง อย่าไปดูคนอื่น; เราเองนี้ไม่อยากตาย ดิ้นรน ขวนขวายทุกอย่างเพื่อจะอยู่ ทำมาหากิน หาเงิน หาเกียรติยศชื่อเสียง เพื่อจะอยู่ เพื่อจะอยู่ให้ดีขึ้นไป; อย่างชั้นต่ำก็เพื่อ

กามารมณ์ สามัญสัตว์ทั่วไปก็เพื่อกามารมณ์ ไม่ใช่เพื่อตัวกูอันบริสุทธิ์เหมือนของพวกอินดูด้วยซ้ำไป.

ที่มีมาดูความลับสนของสติปัญญาของมนุษย์ ทุกศาสนาไม่ว่าศาสนาไหน.

พุทธศาสนาสอนไปสู่จุดหมายปลายทางคือสิ้นสุดแห่งตัวกู, ศาสนา เวทานตะ หรือฮินดู เขาก็สอนให้มีตัวกูที่แท้จริง

ที่บริสุทธิ์ อยู่เป็นอันนตกาลตลอดกาล; ทั้งที่ สอน และเกิดใน ประเทศอินเดียด้วยกัน สอนอยู่ในสมัยที่พ้องกันในประเทศ อินเดีย นั้น มันก็แยกเป็นอย่างต่างกันอย่างนี้. ฝ่ายพุทธศาสนาสอนให้ไม่มีตัวกู่นี้ ก็ถูกเขาจัดเป็น negative ไป เพราะใช้คำพูดเป็น negative อยู่ตลอดเวลา; ส่วนทางฝ่ายนั้นพูดจำนวน positive อยู่ตลอดเวลาก็ถูกจัดเป็นพวก positivism ไป. ที่นี้เราก็เสียเปรียบ ที่พูดกับเขาลำบาก เพราะคนธรรมดาที่มีหัวเป็น positive กันหมด คืออยากมีอยู่ อยากได้ อยากเอา อยากดี อยากรวย อยากสวย อยากงาม มันเป็น positive หมด.

พุทธศาสนาที่แท้ไม่เป็น negative แต่เป็นศาสนาที่บอกให้ หายใจหายใจหลงใน positive แต่ถูกจัดถูกสมมติให้เป็น negative โดยพวกที่เป็น positive นั้นเอง; เพราะคนธรรมดาสามัญสัตว์มีหัวเป็น positivism มีตัวฉัน – มีของฉัน มีอะไร ๆ อยู่เรื่อย พอได้ยินว่า “ไม่เอา ๆ” เท่านั้น ก็จัดพวกนี้เป็น negative ไปหมด : “ตรงกันข้ามกับกูแล้วว๊าย”. นี่ยังไม่ถูกต้อง และไม่ยุติธรรม สำหรับพุทธศาสนา.

พุทธศาสนาเราต้องการจะอยู่เหนือ positive และเหนือ negative จึงต้องใช้คำว่า “ว่าง”, ว่างจากทั้งสอง. แต่พอพูดว่า “ว่าง” พวก positive ต้องจัดว่างนี้เป็น negative เสมอ. ผู้ที่ค้านพุทธศาสนาก็ตั้งแง่ร้ายให้พุทธศาสนาในฐานะเป็น negative ทันที้; ซึ่งเป็นมาแล้วตั้งแต่ครั้งพุทธกาล. แม้ว่าเขาไม่ได้ใช้คำนี้อย่างคำในภาษาปัจจุบันอย่างนี้ เขาก็พูดไป

ในรูปนี้ พุทฺธิในรูปไม่มี เป็นรูป นตฺถิ - ไม่มีอะไรเหล่านี้. พวกฝรั่งที่มาสอนใจในพุทธศาสนาอย่างครึ่ง ๆ กลาง ๆ งู ๆ ปลา ๆ ก็จัดพุทธศาสนาเป็นพวกไม่มี, เป็น negative, จัดนิพพานเป็นยอดสุดของ negativism, นี่มันผิด ผิดเหลือที่จะผิด; เลยไม่รู้พุทธศาสนาไม่เข้าถึงจุดพุทธศาสนา ที่ต้องการจะอยู่เหนือความเป็น positive หรือ negative.

ถ้าคุณกลัวจะลืมก็นึกถึงรูปวงกลม ๆ ที่เขียนอยู่ที่เพดานหน้ามุข ตึกมหารสพทางวิญญูญาณ : อันหนึ่งดำอันหนึ่งขาว สัมพันธ์กันอยู่ เกิดกำลังเวียนว่ายไป นั่นแหละคือ positive กับ negative ส่วนอีกวงหนึ่งมันว่า ไม่มีสีไม่มีรูปร่างไม่มีอะไร นั่นแหละเป็นว่าง ว่างจาก positive และ negative, นี่คือจุดมุ่งหมายของพุทธศาสนาที่ต้องการจะไปจนพ้นเหนือความมีตัวกู - ของกู ไม่มี concept ว่าอะไร ว่าตัวกู - ของกู หรือ positive - negative หรือจะมีตัวกูที่เป็น negative ก็ไม่เอา, เป็น positive ก็ไม่เอา.

ถ้าจับหลักอย่างนี้ได้ความสับสนก็จะมีน้อย จะเข้าใจพุทธศาสนาได้. ความตายหรือความอยู่เนิ่นที่สุดก็ไม่ไหวทั้งนั้นแหละ มันเป็นของคู่ ของหลอก เป็นอาการที่หลอกหลวงอยู่ที่ตัวกู - ของกู ตัวกูอยู่ ตัวกูตาย; อย่างนี้เป็นอาการหลอก ๆ อะไรอันหนึ่ง ที่ฝากอยู่กับความรู้สึกสำคัญมันหมายความว่าตัวกู - ว่าของกู. ถ้าต้องการจะไม่อยู่หรือไม่ตายทั้งสองอย่าง มันก็ต้องดับเสียซึ่งตัวกูเท่านั้นแหละ; จะไปให้มีตัวกูบริสุทธิ์ ตัวกูอยู่

อย่างบริสุทธิเป็นอนันตกาล เป็นพระพรหมไปเลยเหมือนฝ้าย
อินดูนั้นเราอมรับไม่ได้; นี่คือข้อแตกต่างที่แตกต่างกันระหว่าง
เวทानตะกับพุทธศาสนา.

เวทานตะ คือยอดสุดของศาสนาพราหมณ์ ศาสนา
พราหมณ์มันกว้างเกินไปมีหลายแขนง, แขนงที่ดีที่สุดของเขา
เรียกว่า เวทานตะ นี้ ต้องไปจบอยู่ที่มีตัวกูที่บริสุทธิ ที่ถาวรเป็น
อันเดียวกันกับพระเจ้าไปเลย. ตัวกูธรรมดาของคนหนึ่ง ๆ นี้เรียก
ว่า อาตมัน ตัวกูของ universal ทั้งหมดเรียกว่า ปริมาตมัน;
มนุษย์นี้มีอาตมันของตัวเองหนึ่ง ๆ individuality ก็อยู่ที่อาตมัน
ทำให้มันสะอาดบริสุทธิ์จนไปอยู่รวมกันปริมาตมัน แล้วก็จบ
เป็นมีตัวกูถาวรอย่างบริสุทธิ.

ส่วนพุทธศาสนานี้อยากจะตัด concept ว่าตัวกูนี้ออกไป
ไม่ให้มีส่วนเหลือเลย, แล้วก็เหนือเกิด เหนือตาย เหนืออยู่,
เหนือความตาย หรือเหนือความอยู่. แต่ถ้าพูดกลับมาอีกทีหนึ่ง
ก็ว่ามันเป็นความอยู่ชนิดหนึ่งที่ไม่รู้จักสิ้นสุดเหมือนกัน เป็น
อนันตกาลเหมือนกัน. ความว่างจากตัวกูเป็นความอยู่ตลอด
อนันตกาล, ส่วนความมีอยู่ของตัวกูนั้นเป็นเรื่องประเดี๋ยว
ประเดี้ยว. ฝ้ายศาสนาอื่นที่ตรงกันข้าม เรามีตัวกูที่บริสุทธิที่อยู่
ตลอดอนันตกาล, เป็นตัวกูตลอดอนันตกาล; ส่วนฝ้ายของเรา
นี้เป็นว่างจากตัวกูตลอดอนันตกาล.

ถ้านิพพานในความหมายว่าสิ่ง ๆ หนึ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งตัวกู
นิพพานอย่างนี้เป็นอนันตกาล จะเรียกว่าความอยู่ก็ไม่ถูก

จะเรียกความตายก็ไม่ถูก แต่มันก็ต้องเรียกว่าความอยู่หรือความตายอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป; เพราะว่ามนุษย์อยากอยู่. ที่จริงมันไม่ได้อยู่หรือว่าตาย แต่ว่ามันก็มีอยู่ สิ่งที่เราอาจจะรู้จักได้นี้มันมีอยู่; คือนิพพานนี้มันมีอยู่ ในฐานะเป็นนิพพาน ไม่ใช่เป็นตัวกูที่จะเกิดหรือตาย – เกิดหรือตาย – เกิดหรือตาย.

ถ้าเราจะเถียงว่า พุทธศาสนาเป็น positive ก็ได้, หรือเป็น positive อย่างยิ่ง คือมีอยู่อย่างยิ่ง ตลอดอนันตกาล ก็ได้, ซึ่งจริงกว่าเสียด้วย เพราะไม่มีการเปลี่ยนแปลงและไม่ทำความทรมานให้แก่ใคร. ถ้ามีตัวกู มันทรมานจิตใจทันที; ถ้าไม่มีตัวกูมันก็ไม่ทรมานใคร. ความหมายของ positive มันควรจะ ไม่ทรมานใคร. ฉะนั้นเมื่อพุทธศาสนาพูดว่า “ความมีอยู่เป็นอนันตกาล”, เป็นชีวิตนิรันดร อะไรทำนองนี้ ขอให้เล็งถึงสิ่งนี้คือนิพพาน.

อย่าไปเป็นมีตัวกูเข้ามา มันผิด ผิดเหลือจะผิด; ความมีอยู่แห่งธรรมอันบริสุทธิ์ เป็นที่ดับแห่งตัวกู – ของกูคือนิพพาน มีอยู่เป็นอนันตกาล แต่ว่าพูดภาษาชาวบ้าน ว่านี่คือชีวิตจริง ชีวิตนิรันดร ชีวิตจริงอยู่ที่นี้. คำว่า “ชีวิต” ภาษาชาวบ้าน ๆ เอามาใช้กับสิ่งสูงสุดนี้ มันเท่ากับเหนือโลกเหนือชีวิต; และเพราะมันมีอยู่ตลอดอนันตกาล เราจึงมีสิทธิที่จะใช้คำ ๆ นี้ เพราะว่า คำว่าชีวิตนี้มันแปลว่ามีอยู่ มันเลยมีอยู่ทาง spiritual ทางอะไรเลยเกิดขึ้นขึ้นไปอีก มันก็ได้มีอยู่จริง.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า : มีอยู่ สิ่งนี้มีอยู่ – อตฺถิ ภิกฺขเว ตทหายตฺนํ; นี่เป็นภาษาบาลีมียึดยาว. “สิ่งนี้มีมันมีอยู่ แต่สิ่งนี้มันไม่ใช่ นั่น ไม่ใช่ นั่นไม่ใช่ นั่นไม่ใช่ทุกสิ่ง บรรดาที่มนุษย์รู้จัก” ตามวิธีปฏิเสธในภาษาอินเดียในสมัยนั้น. เขาต้องปฏิเสธอย่างที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า มันไม่ใช่ดิน ไม่ใช่ น้ำ ไม่ใช่ไฟ ไม่ใช่ลมวิวี้ว, มันไม่ใช่อากาศอันกระจายตนะ, ไม่ใช่ อากิณฺญจฺญายตฺนนะ, ไม่ใช่ วิญญานฺณจฺญายตฺนนะ, ไม่ใช่ เนว- สฺสญฺญานา สฺสญฺญายตฺนนะ วิวี้ว, ไม่ใช่ การอยู่ ไม่ใช่ การไป ไม่ใช่ การมา วิวี้ว; นี่ปฏิเสธหมดเลย. ไม่ใช่โลกนี้ ไม่ใช่โลกอื่น, ไม่ใช่ โลกไหน วิวี้ว, คือปฏิเสธทุกอย่าง บรรดาที่มนุษย์รู้จัก ปฏิเสธใน รูป negative ไปหมดว่าไม่ใช่ ๆ ๆ; แต่ว่าสิ่งนี้ก็มิได้อยู่ในลักษณะ ที่เป็นของมันเอง เป็นตัวมันเอง มีลักษณะของมันเอง ซึ่ง พระพุทธเจ้าท่านเล็งถึง สิ่งที่เรียกว่านิพพาน อันเป็นที่ดับของ ความทุกข์ทั้งปวง; แต่ตรัสเป็นภาษาธรรมดาว่า นี่คือที่สิ้นสุด ของความทุกข์แล้ว.

นี่ความสับสนระหว่างคำว่าเกิดกับตาย หรือคำตายกับ คำว่าอยู่. คำว่า positive กับ negative ไม่รู้เป็นภาษาไทยเรียกว่าอะไร มันก็มีอยู่อย่างนี้. ทางที่จะสับสนหรือความที่สับสน ที่มีอยู่แล้ว มันมีอยู่อย่างนี้.

สรุปความว่าชาวบ้านพูดว่า “ตาย” พูดว่า “อยู่” เป็นภาษา ชาวบ้านของตัวกู-ของกูทั้งนั้น; ภาษาธรรมะไม่มีตายไม่มีอยู่ เป็นแต่ว่าเป็นสภาพ เป็นสภาวะอันหนึ่งที่มีอยู่ และยึดเอาคำ

ว่า “อยู่” ของชาวบ้านไปใช้เป็นอยู่ก็ได้ หรือจะยิ้มคำว่า “ตาย” ไปใช้ว่าตายก็ได้. มันเป็นเรื่องตายจากตัวกู - ของกู ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที่ หรือว่าตายเสียก่อนตาย; คือ นิพพาน เป็นสภาพอันนั้นก็ได้; ยิ้มเอาคำว่าตายไปใช้ในสภาพอย่างนั้น ก็ได้.

ถ้าใครไม่ชอบคำว่าตาย เอาคำว่าอยู่ไปใช้ มีชีวิตอยู่ นิรันดรนี้ก็ได้. ฉะนั้นมีเผื่อให้เลือกทั้ง ๒ อย่าง แล้วแต่คนมีหัวอย่างไร : เป็น negative จะใช้คำว่าตาย ตายหมดตายจากตัวกู - ของกู ดับกันเรื่อยไปจนว่างก็ได้; แต่ถ้าคนมันมีหัวเป็น positive จะว่าอยู่เว้ย อยู่ ๆ อยู่ตลอดนั้นตกกาลเลยก็ได้. นี่มันเป็นหนทางที่ชนะความรู้สึกทั้งหมด ใครอยากเป็น positive ก็มีให้, ใครอยากเป็น negative ก็มีให้; แต่ว่าเรื่องจริงของจริงนั้น อยู่เหนือความเป็น positive หรือ negative ด้วยประการทั้งปวง. เพราะฉะนั้นพุทธศาสนาเราจึงไม่ถูกกลืนเป็นฮินดู ซึ่งมีตัวตน มีอัตตมันบริสุทธิ์.

การศึกษาจึงเหลืออยู่แต่ว่าคนในโลกสมัยนี้ ศึกษาให้ถูกต้องเข้าใจให้ถูกต้อง. อย่าได้ไปหลงเข้าใจผิด เกี่ยวกับความลับสอนของภาษาที่ใช้พูด, และอย่าได้ไปหลงหนังสือใหม่ ๆ ที่จะต้องถูกพวกฝรั่งที่เริ่มเข้ามาศึกษาพุทธศาสนาของเอเชียนี้ เข้าใจพุทธศาสนาครึ่ง ๆ กลาง ๆ งู ๆ ปลา ๆ เอาไปปนกันยุ่งหมด. ถ้าคุณไปอ่านหนังสือชนิดนั้นเข้าละก็ระวังให้ดี จะเข้าใจอะไรไม่ได้ จะปวดหัวในที่สุด. นี่พูดไปก็จะเป็นเรื่องด่าฝรั่งอีก

ฝรั่งนี้เป็นคนที่ชาวเอเชียกำลังยกย่องบูชาอยู่, แต่ผมในฐานะที่เป็นชาวเอเชีย กำลังมองในแง่ที่ว่า เมื่อเขาเข้ามาเกี่ยวข้องกับศาสนาของเอเชียนี้แล้ว มาทำสับสนปนเปยุ่งไปหมด.

หนังสือชื่อว่า Buddhism ที่พวกฝรั่งแต่ง ไปพูดถึงเรื่องการเกิดใหม่และเรื่องกรรมนี้ผิดทั้งนั้นแหละ ปนกันระหว่างยีนดูกับพุทธยุ่งไปหมด ไปอ่านเข้าละก็ระวังให้ดี; แต่ถ้าคุณมีหลักตามที่ผมอธิบายให้ฟังนี้ อย่างไม่สับสนแล้ว คุณจะไม่ต้องถูกหลอกหรือจะไม่หลงผลอไปเข้าใจผิดได้.

เราจะอย่างไร ความตายจึงจะไม่พบกับเรา ?^๒

๑

คนที่อยู่ไกลแสนไกลหรือได้สุด คือทางใต้ของอินเดีย เดินทางด้วยเท้า ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงภาคเหนือของประเทศอินเดีย เพื่อทูลถามปัญหา อย่างเช่นเรื่องที่มีชื่อเสียงที่สุด คือเรื่อง **โสฬสปัญหา**. ในพระไตรปิฎกของเรา ก็มีเรื่องเขียนไว้ชัดเจนว่าผู้ ที่ไปทูลถาม ทำให้เกิด เรื่องโสฬสปัญหานี้ขึ้นในพระคัมภีร์นี้ ไป จากตอนใต้ของประเทศอินเดีย อยู่ที่แถวแม่น้ำโคธาวารี.

ไปเปิดดูแผนที่ประเทศอินเดียเสียบ้าง จะเห็นว่าแม่น้ำ โคธาวารีอยู่ที่ตรงไหน. เขาเดินทางด้วยเท้าเปล่า ไม่มีรถไฟ ไม่มีอะไร เดินขึ้นไปจนถึงประเทศโกศลทางทิศเหนือของประเทศอินเดีย เพื่อถามปัญหา. การเดินทางก็ไกลมาก อย่างน้อยก็ขนาด สงขลาไปเชียงใหม่ ประมาณพันกว่าไมล์, หรือไกลกว่าสงขลา ไปเชียงใหม่ จนอาจารย์ที่มีอายุมากเดินไปไม่ไหว เตรียม ปัญหาให้ลูกศิษย์ที่ฉลาด ๆ ไปแทน เพื่อไปทูลถามพระพุทธเจ้า

๒ ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาสชุด “สุญญตาปริทรรศน์”

(หมวดที่ ๔ ชุดชุมนุมธรรมบรรยาย อันดับที่ ๓๘ บนพื้นแถบสีน้ำเงิน),
เรื่องที่ ๒๒ ไวยาหารพุด เกี่ยวกับความว่างหรือความตายที่สำคัญที่สุด,

๑ กันยายน ๒๕๑๒, หน้า ๓๕๗ - ๓๗๐.

ถึง ๑๖ คน แต่ละคนก็ไปทูลถาม จึงเกิดเป็นเรื่องโสฬสปัญหา ขึ้น.

โสฬสปัญหาคือปัญหา ๑๖ เรื่อง, ๑๖ คนเกิดเป็นปัญหา ๑๖ เรื่องขึ้นมาเรียกว่าโสฬสปัญหา แล้วปัญหาที่มีชื่อเสียงที่สุด เป็นที่รู้จักกันมากที่สุด ก็คือปัญหาของลูกศิษย์คนที่มีชื่อว่า โมฆะราชา, เรียกกันสั้น ๆ ว่า โมฆะราช, เป็นศิษย์ที่ฉลาดที่สุดใน ๑๖ คนนั้น. พระพุทธเจ้าเห็นท่าทางคนนี้ฉลาด ทรงแกล้ง กักตัวแกล้งถ่วงเวลา ไม่ตอบคำถามของคนที่ฉลาดที่สุดคนนั้น ถามก่อนก็ไม่ตอบ จนกระทั่งถึงวาระ ในลำดับใกล้คนสุดท้ายจึง ทรงตอบ.

ตอนนี้อยากจะขอบอกนิด ๆ หน่อย ๆ ว่า มีธรรมเนียม หรือมรรยาทอะไรก็ตาม ที่ดีที่เขาใช้กันอยู่อย่างเคร่งครัดใน พุทธกาล : จะถามอะไรกับใครก็ต้องขอโอกาสก่อน ขออนุญาต ที่จะถามก่อน; เมื่อได้อนุญาตแล้วจึงจะถาม. แล้วนี่จึงเป็น โอกาสที่พระพุทธเจ้าจะทรงกักตัวใครไว้ ยังไม่ให้ถาม; อย่างนี้ นับว่าเป็นมรรยาทที่ดีของสุภาพบุรุษ ที่เขาจะต้องขอโอกาส ถามเสียก่อน ได้อนุญาตแล้วจึงจะถาม. เดียวนี้ไม่ค่อยมี มรรยาทชนิดนี้เสียแล้ว.

การขอโอกาสถามไม่ใช่เพียงแต่มรรยาทดี, ยังเป็นวิธีการ ที่ดี คือทำอย่างเป็นกิจจะลักษณะ. การทำอย่างเป็นกิจจะ ลักษณะนี้ทำให้เลือกเฟ้น ๆ เรื่องที่จะถาม ทบทวนใคร่ครวญ กันอย่างดีที่สุดก่อน แล้วจึงจะถาม; ไม่เหมือนคนสมัยนี้พูด

พล่ามบ่นน้ำลาย ด้วยคำถาม, ถามเสียเรื่อย ถามเสียตะพึดถามจนเคยชินเป็นนิสัย อยากจะถามเท่านั้น; ไม่ใช่อยากจะฟัง. อะไรนิดหนึ่งก็ถาม ไม่เคยยังคิดเป็นอย่างยิ่งเสียก่อนแล้วจึงถาม; ลักษณะอาการเช่นนี้มันก็ยิ่งเป็นอยู่มากมายแม้ในวัดเรานี้เวลานี้. คุณไปคิดเทียบกันดูว่า ที่เขาจะถามอะไรนั้นเขาต้องคิดมาก; แล้วก็ต้องมีระเบียบควบคุมมรรยาท มันจึงมีผลดีกว่า ที่อะไรก็ตามเหมือนเด็กตัวเล็ก ๆ ถามเรื่อย ถามจนตอบไม่ทัน คนโต ๆ แล้ว เป็นนักธรรมะด้วย ไปทำอย่างนั้นไม่สมควร.

เรื่องมาณพ ๑๖ คน ที่ไปทูลถามพระพุทธเจ้านั้น ไปขอโอกาสพระพุทธเจ้าก่อน ทรงเปิดโอกาสให้ถามไปตามลำดับบุคคลที่เห็นสมควร และที่ทรงกักตัวบัณฑิตหนุ่มคนนี้ได้จนเกือบถึงคนสุดท้าย จึงได้ถาม และคำถามที่ว่าสำคัญที่สุด มีชื่อเสียงที่สุดก็คือคำถามที่อยู่ในรูปของคาถา คือคากลอนว่า *สุญญโต โลกํ อเวกขสฺสุ โมฆราช สทา สโต*; นี้เป็น คำตอบของพระพุทธเจ้า เรียกคำตอบนี้ว่าคาถา โมฆราช.

เขาได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า : **เราจะทำอย่างไร ความตายจึงจะไม่พบกับเรา ?** คำถามเป็นอย่างนี้.

พระพุทธเจ้าตรัสตอบเป็นคำพูดที่ร้อยกรองขึ้นไว้ว่า *สุญญโต โลกํ อเวกขสฺสุ โมฆราช สทา สโต* – ดูก่อนโมฆราช เธอจงเป็นผู้มีสติ เห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่ทุกเมื่อ เกิด, *อตตานุทฺทิจิ อุหจฺจ เอวํ มจฺจตุตโร สียา* – ถอนทิฏฐิว่าตัวตนออกเสียให้หมดแล้ว ก็จะเป็นผู้อยู่เหนือมัจจุราช;

**เอว่ โลกั อเวกขนุตั มัจจุราชน ปสสติ – เมื่อเห็นโลกอยู่
อย่างนี้ มัจจุราชนยอมไม่เห็นเธอ : เมื่อเธอเห็นโลกอยู่อย่าง
นี้ มัจจุราชนยอมไม่เห็นเธอ, หรือจะพูดเป็นกรรตุวาจก ก็ว่า
มัจจุราชนจะไม่มองเห็นเธอผู้เห็นโลกอยู่อย่างนี้.**

ลอสรูปใจความดูให้ดีว่ามีใจความอย่างไร; แล้วมีโวหารอันลึกซึ้งอยู่ที่ตรงไหน ?

เราไม่สนใจเรื่องอย่างนี้ เราจึงไม่เข้าใจกว้างขวางแตกฉาน
จนจะพูดให้เป็นสำนวนโวหารที่ลึกซึ้งอะไรได้. ถ้าถามปัญหาว่า
ทำอย่างไร เราจึงจะไม่พบบันกับความตาย ? คุณคิดดูซิ มัน
เป็นโวหารเท่าไร มันเป็นโวหารที่ลึก ที่ผิดธรรมดาเท่าไร ?
“ทำอย่างไรเราจึงจะไม่พบบันกับความตาย ?” เป็นโวหารอย่าง
ยั้ง แล้วก็ยั้งเป็นโวหารที่ไพเราะ; นี่คือเรื่องของสิ่งทีเรียกว่ำ
โวหาร.

ทีนี้เราก็ดูต้นตอทีมาของคำถาม : ทำไม่จึงถามปัญหาใน
รูปทีว่า จะไม่พบบันกับความตายได้อย่างไร ? ก็เพราะว่าเขา
ไม่ต้องการความตาย, ความตายเป็นภัยคุกคามอันใหญ่หลวง
เป็นปัญหาทั้งหมดของชีวิต อย่างทีเราได้พูดกันกันมาแล้วใน
วันก่อน ๆ.

คนธรรมดาสามัญรู้จักความตายในแง่โลก แ่งธรรมดา

สามัญ และเต็มไปด้วยความกลัว; แม้ว่าไม่กลัวก็มีปัญหายุ่งยากในจิตใจ เป็นความกลัวอีกชนิดหนึ่ง คือรู้สึกว่าคุณตายนี้รบกวน ทั้งที่ว่าไม่กลัว, เมื่อต้องการจะมีจิตใจชนิดใดชนิดหนึ่งที่ไม่ปัญหาชนิดนี้ ไม่มีการรบกวนชนิดนี้ จึงค้นเรื่องที่จะชนะความตาย; ก็เป็นอันว่าค้นกันตั้งแต่เหนือจดได้ เพราะคนอยู่ทางใต้ของอินเดีย ขึ้นไปทูลถามพระพุทธเจ้าที่กำลังเสด็จอยู่ทางเหนือสุดของอินเดียที่แคว้นโกศล. นี่ก็แปลว่า คนมีปัญหาในยุคนั้นเขาค้นหาคำตอบเกี่ยวกับปัญหาเรื่องความตายกัน ตั้งแต่เหนือจดได้; อย่างประเทศไทยก็ต้องตั้งแต่สุโขทัยถึงอยุธยา. ค้นกันแต่ว่าทำอย่างไรจึงจะอยู่เหนือความตาย จึงได้เกิดเรื่องชนิดนี้ขึ้นมา เรียกว่าการค้นหามตธรรม.

คนออกบวชส่วนใหญ่ก็ออกค้นหามตธรรม คือหาสิ่งสูงสุด อันหมายถึงความไม่ตาย หรือสิ่งที่ไม่ตายหรือวิธีที่จะทำให้ไม่ตาย เรียกว่า “มตธรรม”; ถ้าหาได้แล้ว มีแล้วก็ไม่ต้องตาย จนพูดว่าบ้าที่จะไม่ตายกันเป็นการใหญ่, ดิ้นรนชวนขายทุกอย่างทุกทาง. พวกที่มีความคิดเลว ๆ ต่ำ ๆ ก็ทำอย่างคนโง่ คือบูชาัญญหรือทำบุญทำทานทำอนั้น เพื่อตัวจะไม่ต้องตาย. พวกนี้ทำมากจนถึงกับฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นการใหญ่ กระทั่งใช้คนบูชาัญญ ใช้สัตว์ วัว ควาย ช้าง ม้า อะไรเป็นร้อย ๆ; รายที่มีอำนาจมากก็ถึงกับใช้คนอีกนับร้อย เข้าไปอีกสำหรับฆ่าบูชาัญญ.

เรื่องบูชาัญญนี้มีปรากฏอยู่ในเรื่องราวต่าง ๆ มากแห่ง ล้วน

แต่เป็นความประสงค์ที่ตัวเองจะไม่ตาย และมักทำได้แต่ที่เป็น พระราชามหากษัตริย์ หรือผู้ที่มีอำนาจมากจริง ๆ ที่จะเอาคน มาฆ่าบูชาญได้ ตามคำแนะนำของเจ้าลัทธิ หรืออาจารย์ลัทธิ นั้น ๆ; นี่ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับไม่อยากตาย.

แต่เรื่องของพระศาสดาที่เป็นนักคิด มีสติปัญญาอย่าง พระพุทธเจ้า หรืออย่างสำนักที่ว่านี้ เขาไม่ได้ฆ่าสัตว์บูชาญ เขาใช้เรื่องทางธรรม อย่างที่เรียกว่าทางปรัชญา ทางอะไรก็ ๆ นี้; รวมความแล้วก็เป็นเรื่องทางจิตใจ เพื่อจะให้อยู่เหนือความ ตาย ซึ่งเป็นขั้นสูง เป็นระดับสูง และยังมีลัทธิสอนขึ้นมา เป็น เรื่องตัวตนที่บริสุทธิ์ ตัวตนที่ถาวร อยู่เป็นอนันตกาล. พวกหนึ่ง สอนอย่างนั้น ฝ่ายพระพุทธเจ้าท่านสอนว่าทำลายความรู้สึก เรื่องตัวตนเสีย ก็จะไม่อยู่เหนือความตาย. การค้นคว้าเดินไป คนละทางอย่างนี้ แต่ด้วยความหวังอย่างเดียวกันเลย คือเพื่อ จะไม่ตาย.

ที่นี้ก็สังเกตดูสำนวนโวหารของผู้ถาม ที่ว่าทำอย่างไรจะไม่ พบกับความตาย ? แล้วก็ดูสำนวนโวหารของผู้ตอบ : “ก็โดย เห็นโลกเป็นของว่าง”; บรรทัดแรกเห็นโลกเป็นของว่าง, บรรทัด ถัดมาก็อ่า “ถอนอัตตานุทิฎฐิ คือความสำคัญว่าตัวตนนี้ออกเสีย ให้หมด” มีเท่านั้น. มันเป็นเรื่องเดียวกัน “เห็นโลกเป็นของว่าง” ก็ถอนความคิดว่าตัวตนออกไปเสีย; ถ้าความคิดว่าตัวตนมีอยู่ คือตัวตนมีอยู่ โลกนี้ก็ไม่ว่าง คือมีตัวตนอยู่. ถ้าจะมองโลกใน แ่งที่เป็นของว่าง ก็คือมองให้เห็นชัดว่ามันไม่มีตัวตน; ด้วยเหตุ

นี่อรรถกถาต่าง ๆ จึงบัญญัติคำไว้ชัด, แม้ที่เป็นบาลีที่ไม่ใช่ อรรถกถา ที่เป็นบาลีเช่นปฏิสัมพันธ์กัมมคค์, ที่เป็นบาลีอยู่ใน ตัวพระไตรปิฎกเองก็อธิบายคำว่า “ว่าง” ไว้ชัดว่า “โลกนี้ว่าง เพราะว่างจากตัวตน โลกว่างเพราะว่างจากสิ่งที่เป็นตัวตน” นี่เป็นคำบัญญัติ เป็นสูตรที่บัญญัติลงไป “โลกที่ว่างก็เพราะ ว่างจากตัวตน”.

คำที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสเอง ที่เขาสรุปไว้ว่า “ดูโลกเป็น ของว่าง, ถอนอัตตานุทิฏฐิ คือความเห็นที่ตัวตนออกเสีย” ทำพร้อมกันไป; แล้วมีสติอย่างนั้นอยู่ตลอดเวลา มีคำกำชับว่า “ตลอดเวลา” ด้วย. เห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่ตลอดเวลา นั่นคือถอนอัตตานุทิฏฐิเสียได้, แล้วก็เป็นผู้อยู่เหนือความตาย. มัจจุตฺตโร อยู่เหนือมัจจุคือเหนือความตาย; อุตฺตระหรืออุตฺร ภาษาไทยว่าอุตฺร ภาษาบาลีว่าอุตฺตระ แปลว่ายิ่งหรือเหนือคือ ฟ้น, มัจจุตฺตโร ก็แปลว่าเหนือความตาย; นี่เป็นสำนวนโวหาร.

อยากจะขอรับรองว่า อย่าไปดูถูกสำนวนโวหาร หรือการใช้ สำนวนโวหารว่ามันเสียเวลา หรือเป็นเรื่องของคนพูดเพื่อเจ้อ ยืดยาว มันไม่ใช่อย่างนั้น; เขาต้องการให้โวหารนี้เป็นเครื่อง ประทับใจ และรักษาความรู้ รักษาอะไรไว้; ที่ดีกว่านั้นคือ ต้องคิด.

สิ่งที่เรียกว่า โวหาร คือเป็นปริศนาอยู่ในตัวมันเอง ต้องคิด; ถ้าไม่ตีโวหารนั้นให้แตก คนนั้นก็ไม่ว่าอะไร. ฉะนั้นจึงต้อง ตีปริศนาหรือโวหารนั้นให้แตกออกไปจึงจะรู้ว่ามันว่าอะไร, และ

จะอยู่เหนือความตายได้อย่างไร. เหนือความตาย หรือความตายหาเราไม่พบ มองไม่เห็นเรา, หรือเมื่อความตายไม่เห็นเรามีจักรวาลจึงจะมองไม่เห็นเรา; โวหารมันออกมาโดยลำดับจนเป็นเรื่องบาง บุคคลลาภิษฐาน คือเรียกความตายว่าพญามัจจุราช เหมือนกับเป็นบุคคล เหมือนกับคนเรานี้แล้วเที่ยวตามหาเรา; แล้วเรามีวิชาอันหนึ่ง ที่ทำให้มัจจุราชก็ตามหาเราไม่พบ; นี่โหวหารที่ออกมาจะเป็นเรื่องทางวัตถุ หรือทางกายหรือทางบุคคล แต่เนื้อแท้เป็นเรื่องทางจิตใจ.

๒

**เราจะมีความรู้อย่างไร จึงจะไม่มีปัญหาเรื่องความตาย
ไม่มีความยุ่งยากลำบากเกี่ยวกับความตายอีกต่อไป ?**

เดี๋ยวนี้ความตาย เป็นปัญหามากมายหลายอย่าง หลายด้าน ครอบคลุมจิตใจของเรา เราจะทำอย่างไร มันจึงจะไม่ครอบคลุมจิตใจของเรา ? นี่คือนัยที่สุด จุดยอดของปัญหาทั้งหมดเกี่ยวกับชีวิต ที่ต้องการ survival คือว่า “อยู่”, ความอยู่. ปัญหาของมนุษย์ว่าทำไมจึงจะอยู่ คือไม่ตาย ? คำตอบมีว่าอย่างนี้ ต้องมีจิตใจอย่างนี้ จึงจะมีความรู้สึกที่เต็มเปี่ยมว่าอยู่หรือไม่ตาย. อยู่ของอะไร ? อยู่ของธรรมชาติ หรืออยู่ของอะไรอย่างหนึ่ง;

ไม่ใช่อยู่ของตัวกู – ของกู ในความรู้สึกที่เป็นตัวตน ตามความรู้สึกนั้น ๆ; ซึ่งเป็นความโง่ความเข้าใจผิดโดยไม่รู้สึกตัว และไม่อาจจะรู้สึกของมนุษย์ธรรมดาสามัญ เขาจึงเรียกมันว่า อวิชชา คือความไม่รู้ที่เราไม่รู้อีกทีหนึ่ง.

ความโง่ที่เราไม่รู้จักคืออวิชชา ทำให้เราคิดว่ามีตัวเรามีตัวกู อยู่เพื่อกามารมณ์ อยู่เพื่อขอรักของชอบใจทุกชนิด; อยู่เพื่ออย่างนี้ความตายเกิดเป็นปัญหาขึ้นมารบกวนจิตใจ. ถ้าถอนอัตตานุปฏิฐิชนิตนี้เสียได้ ถอนความสำคัญรู้สึกคิดนึกว่าตัวกูเสียได้ ก็เรียกว่าถอนรากฐานของความตาย ความตายไม่มีที่ตั้งที่อาศัย หรือไม่มาสู่ห้องนี้ ห้องคิด ที่จะรบกวนอีกต่อไป จึงจะหมดปัญหาเรื่องความตาย. หมดความยุ่งยากเกี่ยวกับความรู้สึกเรื่องความตาย เราก็สบายไปจนวินาทีสุดท้ายที่เปลือกนี้จะแตกดับไป; เปลือกนี้คือร่างกาย มันก็ต้องแตกดับไปเป็นธรรมดา ไม่เรียกว่าความตาย.

คนที่มัวอวิชชาความไม่รู้ไปเอาความตายที่ร่างกาย การแตกสลายของร่างกายว่าเป็นความตาย นั้นมันมีปัญหามาก แล้วมันทำพิษลวงหน้า; ถ้าเรามองเห็นตัวเราไม่มีเสียก่อน ความตายมันก็ไม่มี. ถ้าจะพูดว่าตายโดยไวหารอีกอย่างหนึ่ง ก็ตายแห่งตัวกูเสียแต่บัดนี้ ทำลายหรือฆ่า ทำลายอัตตานุปฏิฐิ ความรู้สึกว่าตัวกูเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้ ให้ตัวกูมันถูกฆ่าตายเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้ เป็นสำนวนไวหารที่เตลิดเปิดเปิงไปอีกทางหนึ่ง.

ตัวกู อวิชชานั้นถูกฆ่า ถูกทำให้ตายเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้ ก็

ไม่มีอะไรตายอีกต่อไป ชีวิตก็จะมีอยู่อย่างบริสุทธิ์ มีเบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์, อยู่เป็นสุขจนกว่าเปลือกมันจะเน่า แล้วก็เลิกกัน. ตัวกูมันหมดแล้วตั้งแต่ขณะที่หมดกิเลส เหลือแต่เปลือกที่บริสุทธิ์คือร่างกายและจิตใจที่บริสุทธิ์ มีความเป็นอยู่อย่างมีความรู้สึกสดชื่นไม่มีความทุกข์อยู่เสมอนี้ไปจนถึงวาระที่มันจะต้องเน่า. เพราะฉะนั้นเขาจึงไม่มีปัญหาเรื่องความตาย หัวเราะเยาะความตาย แล้วก็ตายอย่างปิดสวิทช์ไฟฟ้า เหมือนที่เล่าให้ฟังเมื่อวันก่อน. คนที่ตายอย่างนั้นได้ ก็เพราะไม่กลัวความตายขณะความตาย; จะเป็นพระอรหันต์หรือไม่เป็นพระอรหันต์เขาก็พยายามที่จะตายอย่างนั้น เป็นการตายของเปลือกนี้; จะจัดให้เปลือกคือร่างกาย หรือจิตใจที่ยังเหลืออยู่ ให้ดับไปโดยวิธีง่าย ๆ เหมือนปิดสวิทช์ไฟ.

นี่ไปลองคิดดูซิ ว่ามันเป็นเรื่องสูงสุดของมนุษย์หรือไม่? จะเป็นเรื่องที่มีประโยชน์หรือไม่? น่าสนใจหรือไม่? ลองไปคิดดู. สำหรับผมนี้ยอมบวชว่าเป็นเรื่องสูงสุดของมนุษย์ที่น่าสนใจที่สุด ที่มีความรู้ความคิดชนิดที่จิตใจมันทุกข์ไม่ได้ทุกข์ไม่เป็น มีความทุกข์ไม่เป็น ไม่รู้จักความทุกข์; ต่อจากนั้นเหลือจากนั้นเราจึงจะไปสร้างสันติภาพสันติสุขแก่เพื่อนมนุษย์ในโลก ได้โดยง่าย. ถ้าทุกคนมีความต้องการอย่างนี้ โลกจะมีสันติภาพทันทีในตัวมันเอง.

เดี๋ยวนี้โลกยิ่งไม่มีสันติภาพ ยิ่งไม่มีสันติภาพยิ่งขึ้นไปทุกที ก็เพราะว่าคนในโลกไม่สนใจเรื่องนี้และไม่ต้องการตายอย่าง

“ตัวกูตาย”, ต้องการแต่จะเป็นทาสของกามารมณ์หนักขึ้นไป ๆ ให้มีตัวกูมากขึ้นไป ๆ; เขาก็ทำไปด้วยความกลัวตาย อย่างที่สรุปให้ฟังว่า : พวกกรรมกรก็กลัวตาย พวกนายทุนก็กลัวตาย; ฉะนั้นกรรมกรกับนายทุนจะต้องรบกันไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เพื่อตัวจะไม่ต้องตาย เพื่อที่จะชนะ.

ถ้าเรามองความตายกันเสียในรูปใหม่ รูปอื่น โดยสำนวนโวหารที่ถูกต้อนั้น จิตใจก็จะหยุดทันที จะหยุดบ้าคั่งในการที่จะทำลายล้างกัน หรือว่าพูดกันรู้เรื่อง; ตัวเองก็อาจจะปลีกตัวออกมาหาความสงบได้เป็นรายบุคคลไปเลย. เดียวนี้เขาคิดไปในทำนองที่ว่า จะกวาดต้อนเอาของน่ารัก น่าพอใจในโลกทั้งหมดมาเป็นของเรา, หรือมาเป็นพวกเรา, หรือว่าเราจะครองโลกเพื่อจะได้สิ่งเหล่านี้ทั้งหมด. ความมุ่งหมายมันไปอย่างนี้ ๆ ความตายมันก็ยังเป็นตัวใหญ่เต็มโลก ปัญหามันก็ขยายออกไปอีก, ขยายออกไปได้ ตามความต้องการของมนุษย์. มนุษย์มีความรู้สึกเป็นตัวกู – ของกูใหญ่ออกไปเท่าไร ความตายมันก็ใหญ่ออกไปเท่านั้น จึงมีปัญหาชนิดที่มึนหึมา เป็นปริมาณที่มากมาย จนไม่รู้จะใช้คำว่าอย่างไร; โลกจึงไม่ประสบสันติภาพ.

๓

มาศึกษาเรื่องความตายชนิดนี้ในภาษาธรรมกันเถิด

เราจะเอาชนะความตายให้ได้ตามวิธี “เห็นโลกโดยความเป็นของว่าง” จากสิ่งที่น่ารักน่าเอนน่าเป็น, แล้วก็ทำไปเท่าที่มนุษย์จะเป็นอยู่ได้ในทางร่างกาย แล้วก็จิตใจที่เป็นความสงบสุขเยือกเย็นถึงที่สุดที่ดึกว่า. ถ้าไม่ทำเช่นนั้น ไปละโมภในเรื่องราวทางกายเป็นที่ตั้งของตัวกู, มันก็ขยายปัญหาของความตายออกไปเท่ากัน ก็เลยเป็นเรื่องที่เรียกว่าบานปลายออกไปไม่สิ้นสุด; ปัญหาของความทุกข์จะบานปลายออกไปไม่มีที่สิ้นสุด.

ให้รู้วิธีอยู่เหนือโลก เหนือความตาย ตามแบบที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสกันเสียบ้าง : มองเห็นโลกโดยความเป็นของว่าง ถอนความเห็นที่ตัวตนออกเสียก็อยู่ไปตามธรรมชาติ พอเหมาะกับธรรมชาติ เป็นเรื่องของธรรมชาติ จิตใจก็สบาย; จิตใจสบาย ร่างกายก็ต้องสบาย ความตายก็ไม่มี ความหมาย ไม่มีน้ำหนัก ไม่มีปัญหา; โดยเค้าใหญ่ ๆ มันเป็นอย่างนี้.

หัวใจของพุทธศาสนาก็กล่าวไว้ในรูปของสำนวนโวหารอย่างนี้; คำกล่าวนี้มีความสำคัญอยู่ที่คำว่า ว่าง ได้แก่คำว่า *สญฺญโต* – โดยความเป็นของว่าง. คำว่า “ว่าง” สำคัญที่สุด เป็น

หัวใจของพุทธศาสนา ไม่ว่าจะอย่างเถรวาทหรืออย่างมหายาน. ที่เรากำลังเอามาพูดอยู่นี้เป็นอย่างเถรวาท เป็นนิกายฝ่ายเราใน พระไตรปิฎกฝ่ายเถรวาทไม่ใช่ฝ่ายมหายาน; ประโยคนี้หรือเรื่อง ที่เรียกว่าโสฬสปัญหานี้จะมีในฝ่ายมหายานไม่ได้ก็เป็นได้. ผมงกล้าพูด ทั้งที่ไม่ได้ไปสำรวจพระไตรปิฎกทั้งหมดของฝ่าย มหายาน.

เรื่องโสฬสปัญหานี้เป็นของฝ่ายเถรวาทแท้; แต่ว่าฝ่าย มหายานนั้นเขามีหลักการ ที่จะเอาพระไตรปิฎกของเถรวาท ที่ เป็นภาษาบาลีนั้น เอาไปแปลเป็นภาษาจีนโดยเฉพาะแล้ว เขา อาจเอาไปสมทบรวมอยู่ในตู้พระไตรปิฎกของฝ่ายมหายาน. คัมภีร์ฝ่ายเถรวาทเราส่วนมากหรือแทบทั้งหมดนี้ ที่มีอยู่อย่าง นี้ไปมีอยู่เป็นภาษาจีนและรวมอยู่ในตู้พระไตรปิฎกฝ่าย มหายานก็ได้; เรื่องโสฬสปัญหาถ้าจะพลัดเข้าไป ก็เข้าไปใน ลักษณะอย่างนี้. ที่เป็นฝ่ายมหายานแท้ ๆ ที่เขาแต่งร้อยกรอง กันขึ้นสมัยเกิดมหายานนั้นไม่มีเรื่องนี้ เพราะเรื่องนี้เกิดในสมัย พุทธกาล; คัมภีร์มหายานร้อยกรองกันขึ้นใน พ.ศ. ตั้งเกือบพัน หรือพันปีแล้ว.

พุทธศาสนาอย่างเถรวาทหรือที่ถือกันว่าเดิมแท้ๆ ก็มีจุด สำคัญอยู่ที่เรื่องความว่าง : ความว่างนี้ก็เพื่อความไม่ตาย, ความไม่ตายนั่นคือนิพพานในความหมายที่ว่า เป็นที่ตั้งอยู่ มีอยู่ เป็นที่ดับแห่งสังขารหรือความทุกข์หรือโลก. ที่นี้จะไร ๆ ที่มัน วุ่นวายเขาเรียก “สังขาร” หรือ “โลก”; พอไปถึงนิพพานก็เป็น

จุดจบของมัน. นิพพาน ธรรมชาตินี้มีไว้สำหรับ เป็นที่ดับที่หยุด
ที่จบของสังขาร; สังขารคือของปรุงแต่ง การปรุงแต่ง ต้อง
ปรุงแต่งด้วยความเฝ้า ปรุงแต่งเป็นเรื่องเป็นราวอย่างนั้นอย่างนี้
หลายชั้นหลายซ้อนจนได้มีความทุกข์เรื่อย ๆ ไป แล้วก็จะไป
พบจุดจบที่นิพพาน ที่ความรู้เรื่องความว่าง ว่างจากตัวตน.

พอจิตเดินไปถึงความรู้ เรื่องความว่างจากตัวตน เรื่อง
ต่าง ๆ ของจิตมันก็จบ ไม่ปรุงแต่งเป็นตัวกู - ของกู เป็นโลกะ
โทสะ โมหะ เป็นกิเลสขนานาชนิดขึ้นมาได้เลย; เรื่องความว่าง
จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ ซึ่งเราจะได้พูดกันต่อไปเรื่อย ๆ

ตามความเหมาะสม. แต่เดี๋ยวนี้ให้รู้เสียที่ว่ามันเป็นโหวต
พูดที่ลึกซึ้ง สำหรับพูดเรื่องที่มีนัยลึกซึ้ง เป็นของดีพิเศษที่สุดซึ่ง
ต้องใส่ภาชนะที่สมควรกัน; อย่างวัตถุ เช่นเพชรมีค่ามากที่สุด
ก็ต้องมีภาชนะที่เป็นทองเป็นเงินเป็นอะไรรองรับให้มันเหมาะสม
กัน.

เรื่องหัวใจของพุทธศาสนาเป็นเรื่องความว่าง นี่ก็ใส่ไว้ใน
ภาชนะคือโหวตพูดที่ลึกซึ้งที่สุด เช่นว่าคนเราจะอยู่เหนือความ
ตาย หรือความตายจะหาเราไม่พบ; เพราะว่า “เรา” มันไม่มี
เพราะว่าเราได้ทำ “ตัวเรา” ให้กลายเป็นความว่างไป, ไม่มีตัว
เราเสียแล้ว.

ยังมีโอรสที่จะต้องรู้ไว้ จะต้องไม่ลืมเสียด้วยอีกอย่างหนึ่งคือคำว่าโลก

จงดูโลก โดยความเป็นของว่าง; คำว่า “ดูโลก” นี้ คนทั่วไปในสมัยนี้ก็จะเข้าใจเอาทันทีว่า “ดูโลก” ดูโลก ก้อนโลกนี้ the globe โลกนี้หรือว่าโลกอื่นคือโลกพระจันทร์ โลกพระอาทิตย์ โลกพระอังคาร อะไรก็ตาม, ดูโลกนี้โดยความเป็นของว่าง. เขาคงจนปัญญาที่จะดูให้มันว่าง แล้วก็เลยไม่สนใจ เห็นเป็นเรื่องครีคระบ่าบอของคนสองพันกว่าปีมาแล้ว เลยไม่สนใจก็ได้.

คำว่า “โลกนี้” หมายถึงนั่นด้วย ก็ได้ คือหมายถึงตัวโลก แผ่นดินคอนกรีตของแข็งทั้งหมดนี้ก็ได้; แต่ยังหมายถึงผล หรือ ปฏิกริยาอะไรของมัน ที่เป็นเรื่องทางนามธรรม ทางจิตใจด้วยก็ได้; นั่นแหละคือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดอยู่ในโลก โลกที่มีมนุษย์นี้ แล้วก็มีปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์ ปัญหาทั้งหมดนั้นเรียกว่าโลกก็ได้. แล้วปัญหาทั้งหมดของมนุษย์นั้นไปรวมอยู่ที่คำพูดพยางค์เดียวว่า “ทุกข์”. ทุกข์ คือความทุกข์ จึงมีพระพุทธภาสิตว่า โลกคือสิ่งเดียวกับความทุกข์. ในบางคราวตรัสว่าความทุกข์ บางคราวตรัสว่าโลก เป็นไวพจน์ เป็น synonym แก่กันโดยตรง.

บางคราวตรัสเรื่องอริยสัจจ์ว่าโลกก็ดี เหตุให้เกิดโลกก็ดี การดับสนิทของโลกก็ดี ทางให้ถึงความดับสนิทของโลกก็ดี ตถาคตบัญญัติไว้ในร่างกายนี้ที่ยาววาหนึ่ง ซึ่งยังเป็น ๆ มีชีวิตอยู่. คุณไปคิดว่าฝรั่งจะเข้าใจอย่างไร ? เขาก็คงเข้าใจว่า

พูด nonsense, พูดบ้า ๆ บอ ๆ ว่า โลกนี้ทั้งหมดและเหตุให้เกิดโลกนั้นด้วยแล้วก็ความดับสنيทของโลกด้วย ทางให้ถึงความดับสنيทนั้นด้วย อยู่ในร่างกายซึ่งยาวเพียงวาเดียว, จะมาเทียบ กับโลกที่มันยาวที่พันล้านวา. ในที่นี้หมายถึงปัญหาต่าง ๆ ทั้งหมดของโลก มันสรุปอยู่ในคนที่ยาวเพียงวาเดียว เรียกเสียใหม่อีกอย่างหนึ่งว่าความทุกข์.

ที่นี้ ถ้าจะดูโลกเป็นของว่าง ก็ต้องดูหมดทั้งตัวโลก : แผ่นดินนี้ก็ว่างตัวโลกมนุษย์เป็นคนเป็นสัตว์นั้นก็ว่าง แล้ว ปัญหาทั้งหมดของชีวิตของทั้งหมดก็ว่าง แล้วยอดสุดของปัญหา ทั้งหมดคือความทุกข์ก็ต้องเป็นของว่าง; แม้แต่ตัวความทุกข์เอง มันก็เป็นของว่าง. อย่างที่เราพูดกันวันก่อนโน้นว่าใช้ spiritual judo วิธีลัดสั้นที่สุดก็ดูกิเลสความทุกข์นั้นให้เป็นของว่างเสียได้ ปัญหาทั้งหมดลงทันที; ถ้าความทุกข์เป็นของว่างไปได้, ปัญหา มันก็หมดลงทันที.

ใช้วิธีที่ดีที่สุดของการต่อสู้คือมวยยูโดนี้ ทำความทุกข์ให้เป็นความว่างเสีย ทำกิเลสให้เป็นความว่าง ไม่ต้องตั้งพิธีรีตองที่จะดับทุกข์ หรือกิเลสให้มันมากมายยืดเยื้อ; เหมือนกับไม่รู้ ว่า อีกรั้วรอยชาติพันธุ์ชาติ หมิ่นชาติ ตั้งอธิษฐานไว้ว่า จะค่อย ๆ ดับทุกข์; นี่เป็นเรื่องของความงี่มงายน้อยก็ไปคิดดูเอาเอง. เพราะฉะนั้นให้สรุปคำว่าโลกลงไปได้ในคำว่า “ทุกข์” หรือ *ทุกข์* ในภาษาบาลี, ภาษาไทยว่าความทุกข์หรือทุกข์เพียงพยางค์เดียว. คำพูดคำเดียวเท่านั้น คือทั้งหมดที่เป็นปัญหาของมนุษย์

รวมทั้งตัวมนุษย์ด้วย; พระพุทธเจ้าท่านมีหลัก มีวิธีพูด มีโวหารพูดอย่างนี้.

ที่นี้มีเรื่องน่าหัวเว่เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่จะเล่าให้ฟังเรื่องหนึ่ง นิทานของฝ่ายจีนที่เคยเล่ามาแล้ว แต่บางคนอาจไม่เคยฟังว่า : มีจักรพรรดิที่มีอำนาจองค์หนึ่ง ให้ประชุมบัณฑิตนักปราชญ์ทั้งประเทศมาสู่ราชสำนัก ให้เขียนประวัติศาสตร์ของมนุษย์ให้ถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุด.

นักปราชญ์หลายร้อยคนก็มาประชุมกันแล้ว ประชุมกันอีกเป็นปี ๆ พระจักรพรรดิถามว่า เสร็จหรือยัง ยังไม่เสร็จ ผัดเพี้ยนต่อไปอีก; เสร็จหรือยัง ยังไม่เสร็จเป็นปี ๆ ก็ปีก็ไม่รู้; ถึงวาระสุดท้ายที่ทำงานเสร็จ ก็มาเสนอเป็นข้อความ มี ๖ คำพูด ว่า **คนเกิด คนทุกข์ คนตาย**, ๖ พยางค์เป็นประวัติศาสตร์ของมนุษย์ตลอดกาล. นี่พอที่จะเรียกว่านักปราชญ์จริง ไม่ไปเก็บเรื่องซีหู่ซีหู่มาสารพัดอย่างมาเขียน ไม่รู้จักพันกัหมื่นหน้ากระดาษ อย่างที่เราเรียนประวัติศาสตร์กันอยู่เดี๋ยวนี้.

คุณอ่านหนังสือประวัติศาสตร์เป็นชอบเป็นตั้แล้วก็จับใจความไม่ได้ ว่ามันมีแต่เรื่อง **คนเกิดมาในโลก แล้วทุกข์ทรมานอยู่กว่าจะตายลงไป** มันมีเท่านั้น; จะไปอ่านประวัติศาสตร์ชนิดไหนตั้งแต่ยุคหินมาจนยุคกลาง ถึงยุคปัจจุบันนี้ก็มิอยู่เท่านั้น; นี่ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ในทางฝ่ายวิญญาณเป็นอย่างนี้. ถ้ารู้ประวัติศาสตร์อย่างนี้แล้วจะช่วยให้โลกมีสันติภาพเร็วที่สุด. ถ้าไปเรียนประวัติศาสตร์อย่างที่เรียนกันเดี๋ยวนี้ เรื่อง

ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด ก็ไม่มีประโยชน์อะไรเลย ไม่มีโอกาสที่จะทำโลกนี้ให้มีสันติภาพ.

วิชาประวัติศาสตร์ที่สอนอยู่ในมหาวิทยาลัยทั่วโลกเวลานี้ก็นำไปสู่ความไม่สิ้นสุดของความทุกข์ ไม่นำมาซึ่งสันติภาพ; แล้วเขาก็พูดอย่างโง่ ๆ ว่า วิชาปรัชญา วิชาประวัติศาสตร์ เรียนแล้วเป็นดุชฎิบันทิต เพื่อทำโลกให้มีสันติภาพ. ผมว่านั่นเป็นคำพูดที่บ้าบอที่สุด เพราะไปรู้ปรัชญาหรือประวัติศาสตร์ในรูปแบบนี้ มันก็ต่อความยาวสาวความยืดออกไปนอกกลุ่มนอกทาง จนไม่พบกับสันติภาพแน่ กล้าทำไว้อย่างนี้. ลองไปเรียนประวัติศาสตร์ของนักปราชญ์จีนชุดนั้น ที่เขียนไว้เพียงหกพยางค์; แล้วก็ไปสรุปอยู่เป็นคำพูดคำเดียวของพระพุทธเจ้าว่า **โลกคือทุกข์ ทุกข์คือโลก** นี้ก็หมดเรื่องจบเรื่อง, ทำโลกนี้ให้มีสันติภาพได้.

หัวข้อธรรมในคำกลอน

หมวด ความตาย

ความแก่

ความแก่ น่องอม ย่อมทรึง ทาเลมาก
 ดั่งคณมอด ช้ำมพิก ชึ่งคอง, พุ
 วิธิต่อ ไร่ลิ คลานควิน
 กี่ริยา แสนพุก ทูไลแล ;
 ทั้ไม่ดลก ไร่ควัก ทาเลมาก
 ทั้ดช้ำมพิก ไร่พิน ก้อนตาแก่
 ก้อนหนลิต ฐนพอก, สิวกแท้
 ทรองไร่แน่ แท้เพนง ไร่เดินเอด ฯ

ดำเนินจน เฒ่า

เมื่อมีเงินยังไม่ได้ เป็นพาทธ:
 ดำเนินจน เฒ่า ก็ยังจะ วิถีชีวิตสั้น
 วิถีชีวิตไป ได้สนุก ทุกคืน...วัน
 พอเหมาะ=ครบ เป็นพาทธได้ 4 นพมิตร,
 มนุษย์ไทย เขาดีงาม ยามชรา
 ก็ไม่ไผ่ มีกุศลผล ตามความ
 คนแก่เฒ่า เขาใจ ของ อุไร
 ก็พอไว้ พะริตตของ อยุ่ใจ ๕

ตายก่อนตาย

ตายเมื่อตาย ย่อมกลายเป็นผี
 ตายไม่ตาย ได้เป็นผี ๗ ตายในข
 ตายทำไม เพื่อยังชีพ เขาไร้ใจ
 ตายไร้ใจ นั่นคือตาย เสียก่อนตาย

ตาย ก่อนตาย ใจไร้กลาง ไปเป็นผี
 แต่กลายเป็น สิ่งที่ไม่สูญหาย
 ก็แท้คือ . ความตาย ที่ไม่ตาย
 มีความหมาย ไม่มีใคร ได้เกิด แล

คำพูดที่ ฝันฝัน ย่อมมีข
 เหมือนเส้นสีน้ ทาแล้ว คนตาบอด
 แต่เป็นความ ไร้ใจคือ ไม่ฝันแปร
 ใจคนใจแก่ ธรรมดาได้ ไม่ตายเลย ๕

ปรัชญา ลาก ล้วนไม่จบ

"ปรัชญา ตายก่อนตาย" ใญ่ใญ่
 เป็นอันหาย ว่าลบล้าง การศึกษา
 เป็นโลกุตระ มลลพันธ์ เพชรใญ่
 หลบล้างหาย สิ้นสิ้นสา- รวจ์ญ์

ปรัชญา แลลลลล ลาก ล้วนไม่จบ
 คนเขาค่า เยงโยก มิเห็นหผล
 มิเห็นลล ลลลลลล ใญ่ใญ่
 ไรเดอมา ลลลลล ลลลลลลล

ลลลลลลลล ปรัชญา "ตายก่อนตาย"
 คนลลลลลลลล ลลลลล มิไรไรไร
 เขาตายลลลล ใญ่ใญ่ใญ่ มิลลลลลลลล
 เขาตายลลลลล ลลลลลล ใญ่ใญ่ใญ่

ดร. อ. อ. อ.

หนทางชนะตาย.

ลองอยากตาย ใจสบาย บอกไม่ถูก
ไม่ต้องหนาว ถึงกระดูก นะสหาย
มีแต่ครื้น เครงใจ อยู่ไม่วาย
ไม่เห็นเป็น ภัยร้าย ในมรณา.

สมัครตาย ยิ่งสบาย ไปกว่านั้น
ไม่มีปัญ-หาเหลือ เป็นเชื้อผวา
การจะอยู่ หรือจะตาย คล้ายกันนี้หว่า
ความชรา หรือเจ็บไข้ ไม่อาจรอ.

ตายก่อนตาย ยิ่งสบาย ไปกว่าอีก
เป็นการฉีก “กู” สลาย ไม่เหลือหลอ
ทั้ง”ของกู” ไม่อาจเกิด ประเสริฐพอ
ต่อฉันหนอ ไม่มีใคร ที่ตายเฉย ๆ

กาถาดับสังขาร.

สิ่งปรุงแต่ง ทั้งหลาย ไม่เที่ยงหนอ
 มันเกิดก่อ ตามหน้าที่ มีสังขาร
 แล้วก็ดับ เป็นธรรมดา ตามอาการ
 ไม่อยู่นาน มันเป็น เช่นนี้แล.

สังขารกลุ่ม นี้นหอ ก็เหมือนกัน
 จะสิ้นสุด ลงในวัน นี้เป็นแน่
 ไม่มีใคร เกิดหรือตาย มีได้แต่
 สังขารแท้ ๆ มันจะดับ โดยธรรมดา.

ความสงบ มีเพราะดับ แห่งสังขาร
 มันดับเย็น เป็นนิพพาน สิ้นสังสาร
 นามรูปนี้ ดับวันนี้ เป็นกิริยา
 ไม่มีเชื้อ กลับมา เกิดอีกแล ฯ

มีแม่ที่ใจ

ต้องเวียนเกิด เวียนตาย ตามบุญบาป
เมื่อไร จวบ ชนมแท้ ใจแปรผัน
ไม่ต้องเกิด ไม่ต้องตาย สบายครั้น
มีแม่ที่ใจ ! ใจคนพบ จนกันเอง ฯ

รสแห่งความเปลี่ยนแปลง.

ถึงตาหนัก ชอบเวียน เปลี่ยนเสมอ
มีแม่ใจเพื่อ นานใหม่ ได้ กระสัน
ละเปลี่ยนแปลง, เปลี่ยนใจ, เปลี่ยนสิ่งอื่น.
แอดลัดม้วน, เปลี่ยนเวลา เปลี่ยนอารมณ์.
รสแห่งความ เปลี่ยนแปลง แฉงเหลืออยู่
คือได้ๆ เป็นรส ที่เหมาะสมควร
เป็นรสแห่ง, อนึ่งคือ ช่างค้นคว้า
ไม่รู้จัก ถึง ใจอม ภาวนา ฯ

ดื่บ ลีงจาช.

“อหิโศคา ๑๓ สัตถาชา
 “กึ่งนี้แหละ ปรารถนาคา ไม่เก็บยงยาม!”
 อหิโศคา กิ่งอหิโศคา; หรือ
 เกิดแล้วก็ แผลงไป เป็นธรรมดชา

ดูรูปรูปชิตา อหิโศคา
 อหิโศคา, แล้ว แล้วก็ดื่บ ลีงจาช
 เป็นเช่นนี้” ไร่ไร่ไร่ไร่ ไร่ไร่ไร่ไร่
 ไร่ไร่ไร่ไร่ ไร่ไร่ไร่ไร่ ไร่ไร่ไร่ไร่

โดยที่ รูปสีไม่ สู้ใจ; แผลง
 ไร่ไร่ไร่ไร่ ไร่ไร่ไร่ไร่ ไร่ไร่ไร่ไร่
 ไร่ไร่ไร่ไร่ ไร่ไร่ไร่ไร่ ไร่ไร่ไร่ไร่
 ไร่ไร่ไร่ไร่ ไร่ไร่ไร่ไร่ ไร่ไร่ไร่ไร่

ม.ธ.ม.ธ.ม.

บางนาที่ท่านมีมัน.

รสชาติไร ไม่ประเสริฐ หรือสุทธิ - ศานตี
ยิ่งไปกว่า รสของการ “ไม่ต้องได้
ไม่ต้องเป็น ไม่ต้องอยู่ ไม่ต้องตาย
ไม่กระหาย ไม่สงสัย ไม่กังวล.

ไม่หวั่นไหว ไม่ถือ ร้ายหรือดี
ไม่ถวิล หวังที่ มันสับสน
เช่นจนได้ หรือจะได้ แต่กลายเป็น
เป็นไม่แน่ ว่าตน จะได้มัน”.

รสความว่าง อิมโอะชะ ตลอดกาล
เป็นสัมปราย - โภหาร พระอรหันต์
ดูให้ดี บางนาที่ ท่านมีมัน
แต่ว่าท่าน ดูไม่ดี ไม่มีเลย ฯ

ชีวิตนี้คืออะไรกัน ?

ชีวิตนี้ คือ อะไรกัน ? ฉันคิดว่า
เป็นความบ้า ของธรรมชาติ ประหลาดชั้น
ประหลาดธาตุ แห่งกายใจ ไหลเป็นควัน
เป็นธาตุความ- อร่อยชั้น สัตถุชาติญาณ.

ชีวิตนี้ มี ทำไมกัน ? ฉันเห็นว่า
เพื่อความบ้า ถึงที่สุด สิ้นสงสาร
สงบกาย ใจเย็น เป็นนิพพาน
อวสาน แห่งความไหล ไม่มีควัน.

ชีวิตนี้ ทำ อย่างไรกัน ? ฉันถือว่า
ต้องหยุดบ้า ในอร่อย คอยผ่อนผัน
ตามองค์มรรค แปดประการ ประสานกัน
ทุกคืนวัน ให้ถูกต้อง คลองสัมมา ฯ

ภักทเทรต์.

สิ่งล่วงแล้ว แล้วไป อย่าไผ่หา
ที่ไม่มา ก็อย่าฟัง คณิงหวัง
อันวันวาน ผ่านพ้น ไม่วนวัง
วันข้างหน้า หรือก็ยังไม่มาเลย.

ผู้ใดเห็น เห็นชัด ปัจจุบัน
เรื่องนั้นนั้น แจ่มกระจ่าง อย่างเปิดเผย
ไม่แฉ่งแฉอน คลอนคลั่ง ดังเช่นเคย
รู้แล้วเลย ยิ่งเร็ว ให้ก้าวไป.

วันนี้เอง เร่งกระทำ ซึ่งหน้าที่
อันวันตาย แม้พรุ่งนี้ ใครรู้ได้
เพราะไม่อาจ บอกปิด หรือผัดไว้
ต่อความตาย และมหา เสนามัน.

ผู้มีเพียร เวียนเป็น อยู่เช่นนี้
ทั้งทิพา ราตรี แข็งขยัน
นั้นแหละผู้ “ภักเท- กรต์ต์” อัน
สัตบุรุษ ผู้รู้, ท่าน กล่าวกันเคย ฯ

พุทธทาสจักไม่ตาย.

พุทธทาส จักอยู่ไป ไม่มีตาย
แม้ร่างกาย จะดับไป ไม่พังเสียง
ร่างกายเป็น ร่างกายไป ไม่ล้มเอียง
นั่นเป็นเพียง สิ่งเปลี่ยนไป ในเวลา.

พุทธทาส คงอยู่ไป ไม่มีตาย
ถึงดีร้าย ก็จะไม่อยู่ คู่ศาสนา
สมกับมอบ กายใจ รับใช้มา
ตามบัญชา องค์พระพุทธรูป ไม่หยุดเลย.

พุทธทาส ยังอยู่ไป ไม่มีตาย
อยู่รับใช้ เพื่อนมนุษย์ ไม่หยุดเลย
ด้วยธรรมโฆษณฺ์ ตามที่วาง ไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ย มองเห็นไหม อะไรตาย ๆ

วิธีทำไม่ให้อันตาย.

แม้ฉันตาย ภายลับ ไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่ง ยังแจ้ว แว่หูสหาย
ว่าเคยพลอด กันอย่างไร ไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉัน ไม่ตาย ภายธรรมยัง.

ทำกับฉัน อย่างกะฉัน นั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับ ท่านทั้งหลาย อย่างหนหลัง
มีอะไร มาเขียนได้ ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่ง ร่วมด้วย ช่วยชี้แจง.

ทำกับฉัน อย่างกะฉัน ไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิด ผลสนอง หลายแขนง
ทุกวันนี้ สอนนา อย่าเลิกเลี้ยง
ทำให้แจ้ว ที่สุดได้ เลิกตายกัน ฯ

อยู่กับนิรันดร.

“ทำกับฉัน อย่างกะฉัน นั้นยังอยู่
อยู่เป็นคู่ กันชั่วฟ้า ดินสลาย
ทำกับฉัน อย่างกะฉัน นั้นไม่ตาย
ท่านทั้งหลาย ก็อยู่กับ นิรันดร.”

ทำฉันใด จึงจะเป็น เช่นนั้นเล่า
คือทำให้ เข้าเค้า พระองค์สอน
สิ่งไม่ตาย ถึงให้ได้ ทุกชั้นตอน
สิ่งม้วยมรณ์ ก็ทิ้งมัน นั้นแลเนา.

สิ่งปรุงแต่ง ไตใด ในโลกนี้
ไม่ยืนดี ยึดมั่น แหละท่านชา
จิตว่างไป ไร้ “ตัวกู” ไม่จุ่มมา
ไม่เห็นว่ามี อะไรกัน ที่มันตาย ฯ